

БЕЗБЈЕДНОСТ
ПОЛИЦИЈА
ГРАЂАНИ

Бања Лука
Година VII
Број 3-4/11

*Министарство унутрашњих послова
Републике Српске*

УРЕДНИШТВО

Издавач: Министарство унутрашњих послова
Републике Српске

За издавача: Министар унутрашњих послова

**Главни и одговорни
уредник:** Мр Горан Амиџић

Редакциони одбор: проф. др Душко Вејновић, председник
проф. др Милан Даничић, члан
доц. др Миле Шикман, члан
доц. др Урош Пена, члан
проф. др Миле Матијевић, члан

Спољни сарадници:

проф. PhDr. Jiri Straus, члан
проф. др Зоран Кековић, члан
проф. др Дане Субошић, члан
проф. др Желимир Кешетовић, члан
проф. др Саша Мијалковић, члан

Технички уредник: Саша Јојић

Лектор: Јованка Борић

Преводилац: Јелена Вигњевић

Адреса уредништва: Булевар Живојина Мишића 10А
Бања Лука
телефон: 051/333-603
телефакс: 051/333-699
e-mail: direktor_vsup@education.muprs.org

Тираж: 300 примјерака

Штампа: ППГП „Комесграфика”, Бања Лука

ISSN1840-0698

УДК: 351.74

**Рјешењем Министарства просвете и културе Републике Српске
број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године**

**„Безбједност-Полиција-Грађани” Бања Лука,
уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487**

САДРЖАЈ

ПОЛИЦИЈСКА ОБЛАСТ	
LOGISTICAL SUPPORT WITHIN A MODERN ORGANIZATION <i>Prof. Arkadiusz Letkiewicz</i>	289
ПОЛИЦИЈСКА СТРАТЕГИЈА И ТАКТИКА СПРЕЧАВАЊА И СУЗБИЈАЊА НАСИЉА НА ФУДБАЛСКИМ УТАКМИЦАМА, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ <i>Проф. др Дане Субошић</i> <i>Мр Божидар Оташевић</i> <i>Проф. др Саша Мијалковић</i>	301
КОНТРОЛА УПРАВЕ С ОСВРТОМ НА ПОЛИЦИЈУ <i>Др Невенко Врањеш</i>	315
ЛИШЕЊЕ СЛОБОДЕ ЛИЦА <i>Мр Горан Амиџић</i> <i>Драган Ћибић</i> <i>Витомир Петричевић</i>	331
ОДНОС ПОЛИЦИЈЕ И МЕДИЈА <i>Мр Иван Боровић</i>	343
УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У ПРЕВЕНЦИЈИ МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ <i>Николина Грбић-Павловић, мр</i> <i>Едина Хелдић-Смаилагић, мр</i>	363
ДИСКРЕЦИОНО ПРАВО ОДЛУЧИВАЊА У ПОЛИЦИЈИ <i>Спец. Гојко Шетка</i>	375
САДАШЊОСТ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ГРАНИЧНЕ ПОЛИЦИЈЕ БИХ, НАДЛЕЖНОСТ И ОРГАНИЗАЦИЈА <i>Горан Јеличић</i>	385

БЕЗБЈЕДНОСНА ОБЛАСТ

АСПЕКТИ ОБЕЗБЕЂЕЊА ТРАНСПОРТА НОВЦА У ЗЕМЉАМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ <i>вон. проф. д-р ЗЛАТЕ ДИМОВСКИ</i> <i>м-р Кире Бабаноски</i> <i>м-р Ице Илијевски</i>	397
--	-----

КРИМИНАЛИСТИЧКА ОБЛАСТ

ТРГОВИНА ЉУДСКИМ БИЋИМА КАО ДЕЛАТНОСТ ТРАНСНАЦИОНАЛНОГ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА <i>Доц.др Миле Шикман</i>	409
ПРАКТИЧНО ПОСТУПАЊЕ ОВЛАШТЕНИХ СЛУЖБЕНИХ ЛИЦА ПРИЛИКОМ ПРИВРЕМЕНОГ ОДУЗИМАЊА ПРЕДМЕТА <i>Александар Миладиновић</i>	423
ЗЛОУПОТРЕБА ОПОЈНИХ ДРОГА КАО ДЈЕЛАТНОСТ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА <i>Дражан Еркић</i> <i>Миле Пејановић</i>	435
ПОСЕБНЕ ИСТРАЖНЕ РАДЊЕ И ЉУДСКА ПРАВА <i>Зоран Савић</i> <i>Игор Кушић</i>	449
ПРИМЈЕНА АНАЛИЗЕ ДНК У ИДЕНТИФИКАЦИЈИ ИЗВРШИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА <i>Марија Маркановић</i> <i>Драгана Косић</i> <i>Милијан Којић</i>	457

ОПШТЕОБРАЗОВНА ОБЛАСТ

РАЗЛИКЕ У НЕКИМ МОТОРИЧКИМ СПОСОБНОСТИМА СТУДЕНАТА ВИСОКЕ ШКОЛЕ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА С ОБЗИРОМ НА ЕФИКАСНОСТ ИЗВОЂЕЊА ОДБРАНЕ ОД НАПАДА ШТАПОМ ОДОЗГО <i>Мр Дарко Паспаљ</i>	467
--	-----

ЗАТВОРЕНИЧКИ КОДЕКС	479
<i>Mr Небојша Мацановић</i>	
ФАКТОРИ ЗАДОВОЉСТВА ПОСЛОМ	493
<i>Жана Врућинић</i>	

ПРИКАЗИ

ПРИКАЗ УЏБЕНИКА ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ	
АУТОРА ДР МИЛЕ ШИКМАНА, У ИЗДАЊУ ВИСОКЕ ШКОЛЕ	
УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА У БАЊОЈ ЛУЦИ	503
<i>Проф. др Миле Матијевић</i>	

LOGISTICAL SUPPORT WITHIN A MODERN ORGANIZATION

Prof. Arkadiusz Letkiewicz

Police Academy in Szczytno - Poland

Abstract: Modern organizations work within the framework of a system that closely cooperates with the environment. Every part of the system affects one another and is dependent on the entirety, and the functioning of each part is determined by ability to meet the environment's needs, which on the other hand, gives the reason for existence and development. These are open systems, striving for integrity with the environment thanks to, among others, the increasing level of its self-organization and more efficient "power supply". They receive information from the environment on effects of their operation in the outer world (environment), as well as changes occurring in the world. It serves as an inspiration for the systems and provides instructions to take corrective actions and to improve various processes or structures, and means of achieving aims to increase the adjustability to the needs and demands of the environment.

Key words: modern organization, logistic, support

"Modern organizations – as Ilona Penc-Pietrzak emphasizes– must be characterized by their striving for higher effectiveness and adaptation ability through acquired competence relevant to attributes of the environment. It means, they have to become isomorphic organizations, where complexity of their internal structures matches the complexity of their environment systems, and they have to respond promptly to the environment changes by its own changeability, and thanks to its differentiation quickly and efficiently react to environment's demands"¹. An important instrument to achieve higher efficiency and effects of isomorphism by an organization (parallelism in the system of elements of the organization and the environment) is, and ought to be, logistics and a logistic system purposely created by logistics, facilitating not only the integrity of IT networks or coordination of activities between decentralized units, but also the elimination of parts of expenses, time, funds and efforts' losses.

During the nineties of the last century a very important turning point came – logistics in modern organizations ceased to be perceived as a major

¹ J. Penc-Pietrzak, Planowanie strategiczne w nowoczesnej firmie, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, p.10.

operational problem only. It was recognized as a strategic chance of an organization. As a result, approach to logistic processes was developed and logistics drew closer to marketing. It was recognized that logistic activities were of key importance when increasing the efficiency of market strategies². As the field of logistics advanced, new aspects of logistic management, apart from distribution, were taken into consideration: logistics of supply, production, transportation, storage, or logistics of environmental protection (ecologistics). Nowadays logistics is broadly applied to various spheres of life of numerous, integrating with one another economic areas (e.g. euro logistics), and to different institutions that aspire after better financial results or the efficacy of its activities and rationality of the applied processes. The role of logistics in forming and functioning within the integrating economic systems (e.g. of the European Union) is strongly emphasized. Organizations operating within these economic systems are connected with each other through IT means and are able to share information, skills and expenses, or make more effective use of specialist competencies. Due to the development of IT systems and computer networks e-logistics has become popular. Nowadays it is thought that logistics establishes the frameworks of systems that influence decisions about integrating transportation, supplies management, warehouses, handling with materials, packaging and information transfer. "Trade off" relations, that concern the costs and service from supplier for client (receiver) occur between these activities.

Contemporary understanding of logistics as a science, as well as the art of practical action is systemic. It is understood as "an integrated system of forming and controlling the physical transfer of commodities and their informative considerations, aiming at possibly the most advantageous relations between the level of provided services and the structure of services' costs, while this system may be extended on any number of phases and links"³. Mirosław Chaberek is of the opinion that such an interpretation of logistics is limited. According to this author "the essence of logistics is the control of the transfer processes of all resources: active or passive (materials, information, resources, ready-made products, workers, capital etc.), within a company, between a company and markets of supply and sales, a network of enterprises – in logistic channels and chains. Therefore, the essence of logistics is the integration of these transfers in the exchange of time and space (...). This integrity ought to be considered as a permanent, unattainable aim of logistics"⁴.

² Cf. M. Ciesielski, *Logistyka w strategiach firm*, Warszawa 1999, p.10; *Podstawy nauki o przedsiębiorstwie*, collective work (Ed.) J. Lichtarski, Akademia Ekonomiczna, Wrocław 1999, p.270.

³ Quotation by M. Chaberek, *Logistyka – dawna i współczesna, płaszczyzny praktycznego jej stosowania*, "Pieniądze i Więż" 1999, no.3, p.139.

⁴ *Ibid*, p. 140

Logistical support within a modern organization

Logistics as a notion relating to economy has three meanings:⁵

- ☒ Activities serving the transfer of objects and information (the transfer of resources, materials in the course, finished products and information relating to them);
- ☒ Field of management (transfer of objects and information management);
- ☒ Knowledge of the above-mentioned transfers and their management.

Consequently, many processes are subject to logistics' requirements, and logistics itself acquires new dimensions, so it takes on a systemic character, and this results from the fact that it defines an organization as an open system variously connected with the environment of its operation. These connections are mutual and create the basis and the limitations of the space for economic activity or managing one's own business⁶. Logistics is defined in different ways since its different aspects and characteristics are emphasized by many authors using different criteria. One of the most frequently quoted definitions of logistics is the one of H. Ch. Pfohl, according to whom logistics "is the total of all activities, thanks to which forming, managing and controlling of moveable processes and processes of storage in a given network are located. When applying harmonization of these activities, a transfer of objects through the network ought to be started in order to make effective use of time and space"⁷.

The essence of logistics is integrating and coordinating the transfer of goods and information in the company and between companies, so that the market is effectively well-stock from the perspective of expenses and time. The streams of transfer are the element which combines the phenomena and logistic processes. Managing these processes is a part of logistics, and can even be referred to as a logistic philosophy. Generally, the main objective of logistics is to make services such as goods and information available and provide customers with service in an optimal way, thanks to the use of the principle of comprehensive approach and suitable methods and ways of control over the processes⁸. Logistics constitutes knowledge and skills of managing the processes of transfer all sources within a company, between the company and the supply and demand markets so as it could integrate and coordinate the processes from the time and space perspective and therefore guarantee the best possible service for the customer. Customer service when it is fast, efficient, and economic at the same time is the keynote in logistic

⁵ A. Szymonik, *Systemy informatyczne w realizacji funkcji logistycznych*, Wyższa Szkoła Kupiecka, Łódź 2006, p.6.

⁶ Cf. M. Christopher, *Strategia zarządzania dystrybucją. Praktyka logistyki biznesu*, A W „Planet”, Warszawa 1996, p.13

⁷ H. Ch. Pfohl, *Systemy logistyczne*, Biblioteka Logistyka, Poznań 2001, p.11.

⁸ Cf. M. Ciesielski, *Logistyka w strategiach firm*, PWN, Warszawa 1999, p.10; *Podstawy nauki o przedsiębiorstwie*, collective work (Ed.) J. Lichtarski, Akademia Ekonomiczna, Wrocław 1999, p.270.

actions and processes, what in literature is referred to as customer logistics⁹. Customer service is in fact a combination of organization skills to satisfy customers' needs, requirements and expectations as to the time, place and the quality of the services offered, with the use of all forms of logistic activity such as transport, storage, transfer of information, operational actions and their cost and quality. In marketing providing the maximum possible standard of customer service, taking a particular level of costs into consideration, leads to developing a system of taking care of the customer. Developing a system with the organizational culture being developed and established, it is "oriented towards the customers' loyalty, which establishes the employees' attitudes and cooperation focused on the customer"¹⁰. Obviously marketing and logistics differ, although they have a common aim – to satisfy the customer's needs. Marketing itself cannot exist in isolation without planning, organizing and implementing logistic processes. "Marketing and logistics in real economic processes – as Tadeusz Wojciechowski emphasises – are closely combined and dependent upon each other, they both are crucial to the functioning and development of companies and should be treated as an integrated and fundamental part of management"¹¹. Logistics influences the effectiveness of marketing activities creating conditions for better customer service. However, logistic solutions are useful not only in marketing, but also in the whole system of organizational activity, guaranteeing various processes to be coordinated and accomplishing the fundamental aims of company's marketing. Logistic activities allow not only to fulfil the customers' needs, but what is very important, fulfil the needs with costs not higher than at its optimum. It requires a broad use of logistics (the system of logistics), as the lack of effective logistic activities in all forms of the company's activity may belittle even the best marketing strategy¹².

The systemic approach is of vital importance, as the basic logistic assumptions within a company are¹³:

- ☒ Systemic approach to the analysis and developing logistic activity,
- ☒ Complex approach to the logistic costs (within the system of keeping records and in the analysis),
- ☒ Aiming at a uniform managing of logistic activity.

⁹ Cf. D. Kempy, *Logistyczna obsługa klienta*, PWE, Warszawa 2001, p.15.

¹⁰ J. Penc, *Zasady współczesnego marketingu. W kierunku marketingu klienta*, [in:] *Marketing i logistyka w zarządzaniu*, Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego, Warszawa 2009, p.54.

¹¹ T. Wojciechowski, *Integracja marketingu i logistyki*, [in:] *Marketing i logistyka w zarządzaniu*, Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego, Warszawa 2009, p.18.

¹² Cf. H. Szulce, *Znaczenie logistyki w zarządzaniu marketingowym*, [in:] *Marketing i logistyka w zarządzaniu*, Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego, Warszawa 2009, p.35

¹³ M. Ciesielski, *Logistyka w strategiach firm*, PWN, Warszawa 1999, p.14.

Logistical support within a modern organization

Logistic processes and operations should be conducted globally within the framework of the logistic system of the company in order to eliminate the discrepancies in the logistic chain and coordinate the successful transfer of goods and information, as well as planning logistic activities and their integration into the organizational structure of the company. Such a system determines the way in which logistic processes take place between suppliers, the company and recipients of the technique of controlling logistic processes – transport, storing and the means to carry out logistic processes both technical and those concerning the personnel¹⁴.

Andrzej Szymonik defines the logistic system: “The logistic system of a company comprises such processes as: purchasing, managing supplies, storing, packaging and transport. Integrating the coordination of the processes which go through the logistic system of a company can be obtained through integrating the management of all logistic processes within the logistic subsystems: supply, production, sales and service”¹⁵. The logistic system defined that way precisely indicates that the tasks of logistics within an organization concentrate on operations such as transfer of goods and information, which should be singled out and should undergo optimizing actions from the whole transfer’s perspective. It is to avoid collision in various operations happening at the same time and with more than one company being involved in the market tunnel. In practice it often happens that the decrease in the expenses in one sphere of the company’s activity (e.g. transport, supplies economy, purchases) may cause the increase in some other spheres of organization’s activities such as producing, storing, transport, etc. Developing (designing) a good logistic system of an organization and its implementation may eliminate business variance and improve conditions of cooperation. A logistic system ought to be planned in such a way so that it provides the optimal flow of materials and ready-made products, as well as of related information in a given organization and its area. Logistic solutions within this system should concentrate around the central issue which is the system of creating values. The entire logistic chain (Supply Chain Management) consisting of suppliers and sub-suppliers, producers, distributors and ‘internal’ and external customers should serve creating values for a customer and provide horizontal and vertical integration of information and logistics. So that the value system can fulfill the requirements, it must be not only well organized, but also constantly checked and improved. There are several measuring techniques for that, e.g. measuring the information flow, measurement of the time of operations at process, of the level of resources and products being stored, of the accuracy of

¹⁴ M. Sołtysik, Zarządzanie logistyczne, Akademia Ekonomiczna, Katowice 2003, p.30.

¹⁵ A. Szymonik, Systemy informatyczne w realizacji funkcji logistycznych, Akademia Ekonomiczna, Katowice 2003, p.6.

delivery schedules, of the time of order completion, of matching quality parameters, etc¹⁶.

The logistical approach to an organization's activities is closely connected with management. At present logistics is its essential dimension. Management, generally seen as a set of actions (including planning and decision-making, leading, that is managing people and controlling them) directed at an organization's resources (human, financial, material and information) and performed with the aim to achieve an organization's objectives in an efficient way, always calls for coordination in obtaining material and information elements of activity, for their arrangement and for attributing them to certain types of the activity¹⁷. This coordination demands an overall solution concept (logistical undertakings in an organization and in its system of market partners). Thus, logistics makes it possible to harmonize the cooperation of subsystems in a company and the company's cooperation with an environment. It also facilitates efficient management, that is using resources in an intelligent way, without unnecessary wasting. Logistics plays an essential role in a strategic management. Making this concept real aims for such control of materials' and information flow so that structures and conditions of this transfer have a long-term character and significantly ease bringing success in the future. The success would be expressed in the following effects: time economy, optimizing costs and improving the level of a customer's service. Strategic objectives show the direction in which a company goes, they define the most important areas of activity (domains), profitability, shares in the market, possible diversification, etc.¹⁸ It means that they are strongly influenced by logistics. Therefore, some authors perceive logistics in a strategic aspect mainly. For example, Martin Christopher claims that "Logistics is a process of strategic management of supplying, transferring and transport of materials, parts and ready-made products (together with relevant documentation) within an organization, as well as through its marketing channels and that the process provides maximization of present and future profits and the most successful completion of orders."¹⁹

In a strategic view logistics may be thus an essential and effective instrument of improving or creating a new structure of a firm. The structure is a network of reactive contacts inside or around the company. The inner structure is formed by creating the company's relations with its employees and relations between employees themselves. The external structure is a result of the company's relations with its suppliers and consumers as well as with companies being involved in a similar activity²⁰. In a company's

¹⁶ Cf. P. Richter, Zarządzanie łańcuchem logistycznym w niemieckim przemyśle stalowym, „Organizacja i Kierowanie” 2002, no.2, pp.105-110.

¹⁷ See R.W. Griffin, Podstawy zarządzania organizacjami, PWN, Warszawa 1996, p.38.

¹⁸ See J. Penc, Strategiczny system zarządzania, A W "Planet", Warszawa 2001, pp.139-142.

¹⁹ M. Christopher, Logistyka i zarządzanie łańcuchem podaży, WPSB, Kraków 1998, p.11.

²⁰ M. Ciesielski, Logistyka w strategiach firm. PWN, Warszawa 1999, p.31.

Logistical support within a modern organization

structure there may be different logistic innovations and innovative logistic ideas. They may be created as a result of connecting an existing solution with a new method or an area of usage, which may significantly facilitate the process of creating and achieving by a company its strategic aims. Firms which meet strategic qualities of logistics apply strategic logistic management in which in an intentional and planned way they want to provide themselves with as harmonized as possible cooperation between logistic systems, and to use opportunities met in the environment better.

In this type of management, the following processes are considered²¹:

- ☒ Implementing logistics into the structure of strategic planning in a company, which results from the logistics' function as a developed instrument of analysis to provide qualities;
- ☒ Formulating a kind of logistics' strategy and its place (meaning) in the general company's strategy. What follows then is incorporating the logistics' strategy into the general strategy of the firm. The need of a more powerful connection of the logistics with strategic managing the company will be the bigger, the bigger its meaning in making strategic market decisions will be;
- ☒ Specifying the arrangements in the area of strategic aims and projects of this realization, as well as the strategic control of logistic planning, which makes it possible for logistic management to respond appropriately so that the strategy is consistently transferred and the control in a company is long-term and effective;
- ☒ Defining an adequate strategy of logistics' organization in a company, which would particularly involve creating the logistics' organizational structure appropriate to the strategy. This would consider criteria based on the function's structure, logistic processes and forming logistics as a process of developing organizations of companies.

Strategic logistical management is based on building a company's strategy, including logistical one. A logistic strategy is a part of functional strategies (e.g. marketing strategy, company strategy, etc.), and is regarded as a measure that facilitates the principal aims specified in the general strategy of a company. A logistic strategy is a set of appropriately designed logistic solutions that provide right coordination of activities adopted by the general strategy, and facilitate the realization of the entire chain of delivering values.

A logistic strategy ought to be consistent with company's aims, the general strategy, and should be well adapted for the capabilities of an organization. The management is supposed to use logistics in order to utilize or apply owned resources to increase the attraction of a company, to fulfil its mission, or to improve its position in the environment. When drawing up a

²¹ S. Kummer, *Logistik im Mittelstand*, SPV, Stuttgart 1992, p.31.

logistic strategy of a company the management ought to carry out SWOT analysis and assess elements such as:

- ☒ condition of the material base of logistics and possibilities of its modernization and diversification,
- ☒ organizational solutions and IT systems applied to company's structure (in internal and external contacts of a company),
- ☒ professional qualifications of staff responsible for logistic functions,
- ☒ possibilities and needs for extending logistic cooperation with other parties,
- ☒ needs for mobilization and integration of all areas of a company operation,
- ☒ changes in general terms of activity (e.g. changes in a legal system, or on supply market, etc.),
- ☒ possible combinations of profit transfer and cooperation between logistic channels that increase the company's possibilities,
- ☒ opportunities to use data of specialized logistic services (service packages offered by logistic companies),
- ☒ an opportunity for using the "just in time" conception, and comprehensive management of time (lowering the level of freezing the working capital and increasing the pace of its circulation),
- ☒ changes and tendencies on the market of logistic services,
- ☒ an opportunity to apply a new logistic concept that changes the company's architecture (especially the inner structure, e.g. company modernization, simplification of structures, lean management, etc.)

The management ought to work out several variants of logistic strategy and choose the one that will facilitate the formulation of the most efficient strategy of operation and put it into practice. On the other hand, assessing the efforts involved in the formulation of strategy should be done pragmatically, and the outcome should give an answer to the so-called fundamental issues: striving for higher internal efficiency and level of organisation, better adjustment to environmental changes. Nowadays these fundamental issues include activities increasing competencies of the company, and its ability to learn and become an intelligent organization to do profitable business easier (lower the expenses), but also to improve and increase the value of products, improve service and quality. Such an organization is able to learn from other organizations which similar sectors operate in a different, cheaper or more efficient manner, and are more socially responsible. While working out the strategy, the management ought to consider the competencies of its company - its qualifications, strong and weak points, and determine which competencies are crucial for clients' demands. The assessment of the competencies and striving for its improvement ought to be given priority, and be crucial for company's strategy formulation. While assessing one should take advantage of experience and achievements of international partners. Comparing our company with an international one, we should take into

Logistical support within a modern organization

consideration the quality and structure of offered services, the difference between nature of the two companies, main factors influencing a success; or at least we should specify which areas of our activity and actions undertaken within them match each other, or in which field(s) we have the edge over the competing firm. We should also consider which foreign solutions can be used to our advantage, and how we should redirect our company to international operation. The answer to these questions shall determine in what situation our company is, what competencies are at its disposal, and towards which direction it should develop to ensure that the provided services match the European standards. The answer should also determine which areas of activity and **strategic intents**, that establish long-term aims and the formulation of company's strategy, should be invested in.

Logistic management, as any other (e.g. marketing or innovative), is not supposed to take effect if the company lacks current and prospective (strategic) information, which is understood as repeatedly processed data streams, so that people can use them to carry out the aims of their activity (e.g. taking decisions, expressing views, etc.). The information that the company possesses should be up to date, comprehensive and solid enough, and the company ought to care for the good condition of the data stream channels. The scope and details of the information shall match the decision-making powers according to the so-called inverted informational pyramid (the higher the level - the more cross-sectional and strategically important information is).²²

Every organization should have a well-established (and nowadays also computerized) IT system. Jerzy Lewandowski emphasizes that "to enable the transfer of information from the source to the user, we should establish a system capable of gathering, storing and transferring information within an enterprise. The systems refer to various branches of an organization and provide information on all sorts of managerial levels. The word *system* should be broadly understood, mainly as a channel or chain of transfer channels, visible or not, which serve as a carrier or a permanent storage facility of information. These channels may be a combination of equipment, staff and instructions"²³. The author continues: "the IT system must deliver information that will have a direct influence on the improvement of a product's or service's value. Information systems and systems composed of experts have an enormous influence on the achievement of the organisation's intended target"²⁴. Lewandowski points out even one important value of the information system, namely that such system must be an executive one,

²² See J. Penc, *Decyzje menedżerskie – o sztuce zarządzania*, C.H. Beck, Warszawa 2001, p.228.

²³ J. Lewandowski, *Projektowanie systemów informacyjnych zarządzania w przedsiębiorstwie*, Politechnika Łódzka, Łódź 1999, pp.13-14.

²⁴ *Ibid.* p.15.

which not only delivers good information but also allows its independent retrieval²⁵.

In order to subsist and develop properly, each organisation should create an efficient information system, which would include information needed for operational activities and taking strategic decisions. In each organisation information has different, multiple functions therefore this system ought to be worked out properly in order to be well adopted to the organisation's specific tasks and activities and to be able to point out potential possibilities and limitations while solving a particular problem. Moreover information included in this system should not only be completed to a large degree and of good quality but also delivered in a most useful way to the management for realisation of organisation's tasks and aims²⁶.

System of information should result from analysis of organisation's needs. In this connection kinds of information should be specified in advance, its content and range depending on assumed company activity aims. Such system can work properly when the following items occur²⁷:

- ☒ identification of potential information receiver (data, news) in the organisation,
- ☒ choice of information (its types) and frequency demand for it,
- ☒ determination of communication channels (number, quality, time of flow),
- ☒ choice of technical means for transfer, storage and processing of information,
- ☒ collecting of reactions on gained information.

Depending on application of information there are following information models distinguished:

- ☒ **monitoring** – include registration and description of system conditions,
- ☒ **explaining** – include system structure and connections between subsystems,
- ☒ **prognostic** – include and describe future condition,
- ☒ **decisional** – allow somebody to take a decision and to determine action strategy.

Information systems should deliver useful information to the management staff of three levels: low (operational), medium (actual) and high (strategic). Everyday low level managers take operational decisions, which are very detailed and concern relatively short period. These decisions are well setup. Medium level managers are engaged in the process of taking

²⁵ Ibid. p.19.

²⁶ Cf. J.K. Shim, J.G. Singiel, R. Chi, *Technologia informacyjna*, Dom Wydawniczy HBC, Warszawa 1999, p.21.

²⁷ A.P. Wiatrak, *Wpływ informacji na procesy decyzyjne w przedsiębiorstwie*, „Zarządzanie i Edukacja” 1997, no. 2-3, pp.149-151.

Logistical support within a modern organization

more actual decisions, which include a wider period of time and require much more knowledge and experience. These people use synthetic reports to the point of specific conditions of things and events in order to take decisions only partly setup. High level managers deal with decisions of strategic importance, often not setup (of stochastic character), which are long-term by nature. This means that every information system should be build as taking the content-related needs of management levels into consideration.

Lewandowski claims that „every information system should be future-oriented and strategic, including information in the field of scientific-technical progress, politics, economy, ecology, demography and social-economic policy. In this system not quantity of delivered information but quality and precision of information are essential. Quality of information can be ensured only by a well organized system implied as a integrated team of people, means and methods of collection, encryption, storage, processing, finding, communicating, updating and using data needed by the management staff in order to take decisions and to manage an institution. System effectiveness can not be limited only to information delivery, it must also secure a consequent analysis and the use of information in the company activity in order to chose a right way of action²⁸.

Every information system should enable the use of its resources by the authorized people, prevent access to information by not authorized people, and guarantee only access of authorized people to a specific kind of information stored in this system. Security policy must apply to the whole company and to every participant separately. Understanding of organization way, presentation and possibilities of use the data bases becomes nowadays one of the most important conception, which should be taken into consideration by the management staff.

Literature:

- [1] Szymonik, Systemy informatyczne w realizacji funkcji logistycznych, Wyższa Szkoła Kupiecka, Łódź 2006;
- [2] Szymonik, Systemy informatyczne w realizacji funkcji logistycznych, Akademia Ekonomiczna, Katowice 2003;
- [3] A.P. Wiatrak, Wpływ informacji na procesy decyzyjne w przedsiębiorstwie, „Zarządzanie i Edukacja” 1997;
- [4] Cf. J.K. Shim, J.G. Singiel, R. Chi, Technologia informacyjna, Dom Wydawniczy HBC, Warszawa 1999;
- [5] Cf. M. Christopher, Strategia zarządzania dystrybucją. Praktyka logistyki biznesu, A W „Planet”, Warszawa 1996;

²⁸ J. Lewandowski, Projektowanie systemów informacyjnych zarządzania w przedsiębiorstwie, Politechnika Łódzka, Łódź 1999, p.27.

Letkiewicz, A., Безбједност - Полиција - Грађани, година VII, број 3-4/11

- [6] Cf. M. Ciesielski, Logistyka w strategiach firm, PWN, Warszawa 1999;
- [7] Cf. M. Ciesielski, Logistyka w strategiach firm, Warszawa 1999;
- [8] Cf. P. Richter, Zarządzanie łańcuchem logistycznym w niemieckim przemyśle stalowym, Organizacja i Kierowanie” 2002;
- [9] Ch. Pfohl, Systemy logistyczne, Biblioteka Logistyka, Poznań 2001;
- [10] J. Lewandowski, Projektowanie systemów informacyjnych zarządzania w przedsiębiorstwie, Politechnika Łódzka, Łódź 1999;
- [11] J. Penc-Pietrzak, Planowanie strategiczne w nowoczesnej firmie, Wolters Kluwer, Warszawa 2010;
- [12] M. Sołtysik, Zarządzanie logistyczne, Akademia Ekonomiczna, Katowice 2003;
- [13] See J. Penc, Strategiczny system zarządzania, A W "Planet", Warszawa 2001;
- [14] See R.W. Griffin, Podstawy zarządzania organizacjami, PWN, Warszawa 1996;

Рад примљен: 13. 9. 2011. године

Рад одобрен: 15. 10. 2011. године.

**ПОЛИЦИЈСКА СТРАТЕГИЈА И ТАКТИКА СПРЕЧАВАЊА И СУЗБИЈАЊА
НАСИЉА НА ФУДБАЛСКИМ УТАКМИЦАМА, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ
НА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ¹**

***POLICE STRATEGIES AND TACTICS TO PREVENT AND COMBAT VIOLENCE
AT FOOTBALL MATCHES, WITH SPECIAL REFERENCE TO THE REPUBLIC OF
SERBIA***

Проф. др Дане Субошић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Мр Божидар Оташевић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд

Проф. др Саша Мијалковић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Апстракт: Радом се проблематизују полицијска стратегија и тактика спречавања и сузбијања насиља на фудбалским утакмицама, с посебним освртом на Републику Србију. С тим у вези, анализирају се основна обележја насиља на фудбалским утакмицама у Републици Србији у функцији идентификације фактора полицијске стратегије и тактике његовог спречавања и сузбијања. Посебна пажња у раду посвећује се приступима, поступцима и средствима тзв. „високог и ниског профила“ обезбеђивања спортских приредби, посебно фудбалских утакмица. Док се „високи профил“ детаљно анализира са стратегијског и тактичког аспекта, „ниски профил“ се користи у функцији његове критике.

Кључне речи: насиље, фудбалске утакмице, полицијска стратегија и тактика, висок и ниски профил, полицијске мере.

¹ Овај рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*. Пројекат финансира Министарство просвете и науке Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011–2014). Руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић.

Увод

У посебне безбедносне задатке, између осталих, спадају обезбеђења јавних скупова, међу којима посебно место по безбедносној проблематици заузимају обезбеђења фудбалских утакмица. Ову врсту јавних скупова у Републици Србији посебно карактерише висок степен ризика у погледу нарушавања јавног реда у већем обиму, извршавањем кривичних дела и прекршаја, што полиција мора да спречи, а ако се упркос томе такво понашање испољи, да га сузбије успостављањем нарушеног јавног реда. С тим у вези, овим радом проблематузују се полицијска стратегија и тактика спречавања и сузбијања насиља на фудбалским утакмицама, с посебним освртом на Републику Србију.

Од посебног значаја за истраживање наведеног проблема јесте утицај који насиље на фудбалским утакмицама (посебно у Републици Србији) остварује на полицијску стратегију и тактику његовог спречавања и сузбијања. Да би наведени утицај могао да се реализује, неопходно је идентификовати основна обележја насиља на фудбалским утакмицама у Републици Србији, што је учињено делом овог рада који је обухваћен првим поднасловом. Тиме су створени услови за идентификацију узрочно-последичних односа на релацији насиља на фудбалским утакмицама – полицијска стратегија – полицијска тактика његовог спречавања и сузбијања („високи профил“ – „ниски профил“, неинтервентне мере – интервентне мере). Симетрично наведеном, структурисан је главни део овог саопштења.

Насиље на фудбалским утакмицама у Републици Србији као фактор полицијске стратегије и тактике његовог спречавања и сузбијања

Савремено друштво у Србији има озбиљне проблеме који се односе на насиље. Посебно озбиљан и фреквентан, а тиме и актуелан безбедносни проблем односи се на насиље на спортским приредбама. Да тај проблем буде сложенији, доприноси и чињеница да је насиље део навијачке супкултуре, која се испољава више у томе да се противнику нанесе физичка или психочка бол, него да се подржи сопствени клуб (Оташевић, Субошић, 2010: 373). Насиљу на спортским приредбама изложени су сви њихови учесници. Под тиме се, с једне стране, подразумевају лица присутна на спортском сусрету или ван њега, ако се насиље испољава поводом спортске приредбе. С друге стране, насиља на спортским приредбама нису поштеђени ни полицајци, гледаоци, спортске судије и други учесници. О томе сведоче подаци о *последицама насилничког понашања на спортским приредбама по живот и здравље*

Полицијска стратегија и тактика сперечавања...

учесника у периоду 1. 1. 1997 – 30. 9. 2009.² Наиме, у наведеном периоду погинуло је на спортским манифестацијама 11 навијача, док је 1.561 лице повређено (514 полицијских службеника и 1.047 навијача). Међу полицајцима дошло је до 24 лаке и 490 тешких телесних повреда, док је међу навијачима евидентирано 138 лаких и 909 тешких телесних повреда.

Нису само здравље и животи људи изложени насиљу на спортским приредбама. Током њих, а као последица насиља, дешавају се и велике материјалне штете, које се огледају у оштећењима спортских објеката (нпр. ломљење и паљење столица и другог инвентара), возила јавног превоза (каменовања, оштећења њихове унутрашњости и др.), возила полиције, возила физичких лица и др. О делу ових навода сведоче подаци о оштећењима на возилима која су наступила као последица насилничког понашања на спортским приредбама у периоду 1. 1. 1997 – 30. 9. 2009.³ Наиме, према наведеним подацима, у том периоду оштећена су 82 возила МУП-а РС и 273 возила осталих власника и корисника.

Када се навијачкој поткултури придружи број спортских приредби у Републици Србији који се одржи на годишњем нивоу, не чуди чињеница да је велики број случајева озбиљнијег нарушавања јавног реда на њима или поводом њих, при чему се ради о малом учешћу таквих догађаја у односу на укупан број спортских манифестација. Међутим, овај проблем постаје много сложенији када се анализирају поједини случајеви нарушавања јавног реда и мира на спортским приредбама у Републици Србији, јер је, на пример, само на једној фудбалској утакмици, у априлу 2009. године у Београду (првенствена фудбалска утакмица у оквиру "Јелен супер лиге Србије" између ФК "Партизан" и ФК "Црвена звезда") повређено 18 полицијских службеника.⁴ Основна обележја насилничког понашања на спортским приредбама с подацима о последицама по живот и здравље учесника у периоду 2009–2010. могу да се илуструју подацима садржаним у наредној табели.

² Подаци су обрађени на основу: *Безбедносни аспекти спортских манифестација VII 2003 – IX 2009. године*, МУП РС, Београд, 2009.

³ Исто.

⁴ *Информација о кривичним делима којима се угрожава безбедност полицијских службеника приликом вршења службене дужности, са акцентом на осам месеци 2009. године*, МУП РС, Београд, 2009.

Табела 1: Основна обележја насилничког понашања на спортским приредбама с подацима о последицама по живот и здравље учесника у периоду 2009–2010.⁵

Година	Број спортских скупова	Број случајева озбиљнијег нарушавања јавног реда	% случајева озбиљнијег нарушавања јавног реда	Број убијених особа	Број повређених особа
2009.	43.692	130	0,0029	16	192
2010.	44.748	102	0,0022	0	119

Наведени подаци могу да послуже као увод за анализу професионалних ризика полицијских службеника на спортским манифестацијама. Наведена угроженост безбедности полицијских службеника огледа се како кроз број кривичних дела извршених над полицијским службеницима на спортским манифестацијама, тако и кроз број повређених полицијских службеника приликом интервенција. О тим наводима сведоче подаци да је у 2009. и 2010. години извршено 40, односно 23 кривична дела над полицијским службеницима на спортским приредбама, при чему је евидентирано 45, односно 16 повређених полицијских службеника приликом интервенција.⁷

Наведени подаци такође указују на одсуство значајнијег учешћа броја кривичних дела извршених над полицијским службеницима на спортским манифестацијама (БКД)⁸ у односу на укупан број кривичних дела извршених над полицијским службеницима (УБКД). На пример, 2010. године укупан број кривичних дела извршених над полицијским

⁵ *Најзначајнији резултати МУП-а Републике Србије у 2010. години*, mup.gov.rs, 04.03.2011.

⁶ Француски држављанин Taton Brice Sinclair Peter. Брутално премлаћивање и убиство француског навијача које се у Београду догодило у септембру 2009. године индикативно је у том смислу што је напад припремљен у комуникацији више лица, али су двојица међу њима руководили самим чином (Савковић М, Ђорђевић С, *На путу превенције насиља на спортским приредбама: предлог регионалног оквира сарадње*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2010, стр. 16).

⁷ *Исто и Информација о кривичним делима којима се угрожава безбедност полицијских службеника приликом вршења службене дужности, са акцентом на осам месеци 2009. године*, МУП РС, Београд, 2009.

⁸ Ометање овлашћеног службеног лица у обављању послова безбедности или одржавању јавног реда и мира из чл. 23 Закона о јавном реду и миру; спречавање службеног лица у вршењу службене радње из чл. 322; напад на службено лице у вршењу службене дужности из чл. 323; учествовање у групи која спречи службено лице у вршењу службене радње из чл. 324 и позивање на отпор из чл. 325, као и тешко убиство из чл. 114 ст. 6 Кривичног законика Републике Србије.

Полицијска стратегија и тактика спречавања...

службеницима био је 1.879, што је када се доведе у везу са бројем кривичних дела извршених над полицијским службеницима на спортским манифестацијама – БКД/УБКД x 100=1,224 %. Међутим, када се уђе у анализу појединих случајева, долази се до слике која квари ситуацију у погледу значаја броја кривичних дела извршених над полицијским службеницима на спортским манифестацијама, пре свега с обзиром на број тешких телесних повреда које су задобили полицајци на пословима обезбеђивања јавног реда на спортским манифестацијама у периоду 1. 1. 1997 – 30. 9. 2009 (24 ЛТППС⁹ / 514 УБТППС¹⁰ x 100, што представља 4,67% од укупног броја задобијених повреда у анализираним условима).

Нису само навијачи и полицајци жртве насиља на спортским приредбама. Сви учесници спортских приредби су угрожени разматраном врстом насиља. На пример, број напада на спортске судије издваја ову категорију учесника спортских приредби као једну од угруженијих (2009 – 75; 2010 – 110). Број прекинутих спортских приредби због нарушавања јавног реда током наведених година био је идентичан, по 69.¹¹

Као што се из претходне анализе види, нерегуларни услови одржавања спортских приредби са аспекта безбедности узрок су још једне последице насиља на њима – прекида спортске манифестације. Наиме, током 2009. и 2010. године, у просеку сваког шестог дана прекидана је једна спортска манифестација одржана у Републици Србији. Интересантно је такође да се велики број инцидената дешава и ван спортских терена, односно ван временског оквира којим је законом дефинисао одржавање спортске приредбе (90 минута пре и након одржавања спортске приредбе или 120 минута приликом одржавања утакмица „високог ризика“).

Полицијска стратегија спречавања и сузбијања насиља на фудбалским утакмицама

Потреба Министарства унутрашњих послова Републике Србије, као предлагача Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама,¹² истакнута у члану 6. тог Закона, јесте да оно буде државни орган који ће бити носилац супротстављања насиљу и недоличног понашању на спортским приредбама. Оваква потреба полиције је разумљива ако се имају у виду реакције јавности, која

⁹ ЛТППС – лаке телесне повреде полицијских службеника.

¹⁰ УБТППС – укупан број телесних повреда полицијских службеника.

¹¹ *Најзначајнији резултати МУП-а Републике Србије у 2010. години*, мур.gov.rs, 04.03.2011.

¹² „Службени гласник РС” бр. 67/03.

најчешће прозива полицију када се десе инциденти на утакмицама. Међутим, овај, традиционални, приступ је у основи погрешан. Тај приступ је у Европи напуштен још од трагичних догађаја на стадиону Хејсел у Бриселу 1985. године.

Битна одлика традиционалног приступа, који се у стручној литератури назива „високи профил“, јесте знатно присуство униформисане полиције на простору спортске приредбе и око њега, које се испољава како у интензивним службеним активностима које се предузимају у односу на учеснике јавног скупа, тако и бројем ангажованих полицајаца, а тако и по времену њиховог ангажовања.

У условима обезбеђења јавног реда на спортским приредбама, полицајци поседују опрему за разбијање демонстрација, специјална возила, службене коње и псе, груписани су у веће полицијске јединице, ангажују се по наређењу претпостављеног, с обзиром на његово присуство на месту ангажовања јединице. Таква стратегија полиције заснива се на класичном раздвајању навијача, односно спречавању контаката између навијачких група (кордонима-интервентним стројевима), чиме долази до спречавања нарушавања јавног реда у већем обиму услед њиховог сукоба, како на самом спортском објекту, тако и ван њега (али поводом спортске приредбе). Приликом планирања и доношења одлука о броју ангажованих полицајаца и деловању полиције, често се не уважавају специфичне разлике између група навијача (циљеви, националност, број екстремних навијача, културолошке специфичности и др.). Уколико се те различитости не узму у разматрање, а полиција обезбеђењу спортског догађаја приступи шаблонски, ризик од нарушавања јавног реда у већем обиму се знатно повећава.

Приликом обезбеђења спортских приредби, полиција предузима мере физичког, дубинског, саобраћајног, оперативно-криминалистичког, противдиверзионог и противпожарног обезбеђења. Од највећег значаја за овај рад јесу мере физичког и дубинског обезбеђења. Наиме, физичко обезбеђење на самом спортском објекту и у његовој непосредној близини одвија се у три фазе (пре, током и по завршетку спортске приредбе), уз присуство знатних, веома уочљивих полицијских снага. У тим околностима, полицијски службеници обављају задатке прихвата и увођења навијача на спортски објекат, контролишу рад редарске службе, спречавају физички контакт навијача, одржавају јавни ред на самом спортском објекту и прате разилазак навијача са њега.

О бројности полицијских службеника на спортским приредбама високог ризика, сведоче подаци да је вечитом дербију између ФК „Партизан“ и ФК „Црвена Звезда“ из Београда, који је одигран 16. 10. 2004. године на стадиону Партизана, присуствовало 25.000 гледалаца,

Полицијска стратегија и тактика спречавања...

док је на обезбеђењу ове манифестације ангажовано 1.378 полицијских службеника, што значи присуство једног полицајца на 18 навијача-гледалаца. Пет и по година касније, прецизније 16. 4. 2010. године, када је одиграна утакмица полуфинала купа на стадиону Црвене Звезде, било је око 38.000 гледалаца, док су на обезбеђењу ангажована 2.843 полицијска службеника, што значи присуство једног полицајца на 13 гледалаца.¹³ То значи да није изражена само појава обимног ангажовања полицијских службеника на обезбеђењу спортских приредби високог ризика, већ да је изражен и тренд пораста њиховог броја, посебно у односу на навијачку популацију. Наведени подаци недвосмислено указују на то да полиција у Србији за обезбеђење спортских догађаја користи стратегију тзв. „високог профила“ (заснива се на класичном концепту раздвајања навијача, односно спречавању контакта између навијачких група), која је у свим модерним полицијским системима Европе превазиђена. Полиција је непрестано у близини навијача, стално их пратећи како на путу према месту одржавања спортске манифестације, тако и на повратку.

Пракса полицијских служби у Европи је сасвим друкчија. Током Европског првенства у фудбалу које се одржавало у Португалу 2004. године у просеку су била ангажована четири полицајца на 100 гледалаца (1 полицајца на 25 навијача). На овом првенству била је већа активност полицајца у цивилу који су покривали места где се окупљају навијачи (Adang, O., Brown E; 2008: 214).

Такође, у једном истраживању полицијске праксе које је спроведено у Македонији, а које се односи на полицијске тактике и стратегије у контроли и сузбијању хулиганског насиља на фудбалским утакмицама, резултати показују да и у њиховом полицијском поступању доминира репресивни приступ. Репресивни приступ се огледа у 30–37% случајева употребе палице и физичке силе. Од 22 до 30% је употреба специјалних техника, са само 4 до 10% примена мера које представљају видове превенције. Овако мали проценат превентивних мера недовосмислено показује да је и у Републици Македонији превенција крајње инфериорна у односу на репресивно поступање. (Козарев, 2007: 117) У вези с тим је интересантан податак који износи Козарев, а тиче се македонске полиције. У анкети у којој је постављено питање члановима екстремних група навијача да ли полиција зна кога треба да приведе, задржи или према коме треба да примени силу при деловању у сличају ексцеса на утакмицама, највећи проценат анкетираних навијача је одговорио да полиција то не зна. У једној групи навијача проценат је био 95% а у другој 72% оних који су дали наведени одговор (Козарев, 2007: 119). Уколико полиција није у стању да селекује лица у односу на чије

¹³ Подаци Управе полиције од 26. 8. 2009, Полицијска управа за град Београд, Београд.

понашање треба да реагује, тада и њена акција може да буде једино неселективна, усмерена на масу навијача.

На опасности које носи неселективан приступ полиције и ослањање само на манифестовање полицијске силе указују и амерички истраживачи полиције Меденсен и Ецк. Они истичу: „Такође је битно приметити да недавна истраживања о понашању масе указују на то да ће полиција изазвати насиље или довести до ескалације насиља уколико третира велике групе људи као хомогене ентитете. Претпоставка да су сви навијачи потенцијално опасни довешће само до – испуњавања тог пророчанства... Људи на скуповима имају широк спектар личних планова, а типично је да је само мала мањина вољна да се упусти у насилно понашање. Док у неким случајевима уочљивост полиције може да послужи као фактор одвраћања од насиља гледалаца, претерана демонстрација силе може да створи милитаристичку и крајње непријатељску атмосферу. Полиција у опреми за разбијање демонстрација, с маскама на лицу и палицама често није неопходна да би се одговорило на претње по безбедност полицајаца, а може успорити напоре да се развије позитиван однос са учесницима догађаја. Сувише униформисаних полицајаца може створити непријатељску атмосферу.” (Madensen, Eck: 2008: 3).

Нема сумње да полиција сама не може да постигне много, а уколико се ослања само на репресију и физичко присуство, може да оствари још мање. На пример, у академским круговима истиче се: „Само интервенције јединица за спровођење закона ретко су ефективне при смањењу или решавању таквог проблема. Не ограничавајте се разматрајући само шта полиција може да уради: пажљиво размотрите да ли и други у вашем друштву деле одговорност за тај проблем и да ли могу помоћи полицији да боље реагује. У неким случајевима можда ћете морати да пребаците одговорност на оне који могу да пруже ефективније интервенције...Ако смо ишта научили из екстремних примера насиља гледалаца у Европи, то је да је *превенција* супериорнија од најнефективније *интервенције* пошто већ почне насиље навијача. Највећи број стручњака се слаже да стратегије треба да наглашавају превенцију, а никад конфронтацију.” (Madensen, Eck: 2008: 3).

Одговор на питање: „Да ли и други у вашем друштву деле одговорност за тај проблем и да ли могу помоћи полицији да боље реагује“?, веома је тешко дати. Научни покушај у том правцу бележи се у подацима Бојана Јанковића, до којих је он дошао анкетањем полицајаца интевентне јединице полиције која има велико искуство у обезбеђивању спортских сусрета. На питање о кооперацији са редарском службом у случају настанка потребе за полицијском интервенцијом, резултати анкетања полицајаца показују да приликом настајања насиља на спортским приредбама прво реагује самостално полиција (75%), у 15% случајева реагују заједно полиција и редарска служба, у

10% случајева самостално реагује редарска служба. Занимљиво је да ниједан одговор није потврдио да прво гледаоци реагују на насиље (Јанковић, 2010: 138).

Полицијска тактика спречавања и сузбијања насиља на фудбалским утакмицама

Поред присуства, позорничке и патролне делатности, приправности, маршевања, прегруписавања и других неинтервентних мера, постоје и интервентна полицијска поступања на спортским манифестацијама, или, како се скраћено називају – *интервенције*.¹⁴ За разлику од неинтервентних полицијских поступања, која не морају да буду нормирана, интервентна поступања морају правно да се уреде. Поред тога, интервенције обухватају примену овлашћења којима се задире у људска права. Дакле, неопходни и довољни услови интервентног поступања јесу нормираност и задирање у права људи.¹⁵

Интервентне мере полиције обухватају примену свих полицијских овлашћења изузев упозорења, јер оно не представља принудно овлашћење (може, а не мора да се уважи).¹⁶ Пошто се термин *полицијске мере* обично користи у множини, можемо да закључимо да се ради о називу појма чији садржај одговара истовременој примени више овлашћења. За разлику од *интервентних мера*, за *интервенцију* је довољна примена само једног овлашћења којим се залази у људска права.¹⁷

Интервентна поступања полицијских службеника на спортским манифестацијама веома су честа. На пример, актуелни подаци за 2009. и 2010. годину указују на чињеницу да је приближно исти број полицијских интервенција предузет од стране полиције на спортским приредбама у наведеним годинама (110:111).¹⁸ При томе, мора се напоменути да интервентна поступања полиције на спортским

¹⁴ Реч *интервенција* има латинско порекло (*interventio*), а значи мешање, посредовање, улазак трећег лица у неки спор у улози судије или посредника. Истога порекла је и реч *интервенирати* (*intervenire*), што значи мешати се, умешати се у нешто (на пример, у какав спор), појављивати се као посредник, посредовати...вршити притисак, утицати на некога, заузети се за некога или нешто, ступити у акцију ради некога или нечега. (Вујаклија, М., *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1996/97, стр. 345.).

¹⁵ Милетић, С., *Основи јавне безбедности, послови и начин рада*, ВШУП, Београд, 2004, стр. 110, 113, 114.

¹⁶ Исто, стр. 110.

¹⁷ Према Слободану Милетићу: „...под мерама подразумева и могућност примене више потребних овлашћења, у складу са законом.“ (Милетић, С., *Полицијско право*, Полицијска академија, Београд, 2003, стр. 171).

¹⁸ *Најзначајнији резултати МУП-а Републике Србије у 2010. години*, mup.gov.rs, 04.03.2011.

приредбама нису довољна да би се илустровала сва сложеност ове полицијске активности у Републици Србији, јер се постављају питања интервенција полиција страних држава поводом кршења прописа од стране навијача из Србије у оквиру њихових јурисдикција с једне стране и предузетих мера поводом спортских приредби (ван спортског објекта), с друге стране.¹⁹

Од укупно 2.391 кривичног дела извршеног пре, за време и након одигравања спортских приредби у анализираних шест година (VII 2003 – IX 2009), 1.533 или 64% подлеже казним одредбама из члана 20. Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, а од укупно 5.534 прекршаја, 2.990 или око 45% чине прекршаји из истог Закона.²⁰ Поред Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, кривичноправна заштита од насиља на спортским приредбама остварује се и другим квалификацијама у Кривичном законнику Републике Србије и прекршајима прописаним Законом о јавном реду и миру. Поводом наведених кривичних дела и прекршаја полиција је предузела опсежне мере из своје надлежности у наведеном периоду, што је приказано наредном табелом.

Табела 2: *Основна обележја интервенција полиције приликом одржавања спортских приредби у периоду VII 2003 – IX 2009. године.*²¹

Укупно	Предузете полицијске мере			5.310 (100%)
	Доведено 4.750 (86,064%)	Задржано 352 (6,629%)	Лишено слободе 208 (3,917%)	

¹⁹ Најбољи пример за наведене тврдње јесте насилничко понашање навијача фудбалске репрезентације Србије на стадиону "Мараси" у Ђенови (2010. године), услед којег је прикинута фудбалска утакмица између репрезентација Италије и Србије, што је условило додатно полицијско ангажовање на спровођењу навијача након њиховог повратка у земљу (*Исто*).

²⁰ *Безбедносни аспекти спортских манифестација VII 2003 – IX 2009. године*, МУП РС, Београд, 2009.

²¹ Подаци су обрађени на основу: *Безбедносни аспекти спортских манифестација VII 2003 – IX 2009. године*, МУП РС, Београд, 2009.

Закључак

Један од посебних безбедносних задатака полиције представља обезбеђење фудбалских утакмица високог ризика. Суштину наведеног проблема представља снага мноштва навијача, која је једним делом усмерена на деликтно понашање које се испољава нарушавањем јавног реда и мира у већем обиму. Штете од таквог понашања испољавају се у погинулим и повређеним учесницима фудбалских утакмица, изазивању знатне материјалне штете, прекидима наведених спортских приредби и на друге начине наведене у раду.

Безбедносна проблематика изазвана навијачким насиљем на фудбалским утакмицама захтева системски (потпун) одговор угрожене државе и друштва. Полицијске мере које се поводом тога предизимају треба да представљају само њихово крајње средство, ултимативну врсту моћи којом треба да се решавају проблеми само када другим, блажим начинима није могуће заштити штићене вредности. При томе, навијачко насиље представља одлучујући фактор формулисања полазишта у виду стратегије и тактике спречавања и сузбијања насиља на фудбалским утакмицама.

Анализа ангажовања полиције на обезбеђењу фудбалских утакмица у Републици Србији, а делом и у Македонији, указује на доминирање стратегије „високог профила“, праћене интервентним мерама полиције у функцији њеног спровођења на тактичком нивоу полициске организације. У развијеним европским државама таква пракса сматра се превазиђеном. Наиме, од хејселских догађаја, у развијеним земљама присутна је стратегија „ниског профила“, праћена неинтервентним мерама полиције на тактичком нивоу. Ова стратегија не само да резултује ефективнијим и хуманијим резултатима примене на тактичком нивоу, већ је по економским параметрима и ефикаснија од стратегије „високог профила“. Уједно, ова стратегија је сложенија, захтева партнерство полиције и шире друштвене заједнице (нпр. с редарском службом, органима правосуђа и другим субјектима), али резултати који се њоме постижу чине напоре у функцији њеног усвајања и примене – веома оправданим.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Adang, O., Brown, E., (2008). Policing Football in Europe, Politieacademie Apeldoorn.
- [2] (2009): *Безбедносни аспекти спортских манифестација VII 2003 – IX 2009. године*, МУП РС, Београд.

- [3] Gow, P. and Rookwood, J. (2008): Doing it for the team-examining the causes of contemporary English football hooliganism, *Journal of Qualitative Research in Sports Studies*, 2, 1.
- [4] Ђорђевић, Ђ. (2010): *Кривичноправни аспекти насиља на спортским приредбама*, У: – Зборник радова, Сузбијање криминала и европске интеграције, Криминалистичко-полицијска академија и Ханс Зајдел фондација, Београд.
- [5] Ђурђевић, Н. (2010): *Кривична одговорност за насиље и недолично понашање на спортским приредбама у Републици Србији*, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, год. 47, бр. 2/10.
- [6] (2009): *Информација о кривичним делима којима се угрожава безбедност полицијских службеника приликом вршења службене дужности, са акцентом на осам месеци 2009. године*, МУП РС, Београд.
- [7] Јанковић, Б., (2010). Превенција насиља на спортским приредбама, *Гласник права*, Издавач: Правни факултет у Крагујевцу, 1 (3).
- [8] Козарев, А., (2007). Насилството и фудбалскиот хулиганизам во Република Македонија, ТРИ, Скопје.
- [9] Madensen, T., Eck, J., (2008). *Spectator Violence in Stadiums*, POP Center, Guide No. 54, http://www.popcenter.org/problems/spectator_violence/, 20. 5. 2011. године.
- [10] Милетић, С. (2004): *Основи јавне безбедности, послови и начин рада*, ВШУП, Београд.
- [11] Милетић, С. (2003): *Полицијско право*, Полицијска академија, Београд.
- [12] Мисић, З. (2010): *Насиље и недолично понашање навијача као фактор угрожавања безбедности*, магистарска теза, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд.
- [13] (2011): *Најзначајнији резултати МУП-а Републике Србије у 2010. години*, Преузето са интернет адресе: mup.gov.rs, дана 04.03.2011.
- [14] Оташевић, Б. (2010.): *Урбано окружење и насиље у спорту*, *Безбедност*, бр. 3/2010, МУП РС, Београд.
- [15] Оташевић, Б., Субошић, Д. (2010): *Насиље навијачких група у Србији*, други научни скуп, *Право и форензика у криминалистици*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, Крагујевац.
- [16] (2009): *Подаци Управе полиције од 26. 8. 2009*, Полицијска управа за град Београд, Београд.
- [17] (2010): Савковић, М., Ђорђевић, С., *На путу превенције насиља на спортским приредбама: предлог регионалног оквира сарадње*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд.
- [18] Скемблер, Г. (2007): *Спорт и друштво – историја, моћ, култура*, Београд.

Полицијска стратегија и тактика спречавања...

- [19] Spaaij, R. (2011): *The prevention of football hooliganism: a Transnational perspective*, Amsterdam School for Social Science Research, University of Amsterdam. Преузето са интернет адресе: www.cafyd.com/HistDepor te/htm/pdf/4-16pdf, дана 5. 4. 2011.
- [20] Штакић, Ђ. (1996): Социологија физичке културе, Факултет физичке културе, Београд.
- [21] Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Службени гласник РС, бр. 67/03.
- [22] Закон о изменама и допунама Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, 24. 9. 2007, Преузето са интернет адресе: <http://www.parlament.gov.rs/народна-скупштина.1.html>, дана 10.09.2011.
- [23] Жужак, М. (2010): *Насиље навијачких група као вид политичког насиља у Србији*, Правни информатор, бр. 5/10, Београд.
- [24] Вујаклија, М. (1996/97): *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
- [25] (2008): *White paper on Sport*, Brussels, 11.7.2007, COM (2007) 391 final, resented by the Commission: SEC (2007) 932, SEC (2007) 934, SEC (2007) 935, SEC (2007) 936; Преузето са интернет адресе: http://ec.europa.eu/sport/white-paper/white_paper8-en.htm#1 дана 07.08.2008.

Субошић, Д. и др., *Безбједност - Полиција - Грађани*, година VII, број 3-4/11

Dane Subošić, PhD, associate professor
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Božidar Otašević, M.A.
Ministry of Interior of the Republic of Serbia, Belgrade

Saša Mijalković, PhD, associate professor
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: This paper problematize police strategies and tactics to prevent and combat violence at football matches, with special reference to the Republic of Serbia. In this regard, there were analyzed the basic characteristics of violence at football matches in the Republic of Serbia in the function of identifying factors of policing strategies and tactics of its prevention and combat. Special attention in this paper is paid to the approaches, methods and means of so-called. „High and low profile“ to provide sporting events, particularly football matches. While the „high profile“ is detailed analyzed from strategic and tactical point of view, „low profile“ is used in the function of his criticism.

Keywords: violence, football matches, police strategies and tactics, high and low profile, police measures.

Рад примљен: 20.10.2011. године.

Рад одобрен: 04.11.2011. године.

КОНТРОЛА УПРАВЕ С ОСВРТОМ НА ПОЛИЦИЈУ

CONTROL OF ADMINISTRATION WITH REGARD TO POLICE

Др Невенко Врањеш

Апстракт: Контрола рада управе представља веома значајно и осјетљиво питање, првенствено ако се има у виду да управа обавља значајне и многобројне послове, при чему располаже снажним потенцијалом овлашћења, било изворних или пренесених. Поред тога, данас управа све више постаје сервис грађана чији се рад финансира индиректно па чак и директно из њихових средстава, па отуда јавност више инсистира на ефикасности и транспарентности њеног рада. Стицање увида у рад управе остварује се механизмом различитих модела контроле управе, боље речено управним надзором, будући да се у нашем праву углавном не прави разлика између појмова контрола и надзор управе. Кроз начин рада управе и облике њене контроле можемо сагледати и степен демократског уређења одређене државе. Посебну пажњу у области наведене проблематике привлачи контрола рада полиције. Полиција је специфичан (оружани) орган државне управе, од стране државе снадбјевен могућношћу примјене силе у извршавању управних активности. Као таква, полиција је предмет интензивнијег медијског, јавног (грађанског) па и научног фокусирања. Врсте и неке специфичности контроле рада полиције представљају предмет другог дијела овог рада.

Кључне ријечи: контрола управе, управни надзор, полиција, управна дјелатност и унутрашњи послови.

Појмовно одређење контроле, управе и полиције

Ријеч контрола има различита значења у разним језицима. Контрола (фр. *controle*), према Вујаклији, значи: двоструки регистар, двоструко рачуноводство у канцеларијама да би се избјегле грешке, злоупотребе и сл.; контролна књига, контролише, надзор, надгледање.¹

¹ Вујаклија, М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1980, стр. 461.

Контролом уопште сматра се трајна дјелатност брижљивог и систематског посматрања и оцјењивања нечијег туђег рада.² Зоран Томић контролу види као друштвену појаву широког спектра која обухвата три релевантно одвојене фазе. Прва – надгледање ради упоређивања *предвиђеног и оствареног*. Друга – *оцјена, констатација* на основу извршеног провјеравања: потврђивање или негирање контролисаног понашања. Трећа – *одговарајућа интервенција* као посљедица изречене оцјене, с тим да интервенција није потребна уколико је оцјена контроле била позитивна. Интервенција је нужна само у ситуацијама када се отклања утврђено одступање од претпостављеног мјерила. Дакле, контрола је у принципу акција накнадног карактера. Такође, Томић поистовјеђује контролу и надзор, тврдећи да и надзор и контрола подразумевају субординацију њихових вршилаца, с тим да надзор ипак представља шири и трајнији процес. У том смислу, контрола је саставни дио надзора. Она представља најважнији и најјачи облик утицаја вршиоца надзора према ономе чија се активност надзире.³

Слично Томићу, и Стеван Лилић изједначава управни надзор и управну контролу. Тако, надзор (контрола) представља однос два субјекта у којем један тзв. активни субјект (тј. онај који врши надзор) контролише рад другог субјекта, на основу унапријед утврђених мјерила, уз могућност да активни субјект утиче на будући рад пасивног субјекта.⁴

Контрола обухвата право овлашћених субјеката да провјеравају рад и активност контролисаних органа и организација, као и да провјеравају да ли одговарајући органи и организације испуњавају обавезе у вршењу својих активности, јер повод и предмет контроле јесте и нечињење, под условима да је орган, односно организација била дужна да врши одговарајуће чињење. Наше право не чини посебну разлику између појма „контроле“ и „надзора“. Сем тога, у нашем праву није позната ни институција „административног туторства“ (која постоји у француском праву).⁵

Темељем одредби Закона о управи БиХ, органи управе у оквиру своје надлежности, између осталог, врше управни надзор над провођењем закона и других прописа⁶; при томе, управни надзор

² Стјепановић, Н., Лилић, С.: *Управно право*, Београд, 1991, стр. 363.

³ Томић, З.: *Опште управно право, пето, скраћено и осавремењено издање*, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2009, стр. 59–60.

⁴ Лилић, С.: *Управно право и управно процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2009, стр. 212.

⁵ Поповић, С., Петровић, М.: *Управно право, општи део, ново измењено издање*, Свен, Ниш, 2010, стр. 340.

⁶ *Чл. 10 и чл. 12 Закона о управи*, Службени гласник БиХ, бр. 32/2002.

Контрола управе са освртом на полицију

обухвата (1) надзор над законитошћу аката којима се рјешава у управним стварима; (2) надзор над законитошћу рада институција с јавним овлашћењима и (3) инспекцијски надзор.

Закон о републичкој управи Републике Српске прописује да послови управе обухватају, између осталих, и вршење управног надзора. Управни надзор, према одредбама поменутог закона, обухвата: (1) надзор над законитошћу управних аката; (2) надзор над законитошћу и цијелосходношћу рада органа управе и органа јединица локалне самоуправе, установа и других правних лица у вршењу пренесених, односно повјерених послова републичке управе и (3) инспекцијски надзор.⁷ Дакле, позитивноправно уређење управе познаје само термин управни надзор.

Имајући у виду наведено, како теоријско тако и позитивноправно одређење, сматрамо да ипак постоји разлика између управног надзора и управне контроле. У том смислу, управни надзор је континуиран процес увида у рад управе од стране овлашћених субјеката (било да се ради о органима управе или другим релевантним субјектима) и спроводи се *ex officio*, док је контрола облик испољавања управног надзора, будући да она може бити извршена како редовним тако и *ad hock* путем. Дакле, контрола је инструмент (средство) за провођења управног надзора.

Ријеч *управа* потиче од латинске ријечи *administratio*, именице која значи управљање, вођење, помагање, помоћ, а глагол *administrare* значи управљати, извршавати, вршити јавну службу. У италијанском језику у употреби је ријеч *amministrazione*, у руском *управление*, а у француском *administration*. Све ове ријечи су са различитим, како главним, тако и споредним значењима.⁸

Теоријскоправни појам управе представља веома комплексно питање, како у страној тако и у српској правној теорији. Прегледом основних теоријских праваца схватања управе долазимо до закључка да ниједан од предложених критеријума није у потпуности прихватљив. Највећи дио наших правних писаца из области управног права определијелио се за прихватање управе као ауторитативне државне активности која се састоји у издавању управних аката и вршењу материјалних радњи принуде.

Теоријскоправни појам управе има утицаја на много значајнији позитивноправни појам управе. Важи и обрнуто. Неки од аутора до теоријскоправног појма управе дошли су ослањајући се на позитивноправне прописе своје земље.

⁷ Чл. 65 и чл. 72 Закона о републичкој управи, Службени гласник Републике Српске, бр. 118/08.

⁸ Види шире: Пусић, Е.: *Наука о управи, X измијењено и допуњено издање*, Школска књига, Загреб, 1993, стр. 5.

О међусобном утицају теоријског и правног положаја управе говори и примјер Републике Српске. Потребно је нагласити да је правни положај управе Републике Српске прецизно регулисан уставом и законом, како организационо тако и функционално. Наиме, 1995. године донесен је Закон о државној управи Републике Српске. Како су одређени субјекти тврдили да Република Српска није држава па отуда и не може закон бити оваквог наслова, услиједило је доношење Закона о административној служби у органима управе Републике Српске (2002. године). Трагом овог назива, неки аутори констатују да је овим Република Српска усвојила концепт управе као јавне службе. Међутим, 2008. године услиједило је доношење данас важећег Закона о републичкој управи у којем теоријски ставови о томе шта је управа немају посебан значај.

Суштински, у одређивању појма управе тежиште треба ставити на важеће законске прописе конкретне државе, а ове треба конципирати на начин да се њима дефинишу кључни организациони и функционални термини као што су: органи управе, послови органа управе и контрола рада управе.⁹

Ријеч *полиција* потиче од латинске ријечи *politia*, или грчких ријечи: *polis*, *politeia*. Сама ријеч је везана за старе грчке градове-полисе. Из ријечи *polis* је и проистекао појам *politeia* (*политеја*), што значи устав, државно уређење, управа, управљање државом и поредак уопште. По Аристотелу, *politeia* представља идеалан облик владавине који је средина између демократије и олигархије и у коме су полицијски послови само једни од пријекто потребних.¹⁰ Током еволуције људског друштва, појам полиција је добијао различита значења. Примјера ради, у Француској XIV вијека, у њемачким и неким другим државама тог и новијег времена, полицијом се још увијек означава укупна државна дјелатност, а у ужем смислу посебно уређени државни поредак.¹¹ Средњи вијек је обиљежила готово потпуна фузија појмова политика и полиција у сваком погледу, што свакако има упориште само у

⁹ О теоријскоправном појму управе шире видјети: Кунић, П.: *Управно право, општи и посебни дио*, Правни факултет у Бањалуци, Бањалука, 2001, стр. 3–28; Марковић, Р.: *Извршна власт*, Савремена администрација, Београд, 1980, стр. 25–26; Димитријевић, Павле; Марковић, Р.: *Управно право I*, НИУ Службени лист СФРЈ, Београд, 1986, стр.18; Димитријевић, Предраг.: *Управно право, општи део, књига прва*, Центар за публикације правног факултета у Нишу, Ниш, 2008, стр. 86; Лилић, С., Кунић, П., Димитријевић, Предраг и Марковић, М.: *Управно право, универзитетски уџбеник*, Савремена администрација, Београд, 1999, стр. 73–74; Myers, P.: *An Introduction to Public Administration*, London, 1970, p. 1; Otenyo, E., Lind, N.: *Research in Public Policy Analysis and management*, Volume 15, Elsevier, Netherland, 2006.

¹⁰ Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1960, стр. 215–216.

¹¹ Милосављевић, Б.: *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 4.

Контрола управе са освртом на полицију

етимолошком смислу, будући да обе ријечи вуку коријене из ријечи *polis*. У том смислу постоји и термин политичка полиција.¹²

Кључна разлика између полиције, као органа државне управе, и неког другог органа државне управе јесте у томе што полиција поседује апарат физичке (оружане) принуде. Као таква, полиција и обавља посебне управне послове који се не могу повјерити другим органима државне управе, будући да они за то немају адекватне капацитете и само их полиција може извршити.

Унутрашњи послови као функција државе настали су и развијали се у исто вријеме и заједно са државом. Имајући у виду настанак и историјски развој државе, може се рећи да су унутрашњи послови, који су били врло специфичног карактера у односу на садашње стање, били веома дуго и основна функција државе.¹³ Унутрашњи послови, односно полиција, жандармерија и слични облици организације државне управе, били су дуго и једина грана управе. Управо из тог разлога дуго је преовладало негативно поимање унутрашњих послова. Тако су у унутрашње послове спадали сви управни послови који изричито прописом нису стављени у дјелокруг неке друге управне гране.

Поједини аутори унутрашње послове одређују у функционалном (материјалном) и организационом (формалном) смислу.¹⁴ Сходно томе, унутрашњи послови у функционалном смислу подразумијевају послове чије извршавање утиче на стање безбједности, јавни ред и поредак. Конкретније, то су послови одржавања јавног реда и мира, безбједности саобраћаја, хапшење починилаца кривичних дјела, набављање, држање и ношење оружја и др. Који ће се послови управе уврстити у унутрашње послове, односно које ће послове обављати органи унутрашњих послова, тј. органи јавног реда и мира, вјероватно се одређује у зависности од степена развијености друштвених односа.¹⁵ Приликом одређивања унутрашњих послова у организационом (формалном) смислу, темељни критерији јесу субјекти који обављају унутрашње послове. У том смислу, у Републици Хрватској унутрашње послове у Министарству

¹² Политичка полиција је организација коју су неке државе ангажовале у борби за остварење искључиво класно-политичких циљева. Њен циљ је био онемогућавање активности противника владајуће класе и партије, али и сакупљање свих врста обавјештења за владајућу структуру, као и безбједност политичког естаблишмента. Развијала се заједно са јачањем државе, па је стога политичка полиција од настанка у XVII вијеку, своју пуну снагу достигла у XXI вијеку. Што је држава била тоталитарнија, то је и њена политичка тајна служба била немилосрднија. Примјери таквих полиција били су ГЕСТАПО, УДБ-а, КГБ и друге.

¹³ Гатарих, Ђ.: *Управно право, посебни дио*, Народне новине, Загреб, 1978, стр. 23.

¹⁴ Томашевић, П.: *Управно право, посебни дио, унутрашњи послови*, Републички секретаријат за унутрашње послове СРХ, Загреб, 1988, стр. 15.

¹⁵ О томе видјети: Пусић, Е. *Управни системи, књига 1 и 2*, Графички завод Хрватске и Правни факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб, 1985, стр. 262.

унутрашњих послова обављају: полиција и криминалистичка полиција.¹⁶

Унутрашњи послови представљају једну посебну категорију послова државне управе, које обавља Министарство унутрашњих послова.¹⁷

У новије вријеме, углавном се прибјегава позитивноправном дефинисању унутрашњих послова. Тако, унутрашњи послови јесу законом утврђени послови чијим обављањем надлежни републички органи остварују безбједност Републике и њених грађана и обезбјеђују остваривање Уставом и законом утврђених других права грађана.¹⁸

Интересантно је напоменути да данас многи позитивноправни прописи изједначавају унутрашње послове с полицијом и полицијским пословима. Тако и Закон о унутрашњим пословима Републике Српске, иако тако насловљен, ни у једном члану не дефинише појам унутрашњих послова.¹⁹ Дефинишу се полицијски послови.

Према позитивном законодавству Републике Српске, послови у надлежности Министарства унутрашњих послова Републике Српске јесу: полицијски послови и остали унутрашњи послови.²⁰ У полицијске послове спадају: заштита живота, заштита својине, спречавање криминалитета, одржавање јавног реда и мира, заштита личности и објеката, безбједност и контрола саобраћаја и др. У остале унутрашње послове спадају: управноправни послови, аналитичко-информатички послови, послови комуникација и веза, материјално-финансијски и имовински послови, те школовање и стручно усавршавање кадрова.

Из наведених стајалишта видљиво је да не можемо изједначити полицијске и унутрашње послове. Дакле, појам унутрашњих послова је шири од појма полицијских послова, будући да унутрашњи послови обухватају полицијско-безбједносне послове, материјалне радње полиције, управноправне и стручно-техничке послове полиције.

Врсте и облици контроле управе

Постоје различити критерији подјеле контроле управе.

¹⁶ Шегвић, С.: *op. cit.*, стр. 95.

¹⁷ Васиљевић, Д.: *Управно право, посебан део (област унутрашњих послова)*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1999, стр. 27.

¹⁸ Чл. 1 Закона о унутрашњим пословима Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 44/91, 79/91, 54/96, 17/99, 33/99, 25/2000 и 8/2001.

¹⁹ Закон о унутрашњим пословима, Службени гласник Републике Српске, бр. 48/2003.

²⁰ Митровић, Љ.: *Полицијско право (право унутрашњих послова)*, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бањалука, 2008, стр. 5.

Контрола управе са освртом на полицију

Ако се пође од овлашћења која субјект који врши контролу има у односу на објект (предмет) контроле, тј. од чињенице да ли је контрола управе регулисана правом или није, разликујемо *правну* и *неправну контролу управе*.

Правна контрола управе према свом предмету може бити *контрола законитости (легалитета)* и *контрола цјелисходности*. Контрола законитости односно легалитета утврђује да ли се управна дјелатност контролисаног одвија у складу са позитивноправним прописима. Контрола цјелисходности испитује правилност избора између правно понуђених варијанти с обзиром на сваки конкретан случај, односно контролу правилности дискреционог одлучивања.²¹

У зависности од тога да ли је контролор у оквиру управе или ван ње, контрола се може подијелити на *унутрашњу* и *спољну*. Унутрашња контрола је контрола коју врши један орган управе у односу на друге органе управе. Таква контрола се назива још и управна контрола управе. Дакле, овдје имамо ситуацију да један орган управе контролише други орган управе, а сама управа представља и субјект и објект (предмет) контроле. Спољна контрола управе је контрола коју врше субјекти који се налазе ван управе, као што су представничко тијело, судови, јавно тужилаштво и др.²²

Сумирајући наведено, можемо закључити да унутрашњу правну контролу чини *управна (административна) контрола*, која се дијели на: *хијерархијску, старатељску, инстанциону* и *надзорну (службену) контролу*. Спољну контролу управе чине: *парламентарна контрола, владина контрола, судска контрола* и *посебни облици контроле*.²³

Хијерархијска контрола је такав облик управне контроле управе који се врши по принципу да виши орган управе врши контролу над законитошћу и цјелисходношћу рада нижег органа управе. Ова контрола обухвата контролу над службеницима (персонална контрола) и контролу над актима (реална контрола). Хијерархијска контрола се врши у тзв. редовном (службеном) путу и путем хијерархијске жалбе коју подносе грађани незадовољни управном дјелатношћу нижих органа управе. Овај облик контроле је типичан за органе управе чије се функционисање заснива на чврстим субординацијском односу (однос: претпостављени – потчињени).

²¹ Кунић, П.: *Управно право*, Правни факултет Универзитета у Бањалуци и Управа за полицијско образовање МУП-а Републике Српске, Бањалука, 2010, стр. 131.

²² Милков, Д.: *Управно право III, Контрола управе (треће измењено и допуњено издање)*, Универзитет у Новом Саду – Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2010, стр. 11.

²³ Томић, З.: *Управно право*, Београд, 1995, стр. 48. Наведено према: Кунић, П.: *Op. cit.*, стр. 132. Као облици спољњег надзора управе јављају се још и инспекцијски надзор и управна контрола над локалном самоуправом. О овим облицима контроле нећемо детаљније говорити у овом раду.

Старатељска контрола је такав облик управне контроле управе који се успоставља између органа државне управе и одређених субјеката изван државне структуре који располажу одређеним степеном самосталности. Старатељска контрола подразумијева контролу законитости и цјелисходности над активностима субјеката у којима они имају одређени степен самосталности али само у области пренесеног дјелокруга послова, док у области изворног дјелокруга послова (послови у искључивој надлежности субјекта са одређеним степеном самосталности), ова контрола обухвата само контролу законитости али не и цјелисходности.

Инстанциона контрола је таква врста контроле управе која се остварује поводом жалбе, а врши је орган више инстанце, тј. прописом одређен као непосредно претпостављени орган.²⁴ Овај облик контроле подразумијева како контролу законитости тако и контролу цјелисходности рада органа управе. Као битан елемент за настанак и одвијање ове контроле узима се спољна иницијација односно жалба, будући да се инстанциона контрола не може покренути *ex officio*. Овдје се с правом поставља питање разлике између хијерархијске и инстанционе контроле управе. Суштинска разлика је у томе што је инстанциона контрола законом уређена категорија и што настаје на основу жалбе, док се хијерархијска темељи на пуком поданичком односу међу субјектима и одвија се без спољне иницијације.

Надзорна (службена) контрола је облик управне контроле управе коју обављају виши органи управе у односу на ниже органе управе, на начин који је законом прописан. Дакле, и код овог облика контроле уочавамо елементе хијерархијске контроле, с тим да је овај облик контроле законом уређен и контрола може да се врши само у законом прописаним случајевима. Надзорна контрола подразумијева контролу законитости али не и цјелисходности рада објекта (предмета) контроле.

Парламентарна контрола управе спада у област спољашње контроле управе и врши је орган законодавне власти (парламент, скупштина или неко друго представничко тијело). Суштински, она се у демократским земљама врши кроз подношење извјештаја о раду управе представничком тијелу у цјелини или његовим појединим тијелима. У том смислу, парламент у највећем броју случајева поставља и разрјешава или верификује постављење и разрјешење појединих функционера управне власти. Поред наведеног, законодавно тијело усваја буџет, а самим тим и финансирање управе и њене дјелатности, те има увид у потрошњу јавних средстава назначених управи.

Владина контрола управе је облик спољашње контроле управе у коме извршна власт контролише рад управе. Познато је да у нашој правној теорији поједини аутори говоре о двије функције извршне

²⁴ Куних, П.: *Op. cit.*, стр. 135.

Контрола управе са освртом на полицију

власти: политичко-извршној функцији коју обавља влада и управној функцији која има стручно-извршилачки (provedбени) карактер, коју обављају органи управе. У том смислу можемо рећи да политичкоизвршни сегмент извршне власти врши контролу над њеним стручно-извршилачким сегментом – управом.

Судска контрола управе води поријекло из праксе Државног савјета Француске, који је у суштини био управни суд. Као што се инстанциона управна контрола управе активира по жалби, тако се и судска контрола управе активира по спољашњем потицају, с тим да је овдје спољашњи потицај тужба. У нашем законодавству спроводе се двије врсте управних спорова који се покрећу по тужби странке, и то: спор о поништају (касацији) управног акта и спор у коме суд може самостално да расправи и ријеша о главној ствари (меритуму), тзв. спор пуне јурисдикције.

Контрола управе од стране омбудсмана представља посебан облик спољње контроле, која се проводи се кроз тзв. омбудсмански поступак који се покреће на основу притужби грађана или га сам омбудсман врши по службеној дужности усљед уочених грешака у цјелисходности рада органа управе. Иако нема снажније механизме утицаја на рад органа управе у контролноправном односу, омбудсман ипак представља ефикасан облик контроле управе, поготово ако се има у виду одјек његовог јавног иступа преко средстава јавног информисања и објављивања извјештаја о подацима до којих долази у раду.²⁵

Контрола управе од стране тужилаштва представља посебан облик заштите правног поретка и афирмације владавине права. Тужилачка контрола је *sui generis* контрола која се остварује углавном процесноправним овлашћењима. Према Закону о управном поступку јавни тужилац је овлашћен да: (1) изјављује жалбу против рјешења којим је повријеђен закон у корист појединца или правног лица, а на штету државне заједнице, ако је овлашћен законом; (2) тражи понављање поступка под истим условима као и странка (3) подиже захтјев за заштиту законитости против правоснажног рјешења

²⁵ „Омбудсман није проналазак политичке мисли једног народа. Под овим називом, и са угледом и ауторитетом који има у политичком систему Шведске, ова установа је данас постала инспирација, ако не и модел за напоре који постају све нужнији у погледу реконструкције политичких институција које је створила бирократска и легалистичка мисао и пракса“. Ово и шире у: Лилић, С.: *Data Protection Ombudsman – заштитник права грађана и комјутеризоване управне евиденције*, Зборник радова Правног факултета Универзитета у Новом Саду, бр. 3–4, Нови Сад, 1990, стр. 83–84. О институцији омбудсмана шире видјети: Милков, Д.: *Омбудсман – вид ванправне контроле управе*, Изградња и функционисање правног система Републике Српске, зборник радова, Бањалука, 1977, стр. 590; Граховац, Н.: *Институција омбудсмана у БиХ, магистарски рад*, Паневропски универзитет Апеирон Бањалука, Факултет правних наука, Бањалука, 2008, стр. 9–10.

донијетог о предмету у ком се не може водити управни спор, а судска заштита није обезбијеђена ван управног спора, ако сматра да је рјешењем повријеђен закон; (4) подноси захтјев за поништавање или укидање коначних рјешења по праву надзора; (5) подноси приједлог за оглашавање рјешења ништавним; (6) подноси захтјев за одлагање, односно прекид извршења рјешења.²⁶

Систем средстава за контролу управе према Богољубу Милосављевићу може се приказати сљедећом табелом:²⁷

Средства контроле		
	Формална	Неформална
Спољна контрола	Парламентарна контрола Контрола од стране владе Судска и уставносудска контрола Остала средства у систему власти Омбудсман и друге независне институције и тела за надзор	Јавност и јавно мњење Грађани и њихова удружења Медији Политичке партије Интересне групе и групе за притисак
Унутрашња контрола	Хијерархијска контрола Инстанциона контрола Дисциплинска контрола Интерни надзорни органи	Самоконтрола Интерперсонална контрола Контрола синдиката и асоцијација Процеси социјализације

Контрола рада полиције као органа државне управе

Неопходност надзора над радом полиције уведена је још резолуцијом Генералне скупштине УН-а 1979. године, када је усвојен и Кодекс понашања службених лица одговорних за примјену закона. Такође, скупштина Савјета Европе је у априлу 1999. године донијела резолуцију која се односи на рад полицијских органа. Резолуција разматра полицију као веома важан субјект националне безбједности, наводећи да без полицијског рада нема правне државе али да постоји

²⁶ Димитријевић, Предраг.: Управно право, општи део, књига друга, Центар за публикације правног факултета у Нишу, Ниш, 2008, стр. 178.

²⁷ Милосављевић, Б.: *Управно право*, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник, Београд, 2007, стр. 85.

Контрола управе са освртом на полицију

опасност да полиција сама одређује шта су национални безбједносни интереси, што може бити проблем за индивидуална права човјека.

У Европи нема идеалног и универзалног модела контроле рада полиције и свака земља гради свој властити модел. Сваки од тих модела мора уважавати неке универзалне принципе. Ти универзални принципи су поштовање људских права, истовремена стручна, судска и парламентарна контрола, итд. Контрола полиције не смије бити статична, него је то динамичка компонента. Такође, демократска контрола над полицијом мора бити претходна, при чему се мисли на извршавање полицијских овлашћења.²⁸

Потреба за контролом полиције првенствено произилази из снажних дискреционих права и специфичних овлашћења (легална употреба силе, лишавање слободе, претрес) којима она располаже, а која садрже озбиљне ризике од прекорачења законских граница. Не ради се, дакле, о некаквом неповјерењу и нарочитој сумњичавости према полицији, већ о једној потреби која се све више јавља као императив правне државе.

Данас углавном постоји неколико врста надзора над полицијом: а) политички, и то најчешће контрола преко парламентарних тијела; б) грађански, углавном преко поступка по грађанским представкама, а посредством независног тијела; ц) интерни, који се спроводи унутар полиције и д) судски. Дакле, савремене демократске државе полицију перманентно подређују политичкој и правној контроли. Полиција је, као и сви други државни органи, подређена принципу законитости, одговорна за предузете радње и поступке. У том циљу, над радом полиције врши се континуиран унутрашњи и спољни надзор. Унутрашњи надзор је интерног карактера и спроводи га сама полиција и у оквиру полиције, док спољни надзор врши представничко тијело, влада, омбудсман, медији, грађани, тужилаштво, суд и друге институције и организације.

Као што смо нагласили, полиција је специфичан (наоружан) орган управе. *Ipsa facto*, она је посебан орган управе. Као таква, полиција подлијеже, поред редовног начина контроле, и посебном режиму контроле и надзора над законитошћу рада. Код полиције, спољни односно политички облик контроле долази до изражаја. У том правцу, постоје посебни органи – одбори при парламентима (скупштинама), састављени од посланика (парламентараца) те независних експерата који темељем закона и пословника о раду те посебних закона и правилника остварују увид, врше надзор и контролу законитости рада полицијских структура. Поред тога, кључни полицијски руководиоци

²⁸ Анжић, А.: *Нема идеалног модела*, излагање на трибини: „Цивилна контрола полиције“, преузето из специјалног издања недељника *Време*, Београд, август 2005, стр. 4.

бирају се у посебној процедури, најчешће од стране независних тијела – одбора.²⁹

У процесу грађанске контроле полиције, најчешће се формирају посебни независни одбори састављени од грађана и угледних правника истакнутих моралних особина и широког правног искуства који разматрају представке грађана на поступке и рад полиције.³⁰

Најзад, преостаје и судска контрола полиције. Судска контрола значи правну заштиту појединаца у односу на примјену полицијских овлашћења. Она се уређује различитим правним актима, почевши од Закона о полицији до Закона о кривичном поступку и сл. Судска контрола се увијек мора примјењивати на појединачним, а не на групним случајевима, и свакако је у функцији равнотеже и кочења између двију грана власти, извршне и законодавне.

Услед сложености послова и задатака полиције и полицијских службеника потребно је нагласити да поједине земље регулишу посебан радни режим за ову категорију запослених. У том смислу, у Босни и Херцеговини постоји Одбор за жалбе полицијских службеника који је независно тијело Савјета министара БиХ, а у његовој надлежности је доношење одлука на жалбе полицијских службеника против одлука које су донијела полицијска тијела БиХ у вези са статусом полицијског службеника.³¹

Закључак

Управа представља значајан сегмент како државног дјеловања тако и укупног друштвеног живота. Њен рад се финансира углавном буџетским средствима, највећим дијелом прикупљеним од пореских обвезника, те је све више изражена жеља за увид у рад управе.

Контрола управе представља увид у рад органа управе од стране овлашћених субјеката из састава саме управе или неких других надлежних субјеката. Сврха контроле управе јесте заштита законитости и права грађана.

²⁹ У том смислу, у БиХ постоји Независни одбор који је независно тијело Парламентарне скупштине БиХ и надлежан је за избор и смјењивање руководиоца и замјеника руководиоца полицијских тијела БиХ, те надзирање њиховог рада. Одбор чине по три Бошњака, Србина и Хрвата, а именује их и разрешава Парламентарна скупштина БиХ.

³⁰ Тако у БиХ постоји Одбор за жалбе грађана, који је независно тијело Парламентарне скупштине БиХ, надлежно за примање и просљеђивање надлежним полицијским тијелима жалби грађана на поступање полицијских службеника, а чини га седам чланова који се бирају из реда угледних грађана, који нису запослени у полицијским тијелима БиХ.

³¹ Шире видјети: *Закон о независним и надзорним тијелима полицијске структуре Босне и Херцеговине*, Службени гласник БиХ, бр. 36/2008.

Контрола управе са освртом на полицију

Функционисање управе и управна дјелатност, посебно у односу са грађанима, представља одраз степена демократизације дате државе. Честе су ситуације када управа својим чињењем односно нечињењем проузрокује штете грађанима, држави, привредним лицима, локалној самоуправи или неким другим субјектима. Управо из тих разлога битно је постојање различитих облика и механизма контроле рада управе. Та контрола мора бити стална, објективна, сврсисходна, у посебном поступку спроведена, те посебно објективна и реална.

Контрола полиције као наоружаног органа управе има посебну тежину. Наиме, дискреционим начином поступања полицији се даје одређена „комоција“ да у појединим специфичним ситуацијама има одређен слободни простор за избор најповољније солуције. Стална је колизија између очувања унутрашњег поретка који је повјерен полицији и прописаних људских права и слобода. Такође, у самој природи савремене државе постоји опасност да поједини њени дијелови (војска, полиција, обавјештајно-безбједносне службе), при извршавању својих задатака, угрожавају загарантоване слободе и права грађана. Очито, ради се о нескладу двојне улоге (ситуација у којој држава гарантује безбједност, а може бити и извор њеног угрожавања).

Управо из тих разлога полиција је у демократским државама подвргнута различитим и многобројним, те посебно специфичним облицима контроле. Успјех тих контрола не зависи само од њих самих, већ и од степена демократске уређености државе, традиције па и менталитета полицијских службеника.

Важнији извори

- [1] Димитријевић, Предраг.: *Управно право*, општи део, књига прва и друга, Центар за публикације правног факултета у Нишу, Ниш, 2008.
- [2] *Закон о републичкој управи*, Службени гласник Републике Српске, бр. 118/08.
- [3] *Закон о управи*, Службени гласник БиХ, бр. 32/2002.
- [4] Кунић, П.: *Управно право*, Правни факултет у Бањалуци и Висока школа унутрашњих послова у Бањалуци, Бањалука, 2006.
- [5] Кунић, П.: *Управно право – посебни дио*, Правни факултет у Бањалуци и Факултет за безбједност и заштиту Бањалука, Бањалука, 2008.
- [6] Лилић, С.: *Управно право и управно процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2009.
- [7] Милетић, С.: *Полицијско право, I књига*, Полицијска академија Београд, Београд, 1997.
- [8] Милосављевић, Б.: *Наука о полицији*, Полицијска академија у Београду, Београд, 1997.

Врањеш, Н., *Безбједност – Полиција – Грађани*, година VII, број 3-4/11

- [9] Милосављевић, Б.: *Увод у полицијске науке*, Полицијска академија у Београду, Београд, 1995.
- [10] Милосављевић, Б.: *Управно право*, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник, Београд, 2007.
- [11] Пусић, Е.: *Наука о управи*, Школска књига Загреб, Загреб, 1983.
- [12] Томић, З.: *Опште управно право, пето, скраћено и осавременењено издање*, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“, Београд, 2009.

Nevenko Vranješ, PhD

Conclusion: Control of Administration is an insight into the work of administration by authorized subjects from the administrative structure other competent authorities. The purpose of control of administration is the protection of legality and rights of citizens.

Administration represents an important segment in the state action and the overall social life. Its work is funded mainly budgetary resources for the most part collected by the taxpayers and the growing desire for insight into the work of administration.

The functioning of the administration and administrative activities, especially in relation with the citizens is a reflection of the degree of democratization of the state concerned. There are often situations when the administration acts or omissions in its causes harm to citizens, state, business entities, local government or other entities. For these reasons it is essential to the existence of different forms and mechanisms of control of the administrative work. This control must be continuous, objective, and practical, in a separate procedure implemented and in particular objective and realistic.

The control of police as armed administrative body is especially important. The discreet manner for the actions provides the Police with a certain “free space” in order to opt for the most favorable solution in specific situations. There is a constant collision between the maintenance of the internal order and prescribed human rights and freedoms. Also, in the nature of the contemporary state there is a peril to endanger the guaranteed human rights and freedoms of the citizens by some of its parts (Military, Police and Security-Intel. Services) during duty performance. It is obviously about dual role of discord (the situation in which the State guaranties security but it can also be the source of its violation).

For these reasons the police in a democratic state are the subject of various and numerous, and in particular the specific forms

Контрола управе са освртом на полицију

of control. Success these controls depends not only on themselves but also from the degree of organization of democratic government, and traditions and the mentality of police officers also.

Key words: *control of administration, administrative supervision, police, administrative work and internal affairs.*

Рад примљен: 03.10.2011. године.

Рад одобрен: 01.11.2011. године.

ЛИШЕЊЕ СЛОБОДЕ ЛИЦА

ARREST

Мр Горан Амићић

МУП РС – Висока школа унутрашњих послова

Драган Ђибић

МУП РС – Управа полиције

Витомир Петричевић

МУП РС – Висока школа унутрашњих послова

Апстракт: У раду се говори о полицијском овлашћењу лишење слободе лица које је одређено у Закону о кривичном поступку и Закону о прекршајима Републике Српске. Такође, у раду ће се изнијети основни тактички принципи приликом лишења слободе лица, разјаснити разлика између термина лишење слободе и термина хапшење, те ће се образложити упутство о поступању с лицима лишеним слободе.

Кључне ријечи: Лишење слободе, полицијска овлашћења, хапшење...

Уводна разматрања

Спречавање сваког даљег слободног кретања и држање под стражом неког лица у затвореном или отвореном простору мимо његове воље, представља лишење слободе у кривичноправном смислу. На основу такве дефиниције може се закључити да лишење слободе може извршити свако, а истовремено – да лишење слободе може бити правно и противправно¹.

Слобода је уставноправна категорија и спада у ред неприкосновених права човјека и грађанина, тако да одузимање овог права мора бити врло рестриктивно, само у законом предвиђеним случајевима и од стране одређених и овлашћених органа, а изузетно и грађана, да би се могло дефинисати као правно лишење слободе.

¹ Амићић, Г.: *Полицијска тактика*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2011. године, стр. 118.

Лишење слободе супротно законским одредбама представља противправно поступање и као такво дефинисано је као кривично дјело².

У земљама стварне демократије стална су настојања да се уз укидање смртне казне и примјена ове мјере сведе на најмању (нужну) мјеру, а поготово када је у питању примјена ове мјере као овлашћења полиције, као службе, и полицајаца као појединаца, у преткривичном поступку.

Лишење (одузимање) слободе у пуном уставном и законодавноправном смислу и садржају, представља извршење временске казне у установи за извршавање кривичних санкција и извршење појединих мјера безбједности у одговарајућим здравственим установама.

Као што је већ речено, лишење слободе је нужна, крајња мјера, коју је законодавац прецизно прописао и тачно одредио услове када је овлашћено лице органа унутрашњих послова *дужно*, а када *може* неко лице лишити слободе.

Законски основ лишења слободе у Републици Српској

Лишење слободе као полицијско овлашћење предвиђено је у одредбама Закона о кривичном поступку и Закона о прекршајима.

На основу Закона о кривичном поступку, полицијски орган може лишити слободе лице ако постоје основи сумње да је то лице починило кривично дјело и ако постоји било који разлог за одређивање притвора³.

Ако постоји основана сумња да је одређено лице учинило кривично дјело, притвор се против тог лица може одредити:

- а) ако се крије, или ако постоје друге околности које указују на опасност од бјекства;
- б) ако постоји основана бојазан да ће уништити, сакрити, измијенити или фалсификовати доказе или трагове важне за кривични поступак, или ако нарочите околности указују да ће ометати кривични поступак утицањем на свједоке, саучеснике или прикриваче;
- в) ако нарочите околности оправдавају бојазан да ће поновити кривично дјело, или да ће довршити покушано кривично дјело, или да ће учинити кривично дјело којим пријети, а за то

² Члан 166. Кривичног закона Републике Српске, "Службени гласник Републике Српске", број: 49/03, 2003.

³ Члан 204. Закона о кривичном поступку – пречишћени текст, стр. 26.

кривично дјело може се изрећи казна затвора три године или тежа казна;

- г) у ванредним околностима, ако је ријеч о кривичном дјелу за које се може изрећи казна затвора од 10 година или тежа казна, а које је посебно тешко с обзиром на начин извршења или посљедице, ако би пуштање на слободу резултирало стварном пријетњом нарушавања јавног реда.

Полицијски орган дужан је да лице лишено слободе, без одлагања, а најкасније у року од 24 часа спроведе тужиоцу. Приликом довођења, полицијски орган ће обавијестити тужиоца о разлозима и о времену лишења слободе. Изузетно, када је ријеч о кривичном дјелу тероризма, лице се мора спровести тужиоцу најкасније у року од 72 часа.

Лице лишено слободе мора бити поучено о правима лица лишених слободе сходно Закону о кривичном поступку, а то су:

- а) лице лишено слободе мора се на матерњем језику или језику који разумије одмах обавијестити о разлозима лишења слободе и истовремено прије првог испитивања поучити да није дужно дати исказ, да има право узети браниоца којег може само изабрати, као и о томе да има право да његова породица или друго лице које оно одреди буду обавијештени о његовом лишењу слободе,
- б) лицу које је лишено слободе поставиће се бранилац ако оно према свом имовинском стању не може сносити трошкове одбране.

Ако лице лишено слободе у предвиђеном року не буде спроведено тужиоцу, пустиће се на слободу⁴.

Лице затечено на извршењу кривичног дјела свако може задржати. Лице које је задржано мора се одмах предати суду, тужиоцу или најближем полицијском органу, а ако се то не може учинити, мора се одмах обавијестити један од тих органа.

На основу Закона о прекршајима⁵, полицијски службеник или друго овлашћено службено лице може лишити слободе лице које је осумњичено за прекршај, и одмах, а најкасније у року од 12 часова извести пред суд, како би се обезбиједило његово присуство у суду под сљедећим условима:

- а) када лице одбије или није у могућности да открије свој идентитет;

⁴ Симоновић, Б., Матијевић, М.: *Криминалистика тактика*, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2007, стр. 246.

⁵ Члан 7. Закона о прекршајима, "Службени гласник Републике Српске", број 34/06, 2006, број 1/09, 2009, стр 29.

б) када лице није настањено у Босни и Херцеговини или привремено борави у иностранству, а постоји сумња да може побјећи како би избјегло одговорност за прекршај, или

в) када постоји опасност да ће лице наставити са вршењем прекршаја или поново починити истоврсни прекршај.

Упутством о поступању са лицима лишеним слободе⁶ утврђује се начин прихвата лица лишених слободе у просторије органа унутрашњих послова, као и начин њиховог смјештаја, здравствено-хигијенски услови просторија са смјештај лица лишених слободе и њихова исхрана. Упутство утврђује и пратећу документацију која се односи на службену радњу лишења слободе, те остала права лица лишеног слободе: начин понашања лица лишених слободе, обавезе полицијских службеника, те друга питања која се односе на поступак и понашање овлашћених службених лица у односу на лице лишено слободе.

Лица лишена слободе биће приведена у орган унутрашњих послова и, након што буду упозната са својим правима, уколико за тим постоји потреба, биће смјештена у за ту сврху посебно опремљене просторије за смјештај лица лишених слободе. Просторије за смјештај лица лишених слободе могу се налазити у склопу зграде органа унутрашњих послова или на другом мјесту. Лице лишено слободе све вријеме боравка у овим просторијама мора бити под обезбјеђењем и надзором службеника одговорног и надлежног за просторије за смјештај лица лишених слободе.

О лишењу слободе лица, сачињава се потврда о лишењу слободе. Потврда се попуњава у четири истовјетна примјерка, од којих се један уручује лицу лишеном слободе, један примјерак се доставља тужиоцу или другом надлежном органу, а по један примјерак доставља се службенику надлежном за просторије за смјештај лица лишених слободе и архиви организационе јединице која је извршила лишење слободе. Потврда треба да садржи: име и презиме лица лишеног слободе, дан, мјесец и годину његовог рођења, дан и час лишења слободе, правни основ лишења слободе и вријеме до када лице лишено слободе мора бити предато тужиоцу, судији или другом надлежном органу или се пустити на слободу, те податке о тренутном стању лица лишеног слободе, видљивим и предоченим здравственим проблемима, повредама, употреби дроге или алкохола, да ли је употребијена сила – ако јесте, треба написати разлог и ниво силе. Потврду потписује и лице лишено слободе.

О прихвату лица лишеног слободе у органу унутрашњих послова издаје се потврда о прихвату лица лишеног слободе коју попуњава и

⁶ Тачка 1. *Упутства о поступању са лицима лишеним слободе*, број С/М – 2920/11, 2011, стр 1.

Лишење слободе лица

потписује службеник надлежан за лица лишена слободе, након што му је предочена и уступљена ваљано испуњена и овјерена потврда о лишењу слободе. Ова потврда се сачињава у три истовјетна примјерка. Један примјерак остаје код лица које је извршило предају лица лишеног слободе, један код службеника надлежног за лица лишена слободе који је извршио прихват и трећи примјерак остаје у организационој јединици која је извршила лишење слободе.

Уколико лице лишено слободе, након завршетка службених радњи, треба предати другом органу унутрашњих послова, ова предаја ће бити извршена на основу потврде о предаји лица лишеног слободе.

У органима унутрашњих послова води се електронска евиденција о лишењу слободе лица, у коју се уписују сва лица лишена слободе попуњавањем предвиђених рубрика.

Приликом лишења слободе одмах ће бити извршен претрес лица на мјесту лишења слободе или у његовој близини, због безбједности полицијског службеника и да би се спријечило уништење доказа. Лице лишено слободе код себе не може имати новац, драгоцености, ножеве, маказе, бритве, жилете, игле, каиш, шал, пертле, кравате, огледало и сличне предмете погодне за (само)повређивање, као ни предмете погодне за напад или бјекство. О одузетим предметима лицу лишеном слободе се издаје потврда о привременом одузимању предмета.

Дежурни полицијски службеник је обавезан да приликом прихвата визуелно утврди стање лица лишеног слободе, те утврди да ли има повреда по тијелу (модрице, огреботине, посјекотине и сл.) нанесених физичким путем, здравствених проблема, те да ли је лице алкохолисано или дрогирано. Све повреде задобијене приликом лишења слободе ће бити фотографисане.

О отпусту лица се сачињава потврда о отпусту лица лишеног слободе која се израђује у три истовјетна примјерка. Један примјерак остаје у организационој јединици која је извршила лишење слободе, један примјерак се даје службенику надлежном за лица лишена слободе, а трећи примјерак се уручује лицу које се отпушта.

Разјашњење разлике између термина лишење слободе и термина хапшење

На основу до сада реченог, разјашњено је шта се подразумијева под термином лишења слободе, али је термин хапшење остао по страни, иако је у свакодневној употреби и често се поистовјећује са лишењем слободе. У суштини, хапшење је само завршни чин у фази лишења слободе, тј. завршна физичка активност лица овлашћених за лишење слободе, којом се прекида свако даље слободно кретање лица, и оно се држи под надзор мимо своје воље на отвореном или затвореном

простору. Из овога произилази и логичан закључак да се појам хапшење веже за овлашћење полиције, у складу са законом, да врши хапшење и да, при том, такође у складу са законом и правилима службе, може употријебити и прописана средства силе. Слиједом тога, у службеним евиденцијама органа унутрашњих послова мјера лишења слободе се означава као хапшење или скраћено "х" или "хо" (хапсити опрезно)⁷.

Управо због посљедица које могу наступити приликом хапшења, како у односу на лице које се хапси, тако и у односу на недужне грађане, али и полицајце који спроводе ову мјеру, неопходно је указати на извјесне опште карактеристике услова и општег стања безбједности на просторима бивше државе па и ширег окружења, битних за законито и правилно поступање полиције.

Ратови и сукобљавања на овим просторима, сецесија, формирање нових држава, прелаз из једног у други друштвено-економски поредак (транзиција), сукоб интереса, вишестраначје, пад једног система вриједности, а споро успостављање новог, нетолеранција, реваншизам, споро усвајање норми демократског поретка и заживљавање оног што се назива "правна држава", итд., довело је до драстичног пада стандарда највећег броја становника, пада моралних вриједности друштва, великих тзв. правних празнина, поремећаја критерија вриједности и успјешности, велике стопе незапослености, а дошло је и до наглог и веома брзог пораста стопе криминала са великим степеном организованости, које прате, доскора врло ријетка, кривична дјела изнуде, уцјене, отмице (рекет), недозвољене трговине, корупције, пријетње, па и драстични облици терористичког дјеловања, које карактерише подметање експлозивних направа под превозна средства, пословне и стамбене објекте, укључујући и забрињавајући број ликвидација лица из свијета "бизниса", али и сасвим недужних грађана.

Чињеница да се у посједу грађана нелегално налази велика количина наоружања упозорава на сталну опасност по остваривање функције безбједности. Ако се томе дода све израженија појава деструктивне примјене борилачких вјештина, формирање и дјеловање разних секти и организација, повезивање и кривично дјеловање лица специјално обучених и увјежбаних у протеклим ратовима, транснационални карактер трговине људима, опојним средствима, оружјем и другом робом и средствима (чијим се кријумчарењем остварују енормна средства), тероризам и сл., јасно је да је хапшење врло сложена радња, а поготово хапшење опасних лица, која су спремна да, без икаквих ограничења, употријебе сва расположива средства, укључујући скоро све врсте оружја које илегално посједују, да се одупру

⁷ Амићић, Г.: *Полицијска тактика*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2011. године, стр 123.

хапшењу, нападну на полицију или грађане, не обазирећи се на посљедице таквог понашања.

Хапшење, као мјера коју примјењује и спроводи полиција, врши се на основу наредбе надлежног органа, али и на основу законског овлашћења полиције. Према основу по којем се врши хапшење, и приступ полиције ће бити различит, али и у једном и другом случају полиција мора беспрекорно познавати законски основ, примијенити одговарајућу тактику, предузети одређене мјере безбједности приликом хапшења и правилно поступити са ухапшеним лицима, што би се могло назвати општим правилима за поступање.

Хапшење лица на основу наредбе надлежног органа или на основу криминалистичке обраде која се спроводи по правилима криминалистике, у складу са законом, скоро увијек оставља довољно простора да се полиција адекватно припреми и ову мјеру изврши ефикасно и на релативно безбједнији начин. То значи да полиција има довољно времена да прикупи довољно података о лицу које треба хапсити, о његовим склоностима, навикама, физичким способностима, посједовању оружја, породици, пријатељима и симпатизерима, те њиховом међусобном односу. Осим података о лицу, полиција у таквим случајевима може бирати и мјесто и вријеме хапшења, најпогодније са становишта безбједности, као и сопствене снаге и средства која ће се употријебити за хапшење⁸.

На основу тако прикупљених података врши се процјена ситуације која служи као основа за план хапшења, који је, разумије се, различит за свако појединачно хапшење, али у начелу мора садржавати мјесто и вријеме хапшења, прецизан распоред снага полиције са конкретним појединачним задужењима, средства која ће се употријебити и начин њихове употребе, начин одржавања везе међу учесницима у акцији и са базом, наоружање полиције, начин саопштавања задатка, одређивање руководиоца и односа субординације међу учесницима, као и друга питања значајна за ефикасно извршење планираног хапшења.

Правило је да се план хапшења сачињава у писаној форми, а само у хитним случајевима, који не трпе одлагање, наведене мјере се у усменој форми преносе извршиоцима, непосредно прије хапшења.

Међутим, много тежи и опаснији начин хапшења јесте у случају када су полицијски службеници дужни, у складу са својом надлежношћу, ухапсити лица са којима се сусрећу приликом обављања послова из свог дјелокруга (вршење позорничке службе, патролне службе, службе обезбјеђења или неке друге службе или службене радње). Униформисана полиција, као најбројнија формација у органима

⁸ Шкондрић, В.: *Полицијска тактика*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2003, 138.

унутрашњих послова, присутна је на свим дијеловима територије и најчешће је у ситуацији да се сусреће са лицима која треба хапсити. Приликом вршења службе она проналази лица за којима је расписана потјерница, затиче лица на извршењу кривичног дјела, непосредно разрјешава конфликтне ситуације у којима грађани употребљавају и користе ватрено оружје и (или) друга средства погодна за доношење тешких повреда и угрожавање живота. У таквим ситуацијама полиција, уз сва ограничења (законитост, правилност, оправданост, присуство већег броја грађана на мјесту интервенције), мора реаговати брзо, одлучно и ефикасно, и у апсолутно кратком року донијети одлуку како поступити и која средства, укључујући и ватрено оружје, примијенити. Свака колебљивост, одуговлачење и несигурност могу довести до бјекства лица, страдања недужних грађана, али и полицајаца.

С обзиром на то да је немогуће предвидјети све могуће услове и ситуације у којима се врши хапшење, те да је свако хапшење случај за себе, код извршења ове радње не смије бити импровизација и рутинског поступања, а нема ни универзалног правила за поступање у разним ситуацијама. Ипак, на основу дугогодишњег праћења и анализе случајева из праксе, дошло се до одређеног искуства које би се могло оквалификовати као општи тактички принципи приликом хапшења. Ови принципи су заиста општи, што значи да би их се полиција требала придржавати у свим случајевима хапшења, јер су настали на бази искуства других (па и трагичног) и сигурно представљају добар путоказ за поступање, уз избјегавање учења на сопственим грешкама, које је сигурно добро, али истовремено је и најскупљи вид учења.

Тактички принципи приликом лишења слободе

У опште тактичке принципе којих би се полиција требала придржавати приликом лишења слободе, спадају: опрез, планско поступање, изненађење, успостава надмоћности, непопустљивост, правилна употреба средстава силе и тактичност у поступању⁹.

Опрез није знак плашљивости, већ разума који диктира понашање и поступање адекватно ситуацији у којој се налазимо.

Планско поступање искључује рутинско поступање, ноншалантност и уопште комотно понашање, јер је свако лишење слободе случај за себе, а то значи да се у сваком појединачном случају мора направити процјена безбједносне ситуације на основу прикупљених података, а након тога сачинити писани план са тачно разрађеним задацима. Процјена и план поступања приликом лишења

⁹ Јовичић, Д.: *Организација и надлежност полиције*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2008, стр. 96.

слободе лица без наредбе у току вршења службе (када имамо врло мало времена), још је битнија него кад имамо простора за писани план. Само у овом случају ће то бити брза мисаона конструкција, која ће се брзо, али јасно и недвосмислено, саопштити извршиоцима који се лишавају слободе, за шта је потребно велико искуство и увјежбаност полиције, која у таквим околностима може комуникацију остварити и само њој познатим знацима и сигнаlima.

Изнаенађење се постиже изненадном, гласном и енергичном командом, уз држање оружја на готовс, што код лица изазива тренутни шок, који полицајац мора одмах искористити и ставити га под контролу. Тако нпр. кад полицајац у вршењу службе затекне неко лице да уз пријетњу оружјем од грађана одузима неку ствар, изненадна, гласна и енергична команда: "баца оружје", и уз то оружје полицајца "на готовс", тј. у положају за употребу, сигурно ће шокирати то лице и оно ће несвјесно испустити своје оружје. Тај тренутак шока полицајац мора искористити за издавање више везаних наредби као што су: "лези", "руке на леђа", и др., а затим брзо везати лице, превентивно га прегледати и сл.

Успостава надмоћности постиже се на основу реалне ситуације и способности полиције, у односу на лице које треба лишити слободе. Надмоћност треба бити стварна, тј. треба да има довољан број полицајаца, добро наоружаних, правилно распоређених и одлучних за извршење лишења слободе, тако да би сваки евентуални покушај напада, бјекства или супротстављања лица био бесмислен. Надмоћност у формалноправном погледу је увијек на страни полиције када она наступа законито, ауторитативно и енергично, па није ријеткост да се и симпатизери лица које треба лишити слободе ставе на страну полиције. Наравно, полиција не треба изазивати нити понижавати лица која се лишавају слободе, извргавати их порузи или вријеђати њихово достојанство. Увијек се мора имати у виду да је полиција извршни орган власти а не власт, и да су грађани невини све до правоснажне пресуде надлежног суда, у прописаном поступку.

Непопустљивост налаже полицијском службенику да ни у једном тренутку приликом лишења слободе не смије одобрити ниједан захтјев лица које се лишава слободе, да се издају прецизне и законите наредбе и да се инсистира на њиховом досљедном извршењу. Не треба заборавити да су лица која се лишавају слободе најчешће сама себе довела у ту позицију, да су по природи причљива и да причом настоје отупјети одлучност полиције, деконцентрисати полицајца и створити услове за бјекство, напад, самоповређивање и сл.

Правилна употреба средстава силе захтијева да полицијски службеник непогрешиво зна своја овлашћења, а посебно средства силе, врсте и начин употребе, те да приликом лишења слободе буде спреман

на њихову употребу, укључујући и ватрено оружје, чијом употребом као посљедица може наступити повређивање па и смрт лица које се лишава слободе.

Тактичност у поступању подразумијева поштовање одређених правила полицијске тактике, као нпр. лицу које се лишава слободе не дозволити положај "лицем у лице" у односу на полицајца, већ командовати да се окрене, легне и сл. Ово због тога што положај "лицем у лице" ствара повољнију позицију за напад. Леђа лица лишеног слободе никад не додиривати пиштољем – може отети пиштољ. Не дозволити мијешање других лица код лишења слободе.

Никога не треба потцјењивати (мали, инвалид, женско, итд.), али ни прецјењивати.

Никада не ићи директно – фронтално на врата објекта у којем треба извршити хапшење – широка смо мета.

Ухапшеника обавезно везати, контролисати и не дати му прилику да нападне, покуша бјекство или се самоповриједи. Зависно од ситуације, определијелити се за везање руку сприједом, иза леђа или за везање руку и ногу.

Закључак

Може се константовати да је полицијско овлашћење лишење слободе лица јасно дефинисано у закону с тачним одређењем под којим условима се лица могу лишити слободе. Такође, лишење слободе лица може да се изврши на основу Закона о кривичном поступку и Закона о прекршајима, што полицијским службеницима јасно прецизира основ лишења слободе, а док је самом полицијском тактиком и подзаконским актима прецизиран начин практичне примјене овог полицијског овлашћења. Међутим, и поред наведеног, у пракси се дешавају пропусти који се односе на планирања самог лишења слободе, као и непосредну примјену лишења слободе превасходно када је у питању прекорачење и злоупотреба овлашћења, примарно употреба физичке снаге и др. средстава принуде.

Све ово изискује даље практично обучавање за примјену образаца понашања приликом самог лишења слободе, за које је неопходно да своје мјесто нађе у редовним и ванредним облицима стручног усавршавања, праксе.

Значајну улогу у наведеном би требало да имају непосредни руководиоци организационих јединица у полицији, који би на редовним састанцима требали да потенцирају најбољу праксу самог лишења слободе, као и да врше анализу свих извршених лишења слободе без обзира на проблеме који су се испољили или изостали.

Наведено би требало прописати и унутрашњим правним актима, али, такође, оно своје мјесто мора да пронађе и у контролно-инструктивним надзорима.

Литература:

- [1] Амиџић, Г.: *Полицијска тактика*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2011. године.
- [2] Гаћеша, Д.: *Полиција, надлежност, организација, руковођење*, Удружење дефендолога Републике Српске, Бања Лука, 1998.
- [3] Јовичић, Д.: *Организација и надлежност полиције*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2008.
- [4] Симоновић, Б., Матијевић, М.: *Криминалистика тактика*, Интернационална асоцијација криминалиста, Бања Лука, 2007.
- [5] Субошић, Д.: *Организација и послови полиције*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010.
- [6] Шкондрић, В.: *Полицијска тактика*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2003.
- [7] Закон о унутрашњим пословима, "Службени гласник РС", број 48/03 од 24. 6. 2003. године.
- [8] Кривични закон Републике Српске, "Службени гласник РС", број: 49/03, од 25. 6. 2003. године.
- [9] Закон о прекршајима, "Службени гласник РС", број: 34/06, од 31. 3. 2006. године и број: 1/09, од 5. 1. 2009. године.
- [10] Закон о кривичном поступку – пречишћени текст, "Службени гласник РС", број 100/09, од 10. 11. 2009. године.
- [11] Закон о полицијским службеницима, "Службени гласник РС", број 43/10 од 20. 5. 2010. године.
- [12] Упутство о поступању са лицима лишеним слободe, број: К/Б-3340/01, од 19. 9. 2001. године.

Амиџић, Г. и др., *Безбједност - Полиција - Грађани*, година VII, број 3-4/11

Profesor Goran Amidžić, MA

Ministry of Internal Affairs – Police College

Dragan Ćibić

Ministry of Internal Affairs – Police Department

Vitomir Petričević

Ministry of Internal Affairs – Police College

Abstract: Topic in the paper is arrest as one the police powers that is determined in criminal procedure and tort law of Republika Srpska. Also, in paper it will be spoken about fundamental tactical principles when arresting persons, it will be clarified term arrest from term capture, and it will be explained Instruction on handling with persons deprived of their liberty.

Key words: Aresst, police powers, capture.

Рад примљен: 15.09.2011. године.

Рад одобрен: 10.10.2011. године.

ОДНОС ПОЛИЦИЈЕ И МЕДИЈА

POLICE AND MEDIA RELATIONS

Мр Иван Ђоровић

Резиме: Полиција је јавна служба која је утемељена и која постоји да би служила интересима грађана, из чега произилази право јавности да буде обавештена о полицијским делатностима. С друге стране, знатан број информација које поседује полиција из оперативних или других службених разлога изузет је од објављивања. Те две чињенице су од кључног значаја у разматрању модела комуникације полиције са јавношћу. При разматрању овог модела треба узети у обзир специфичности рада полиције у заједници. Овај модел се показао ефикаснијим од традиционалног модела с обзиром на захтеве за демократичношћу које друштво поставља пред институције. Основни циљ полиције јесте безбедност заједнице и сви циљеви односа са медијима изведени су из овог циља. Из овог основног циља произилази и потреба полиције за изградњом партнерских односа са заједницом. Да би се то постигло, неопходна је изградња односа разумевања и уважавања са медијима. Медији и полиција су међусобно потребни једно другоме. Медији су потребни полицији јер полиција најчешће посредством медија комуницира са јавношћу. С друге стране, полиција је извор информација и као таква је потребна медијима. Међусобно разумевање циљева које имају полиција и медији претпоставка је успешне комуникације између полиције и медија, која је од важности за грађане, њихову информисаност и на тај начин изградњу полиције као службе у функцији грађана и њихових интереса.

Кључне речи: Полиција, јавност, медији, рад полиције у заједници, сарадња полиције и медија

МЕДИЈИ

Значај односа полиције и медија

Свака институција, па и полицијска организација настоји да путем медија јавности презентира бројне оперативне теме и проблеме, сматрајући да они могу знатно утицати на јавност и друштво у целини и на тај начин ће она себи обезбедити добар публицитет код грађана који ће јој служити као основна снага и потпора у даљем деловању. Полиције широм света заинтересоване су да развију добре односе и сарадњу с медијима. Ова сарадња мора бити равноправна и у интересу и полиције и медија.¹ Грађани полицију упознају непосредно (у контакту с полицијским службеницима) и посредно (медијски презентираним сликом). Информације које се презентују на телевизији, радију или у новинама представљају основни извор утицаја на јавно мњење. Оне утичу на поверење грађана у полицију и, повратно, на информације које полиција добија од грађана. Од тог односа у великој мери зависи и ефикасност полиције у обављању њених свакодневних активности.

Медијске теме о злочинима, њиховом откривању, полицијском раду, побуђују велику пажњу јавности, тако да су полицијске рубрике постале врло цењене код грађана. Потражња за информацијама о криминалу подстакла је представнике медија да трагају за подацима који имају одређени утицај на уверење о полицији и њеном раду на сузбијању криминалитета. Медијима је потребна полиција за пружање информација из области безбедности, нарочито о криминалу који побуђује пажњу гледалаца, слушалаца и читалаца. Међутим, морају постојати правила која одређују информације које се дају. Информације које се не смеју објављивати укључују оне које би могле да угрозе полицијску истрагу и поверљиве информације релевантне за одржавање јавне безбедности или претпоставку невиности.² Извештаји с информацијама за јавност укључују статистичке податке о криминалу, стопи решених кривичних дела, информације о јавној безбедности, извештаје о људским правима, као и о случајевима корупције унутар полиције и друге извештаје у вези с јавним надзором рада полиције. Ови извештаји описују активност полиције, стање безбедности, као и то како јавност оцењује безбедност. Они омогућују јавно процењивање рада

¹ Водинелић, В., "Сарадња службе јавне безбедности и средстава масовних комуникација на плану откривања и спречавања криминалитета", 13. мај, бр.2/1967, стр. 28.

² Видети: Уједињене нације, Кодекс о понашању службеника одговорних за примену закона, чл. 4, резолуција 34/169 Генералне скупштине УН, 1979; Савет Европе, Декларација о полицији, 1979, део Б, §15.

полиције оцењивањем одступања резултата и активности полиције од закона и процедура, као и економичност ових активности.³ Овакав вид спољне контроле рада полиције је најосетљивији део односа који полиција има са медијима преко којих остварује комуникацију са јавношћу, али врло често са дијаметрално супротним стајалиштима у међусобним релацијама, што може довести до неспоразума, губитка поверења па и конфликтних ситуација. Полицијске организације су најосетљивије на критике (било да су оне основане или неосноване) које су у вези са оценама њиховог рада које долазе из кругова који нису полицијски.

Да би медији могли обављати своју функцију, потребан им је приступ информацијама на које они имају право сагласно прописима и правилима која владају у демократском друштву. Медији имају јасан циљ, а то је право на сазнање, што је, између осталог, њихова функција у име грађана којима служе. Право је новинара да у односу према државним и другим институцијама континуирано постављају питања за која сматрају да су од интереса за јавност.⁴ Ово се истиче јер је слобода у раду медија и њихова могућност да приступе информацијама један од основних показатеља демократије. Представници медија, с друге стране, морају познавати и поштовати правила како своје тако и полицијске професије.⁵ Такође, њихова обавеза је да с пажњом, објективно и потпуно пренесу информације до којих су дошли.⁶ Сарадња полиције с медијима такође захтева правила која регулишу контакт с медијима и јасно дефинишу улогу полицијског представника за јавност и обуку полицајаца за контакт и рад с медијима.⁷ Може се рећи да полиција и медији имају заједничке циљеве јер обоје раде у интересу грађана.

Нормативни оквир и обавеза полиције према јавности и медијима

Јавност рада је врло битна карактеристика рада полиције у сваком демократском друштву. Закон о полицији Републике Србије дефинише полицију као јавну службу. То подразумева да је њена обавеза да

³ Bayley, David H., *Democratizing the Police Abroad: What to Do and How to Do it*, National Institute of Justice, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice, Washington, 2001, белешка 4, стр. 15; at: <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/188742.pdf> (11 March 2003).

⁴ Кодекс новинара Србије, Фондација Конрад Аденауер, Београд 2008, део 7. тачка 4., стр. 26.

⁵ Лакићевић, Д., "Да ли средства јавног информисања могу да сметају органима унутрашњих послова у сузбијању криминалитета", 13. мај, 5/88, стр. 71.

⁶ Закон о јавном информисању Републике Србије, чл. 3, Београд, 2009. доступно на www.parlament.rs; приступ мај 2001.

⁷ Савет Европе, Европски кодекс полицијске етике, §§ 19, 48, 49 и 103, септембар 2001.

информише јавност о свим догађајима из свог делокруга рада. Да би се то постигло, неопходно је остварити добру комуникацију са медијима и вршити дистрибуцију информација и добијање повратних информација од аудиторijума коме се информације презентују. "Полиција је дужна да објективно информише јавност о својим активностима, не откривајући поверљиве информације. У односима са средствима јавног информисања полиција поступа у складу са законом и према професионалним смерницама које упутством даје министар. Полиција непосредно информише појединце и правна лица о питањима из свог делокруга за чије решење постоји њихов основан интерес."⁸

Несумњиво је да се у МУП-у Републике Србије велика пажња поклања односу и сарадњи са медијима и начину на који се информише јавност. То је основна активност Бироа за сарадњу са медијима, организационе јединице у седишту Министарства. Циљеви које остварује биро могу се се сврстати у неколико група: "систематично, континуирано, правовремено и тачно информисање јавности (путем штампаних и електронских медија) о релевантним активностима Министарства, креирање и промовисање добре слике припадника полиције и Министарства у јавности, константно и систематично праћење јавног мњења, квантитета и квалитета медијског простора у штампаним и електронским медијима посвећеног Министарству, његовом раду, иницијативама и потезима, догађајима, кључним и руководећим личностима, анализа добијених података и њихово коришћење у сврхе планирања будућих потеза и иницијатива у домену пропаганде и односа са јавношћу."⁹ Може се рећи да МУП Србије има најразвијене односе са јавношћу у оквиру државне управе у Републици Србији. Ипак, ову околност не треба доводити у везу са прокламованим начелом да је стратешко опредељење полиције рад на принципима рада полиције у заједници (community policing).¹⁰ Са применом овог прокламованог става још увек се није отпочело на начин који је неопходан и на основама на којима се заснива рад полиција у државама западне демократије, на којима се инсистира у званичним документима европских институција. Поред неколико спорадичних покушаја није се одмакло даље, тако да је пуна имплементација питање будућности.

Битна карактеристика ових принципа је партнерство и сарадња полиције са појединцима и институцијама¹¹ која се може адекватно остварити само уколико су ти појединци и институције информисани о раду и активностима полиције. Имајући то у виду, Министарство унутрашњих послова донело је стратегију комуникације МУП-а у којој

⁸ Закон о полицији, "Службени гласник Републике Србије", бр. 101/2005, чл. 5.

⁹ Доступно на www.mup.gov.rs; Приступ: мај 2011.

¹⁰ Национална стратегија Србије за приступање Европској унији, Београд, мај 2005, стр. 240–241.

¹¹ Бранислав Симоновић, Рад полиције у заједници, Бања Лука, 2006, стр. 25.

су, поред осталих циљева и развој проактивних односа с јавношћу и пружање правовремене и доследне информације.¹² Стратегија представља покушај да се отклони несклад настао непримењивањем принципа рада полиције у заједници чији је основ партнерство полиције и заједнице односно јавности на нивоу целе Републике Србије и чињенице да је МУП Србије у претходном периоду учинио пуно у поправљању свог положаја у јавности, како би се и у наредном периоду наставило са успостављањем позитивних односа и стварањем повољног амбијента за успешан рад полиције. Поред стратегије комуникације, и Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције прокламује принципе односа полиције и јавности који се темеље на Европском кодексу полицијске етике.¹³ "Своју унутрашњу организацију полиција поставља и унапређује на начин који промовише добре односе полиције и грађанства и, где је то могуће, ефикасну сарадњу са другим органима, агенцијама, локалним заједницама, невладиним и другим организацијама грађана, укључујући и мањинске етничке групе. У сарадњи из става 1. ове тачке полиција се организује тако да јавности пружа објективне информације о својим активностима, без откривања поверљивих информација. У сарадњи са средствима јавног информисања, полиција поступа у складу са стручним смерницама за контакте са медијима."¹⁴

Принципи односа полиције са јавношћу и грађанима садржани су и у стратегији развоја Министарства унутрашњих послова као стратешком документу. Стратегија је у потпуности усаглашена са највишим демократским стандардима и садржи темељне принципе функционисања савремене полиције у односима са институцијама цивилног друштва и јавности у раду полиције.¹⁵

Може се рећи да је МУП Србије, поштујући основна демократска начела рада полиција у свету и стандарде које је поставила међународна заједница, у потпуности усагласио своја нормативна акта са међународним документима из ове области.¹⁶

¹² Стратегија комуникације МУП-а 2010-2012; доступно на biro@mup.gov.rs, приступ мај 2011.

¹³ Савет Европе, Европски кодекс полицијске етике, 2001.

¹⁴ Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције, Београд, 2003.

¹⁵ Стратегија развоја Министарства унутрашњих послова 2011-2016, стр. 19 и 22; доступно на www.mup.gov.rs, приступ, мај 2011.

¹⁶ Видети: Уједињене нације, Кодекс о понашању службеника одговорних за примену закона, чл. 4, резолуција 34/169 Генералне скупштине УН 1979; Уједињене нације, Водич комесара за демократски рад полиције у Босни и Херцеговини (белешка 5, принцип 4), Сарајево, 1996; Савет Европе, Декларација о полицији, део Б, § 15, 1979; Савет Европе, Кодекс о понашању државних службеника, чл. 11, 17 и 22, 2000; Савет Европе, Кодекс полицијске етике, §§ 16, 19 и 59, 2001.

Искуства у односима полиције и медија у Крагујевцу

Стање пре отпочињања са применом принципа рада полиције у заједници

Развој односа полиције и медија у Крагујевцу у директној је вези са увођењем и развојем пројекта полиција у заједници (community policing) и прихватањем овог принципа у полицији као новог модела по којем полиција ради.

Може се рећи да до демократских промена у Србији 2000. године ове односе карактерише међусобно неповерење, а врло често и нетрпељивост. Положај полиције је био оптерећен преовлађујућим схватањем да је то служба која има искључиви задатак да служи власти. Из тог разлога поверење грађана у полицију је било на врло ниском нивоу¹⁷, можда најнижем од када полиција постоји у модерној српској држави. С друге стране, у периоду од 2000. до 2004. године у самој полицијској организацији је врло мало учињено за поправљање њеног положаја. Може се рећи да се полиција бавила собом и проблемима које је наследила из периода пре 2000. године. Однос са медијима није био приоритет у раду. Наслеђен је међусобни однос који је био једносмеран, са израженим елементима пропаганде и врло мало се чинило да се та околност промени. Потпуно је пренебрегнута чињеница да положај полиције у друштву у великој мери зависи управо од односа са медијима и променама става полиције према медијима и медија према полицији.

Несумњиво је да су и полиција и медији веома значајне друштвене институције које изузетно битно утичу на квалитет живота грађана, успостављање принципа владавине права и функционисање правне државе. У том контексту, а превасходно у склопу реорганизације полиције у Србији од полицијске силе у служби режима у полицијску службу у функцији заштите грађана, нарочито су значајни партнерски односи полиције и медија. Постепено су се створили услови за трансформацију полиције, али и медијске сфере у складу са стандардима демократског друштва. Самим тим нужно се наметнула и потреба коренитог редефинисања међусобних односа полиције и медија.

Са суштиским променама у односима полиције и медија у Крагујевцу отпочело се крајем 2004. године, када је у пуној мери уведена примена принципа рада полиције у заједници. Основан је нови Савет за безбедност града, који је за разлику од претходног отпочео са радом, уз активно учешће представника полиције у његовом функционисању.

¹⁷ О томе више у: Кешетовић, Ж., *Односи полиције са јавношћу*, Београд: Виша школа унутрашњих послова, 2000.

Тиме је полиција свој рад ставила на увид јавности и постала потпуно отворена за прихватање мишљења, предлога, критика и сугестија представника институција и грађана који су учествовали у раду Савета¹⁸. У оквиру Савета основана је радна група за односе са медијима која је имала задатак да прати све активности које се предузимају у раду Савета на имплементацији пројеката превенције и да о томе извештава јавност и медије.

Истраживање односа полиције и медија у Крагујевцу

У априлу 2011. године спроведено је истраживање односа полиције и медија у Крагујевцу.¹⁹ У спровођењу ове активности учествовали су представници електронских и писаних медија у Крагујевцу, како локалних, тако и представници медијских кућа са седиштем у Београду које имају своје дописнике у Крагујевцу, укупно њих 17 (новинске агенције "Танјуг", "Бета", "Фонет", локални медији, "ТВ Крагујевац", "ТВ канал 9", "Радио Крагујевац", "Радио 9", "Радио 34", "Радио Златоусти", "Крагујевац портал", "Крагујевачке новине", као и дописници медијских кућа са седиштем у Београду, "Радио-телевизија Србије", "Радио Београд", "Вечерње новости", "Блиц", "Курир" и "Прес"). Том приликом представницима медија су постављена следећа питања:

1. Колико често сарађујете са Полицијском управом у Крагујевцу?,
2. Колико сте задовољни досадашњом сарадњом?,
3. Ко вам је извор у Полицијској управи Крагујевац?,
4. Имате ли поверење у тачност информација које добијате?,
5. Како бисте описали досадашња искуства са челним људима полицијске управе?,
6. Како бисте описали досадашња искуства са челним људима других институција у односу на искуства са Полицијском управом Крагујевац?,
7. Да ли су информације из полицијске управе доступне у сваком тренутку у току 24 сата?,
8. Колико односи полиције и медија утичу на поверење јавности у полицију?,

¹⁸ Обавезе и права чланова у Пословнику Савета за безбедност града Крагујевца, Службени лист града Крагујевца бр. 9/02, од 02.04.2003. године.

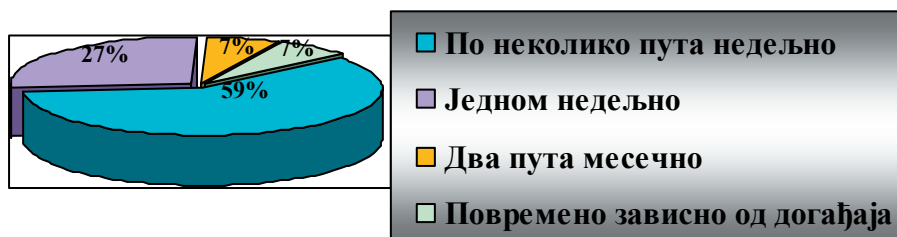
¹⁹ Истраживање је спроведено према методологији ОЕБС-а која је примењивана приликом спровођења сличних истраживања ове организације у Србији почев од 2005. године. Ради се о првом истраживању ове врсте у Крагујевцу. Циљ истраживања је био да се утврди квалитет односа полиције и медија као и да се сазна шта медији замерају полицији у међусобној комуникацији с предлозима за побољшање те комуникације. Резултати истраживања представљени су, поред бројчаних показатеља, и графички, ради стицања потпунијег утиска о резултатима спроведене анкете.

9. Оцените оценом 1–5 поверење јавности у полицију у Крагујевцу.,
10. Наведите које проблеме у комуникацији ви видите.,
11. Да би се квалитет комуникације побољшао, новинари предлажу...

1) Интензитет сарадње медија са Полицијском управом у Крагујевцу

Полиција је врло битан извор информација за представнике медија и они се врло често обраћају полицији. Важност актуелних тема и свакодневне активности полиције с тим у вези јесу основ за овако честу комуникацију. У друштвима као што је наше полицијске активности у још већој мери и чешће заокупљају пажњу јавности с обзиром на висок ниво криминалних активности из периода друге деценије 20. и почетком овог века, које се сада расветљавају и процесуирају. Осамдесет шест посто представника медија који остварују комуникацију бар једном недељно јесте резултат који указује на јасно дефинисане међусобне односе у којима су представници медија у ситуацији да дођу до информације увек када се за то укаже потреба са њихове стране.

**Слика 1: Графички приказ одговора на питање колико често представници медија сарађују са Полицијском управом у Крагујевцу.*

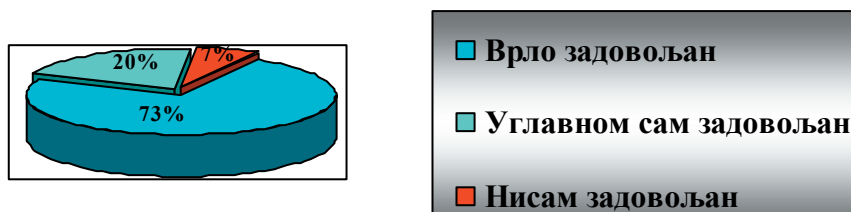

2) Квалитет сарадње медија и Полицијске управе у Крагујевцу

Одговори који су добијени у вези с квалитетом сарадње полиције и медија показују трајно опредељење полиције да развија партнерство са медијима и стално ради на подизању квалитета међусобних односа. Седамдесет три посто представника медија је изнело став да су врло задовољни међусобном сарадњом, а 20% да су углавном задовољни. Овакви резултати истраживања били су до пре само неколико година незамисливи у ставовима медија према полицији. За кратко време, и уз изузетан напор, полиција је прошла пут од потпуног неповерења до потпуног поверења представника медија. Може се рећи да је овај резултат један од највећих успеха полиције који је она постигла доследним и упорним спровођењем нове филозофије у раду примењујући принципе рада полиције у заједници у Крагујевцу. Из квалитета међусобне сарадње проистиче свеукупан позитиван став

јавности према полицији и њеним активностима, што је за полицију од пресудног значаја у њеном раду.

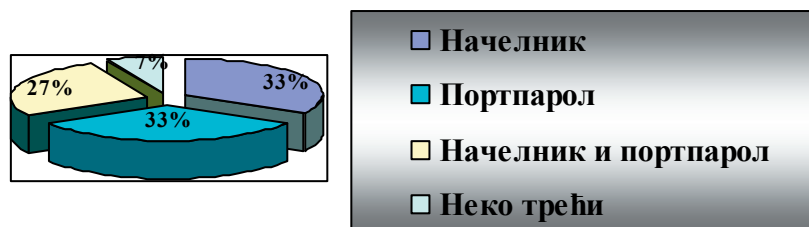
**Слика 2: Графички приказ одговора на питање да ли су и колико представници медија задовољни сарадњом са Полицијском управом у Крагујевцу.*

3) Извори које користе представници медија

Успешна сарадња с медијима подразумева ангажовање и обуку полицијског службеника задуженог и едукованог за односе са медијима (портпарол). И поред те чињенице, резултати указују да подједнаки проценат испитаних (по 33%) користи могућност да до информација дође и од начелника Полицијске управе, а 27% представника медија користи могућност да користи оба извора. Ова околност се може повезати са чињеницом да се представници медија у зависности од важности информације опредељују за извор на који ће се позвати. Пракса показује да су, без обзира на извор за који су се определили, представници медија увек добијали у основи исту информацију. Чињеница да извор може бити и неко трећи (7%) односи се на ситуације када се захтев новинара односи на опште теме из свакодневног рада полиције. У тим случајевима опредељује се полицијски службеник који ради у линији рада из чије је области одређена тема или полицијски службеник који је обрађивао конкретан предмет. У тим ситуацијама полицијски службеник ће бити припремљен на контакт са представником медија како би се постигао квалитетан ниво комуникације, на обострано задовољство.

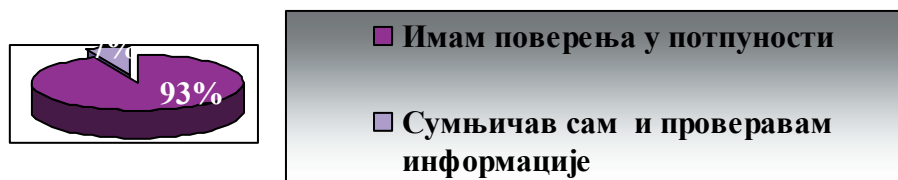
**Слика 3: Представници медија имају могућност да се определе коме ће се обратити за информацију, што се види из представљених резултата.*

4) Оцена поверења медија у информације добијене од полиције

Међусобно поверење у односима полиције и медија је кључни основ за успешну сарадњу у којој ће медији добити тачну информацију а полиција, са друге стране, могућност да кроз такву комуникацију на адекватан начин презентира своје активности и на тај начин утиче на однос јавности према њој. Резултати спроведеног истраживања указују на врло висок ниво поверења медија у информације добијене од полиције. Може се рећи да не постоји медиј који нема поверење у полицијске информације. То је још један од резултата нове филозофије у раду полиције и њеном односу према јавности, нарочито ако се има у виду околност да нису све информације које су интересантне за медије увек пријатне за полицију. На пример, свако прекорачење овлашћења од стране полицијских службеника је увек интересантна тема за медије, а полиција се налази у ситуацији да се због једног таквог догађаја доведе у питање целокупан њен рад и да се на тај начин доведе у питање јасна жеља полиције за успостављање партнерства са заједницом. Опредељење Полицијске управе у Крагујевцу јесте да јавност и о таквим случајевима добије тачну и правремену информацију. То представља могућност више да полиција, јавно указујући на њене припаднике који не поштују прописе, задобије поверење јавности показујући став да не жели ништа да скрива од јавности и да жели да се бори против свих неправилности у сопственим редовима. Такав став наилази на одобравање представника медија и целокупне јавности и у великој мери јача поверење у полицију и у њену решеност да доследно примењује прописе, без изузетка, па и када се ради о њеним припадницима. Такође, на тај начин полиција добија могућност да заштити интересе сваког свог припадника који је поступао по закону и због тога се нашао на мети интересних група којима такво поступање не иде у прилог и које нападом на полицајца желе да прикажу себе као "жртву непримереног полицијског поступања."

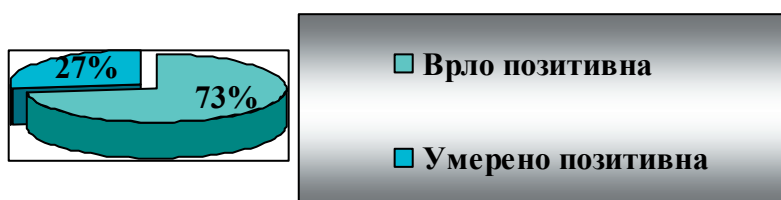
**Слика 4: Графички приказ поверења представника медија у тачност полицијских информација.*

5) Оцена и ниво поверења медија у полицијске руководиоце

Однос полиције према медијима и јавности за своју основу има начин вођења политике руковођења од стране полицијског менаџмента. Уколико је опредељење полицијског руководства стварање партнерства са свим учесницима јавног живота, положај полиције у јавности ће бити такав да јој јавност верује и у њој види поузданог партнера за остварење својих легитимних интереса. Из таквих околности произилази и став медија када су у питању искуства у односима са руководством Полицијске управе, што битно опредељује њихов однос према служби и активностима које полиција спроводи, било да су оне превентивне или репресивне природе. Из добијених резултата се јасно види да нема представника медија који имају лоша искуства.

**Слика 5: Приказ оцене досадашњих искустава представника медија са полицијским руководиоцима.*

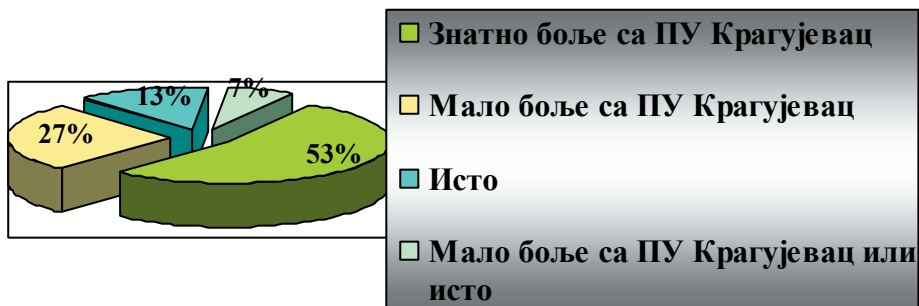

6) Оцена сарадње медија са полицијом у односу на сарадњу са другим институцијама

Поређење искустава представника медија са полицијом у односу на друге институције имало је за циљ да се прикаже положај и улога полиције у систему јавног сектора, нарочито с обзиром на околност да је полиција служба та која у свом раду има највише разлога да води рачуна о могућности да се не ода каква службена тајна или податак који би могао да угрози полицијску акцију, у односу на институције које немају важнијих препрека да све информације из делокруга свог рада учине доступним јавности. Резултати показују да укупно 80% представника медија сматра да је сарадња са полицијом боља у односу на остале институције. Такође, на основу добијених резултата уочава се да не постоји представник медија који сматра да има бољу сарадњу са неком другом институцијом. с обзиром на све напред наведено, намеће се јасан закључак да медији у Крагујевцу најбољу сарадњу имају са полицијом. Наведено поткрепљује раније изречену констатацију да полиција улаже велики напор у успостављању партнерства са медијима, што је основни предуслов за формирање става јавног мњења о полицији који ће омогућити најповољнији амбијент за полицијски рад, из чега произилазе резултати који су у интересу јавности и којима ће она бити задовољна. Став да полиција, од свих државних институција, највише

чини на развијању позитивних односа са медијима кроз приказане резултате добија пуну потврду.

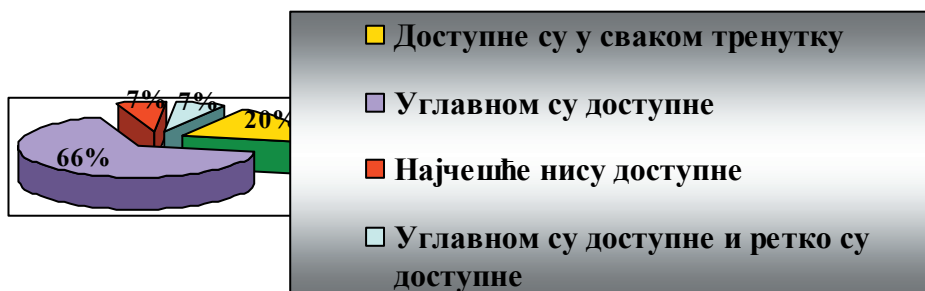
**Слика 6: Графички приказ поређења односа медија са полицијом у односу на друге институције.*

7) Оцена медија да ли су информације доступне увек када је потребно

Један од критеријума који је потребно да полиција задовољи да би се сарадња оценила успешном јесте стална доступност информација, без обзира на то да ли се ради о вечерњим или ноћним сатима, нерадним данима односно празницима. Динамика одвијања догађаја и њихов значај за јавност су такви да често није могуће чекати наредни дан како би се јавност обавестила о догађају. Двадесет посто представника медија је оценило да су информације доступне у сваком тренутку, док 66% сматра да су информације углавном доступне. Треба истаћи податак да 7% представника медија сматра да информације углавном нису доступне, што је идентично са процентом оних који нису задовољни сарадњом с полицијом. Ипак, и тако низак ниво исказаног незадовољства јесте сигнал да је потребно предузети мере како би се отклонили узроци који доводе до незадовољства сарадњом. Доступност информација у сваком тренутку је идеал коме треба тежити у полицијским односима са медијима, ма колико се то, често, чинило немогућим и неостваривим циљем. Анализом резултата долази се до закључка да се у полицији улаже пуно труда да би се информације учиниле увек доступним. Ако се узме у обзир и субјективна околност да полиција у области сарадње са медијима располаже ипак недовољним људским ресурсима, претходна констатација добија још више на значају.

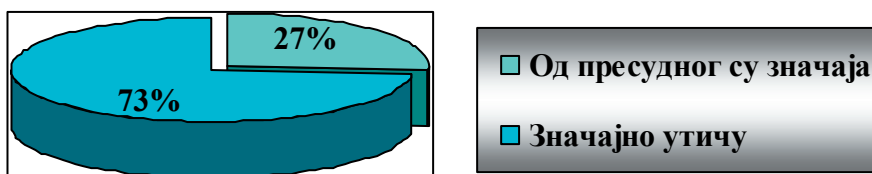
*Слика 7: Графички приказ ставова представника медија о временској дистрибуцији информација.

8) Оцена утицаја међусобних односа на поверење грађана у полицију

Изнета анализа претходних резултата указује на жељу за постизањем основног циља који полиција има када су односи са медијима у питању, а то је да јавност има поверења у полицију. Представници медија су свесни те чињенице, као и своје улоге у формирању става јавности о раду полиције. Може се рећи да је ту улога медија пресудна. То представља директну потврду става да су односи полиције са медијима од суштинског значаја за њено успешно функционисање, из чега јасно произилази потреба за сталним усавршавањем међусобних односа на обострано задовољство. Из става представника медија да су међусобни односи од пресудног значаја за поверење јавности у полицију (27%), и да значајно утичу (73%), произилази и њихов став и мишљење да се поверење јавности у полицију може оценити оценом "4" на скали 1–5. Ова околност је директан резултат примене принципа рада полиције у заједници (community policing) и јасан показатељ да доследна примена ових принципа доводи до новог квалитета односа полиције и заједнице и до успеха у раду полиције којим ће пре свега бити задовољни корисници полицијских услуга – грађани. Ако се има у виду сва особеност полицијског посла и његову сложеност, може се рећи да јавност има поверење у полицију у Крагујевцу на нивоу којим полиција може бити задовољна.

*Слика 8: Графички приказ ставова представника медија о утицају међусобних односа на поверење грађана у полицију; процена нивоа поверења грађана у полицију у Крагујевцу.

9) Проблеми у сарадњи које примећују представници медија

Представници медија били су у прилици да изнесу своје ставове који се односе на проблеме у комуникацији до којих долази у појединим случајевима. Изнете примедбе су следеће:²⁰

- ☒ Кашњење у давању информација (неблаговремено информисање) – (1)
- ☒ Неразумевање потребе за брзом информацијом па макар она била и незванична – (2)
- ☒ Постојање привилегованих медија који информације добијају пре других, што ствара могућност разних манипулација – (1)
- ☒ Већа информисаност портпарола, јер се дешава да новинари имају информацију пре самих портпарола – (2)
- ☒ Немају увек овлашћења да саопште све тражене податке – (3)
- ☒ Спорне процедуре у односу на потребе брзог и правовременог пружања информација гледаоцима (тв станица) – (1)
- ☒ Недовољно добијених информација и компликована процедура да се дође до саговорника из МУП-а – (1)
- ☒ Недоступност портпарола викендом и празницима, јер “криминалци не спавају, не знају за викенд, одмор, паузу за доручак...” – (2)

Из изнетих ставова може се закључити да су поједини уопштени и имају за циљ отклањање свих препрека које постоје у циљу постизања највишег нивоа комуникације (“Постојање привилегованих медија који информације добијају пре других, што ствара могућност разних манипулација”, “већа информисаност портпарола, јер се дешава да новинари имају информацију пре самих портпарола”, “недовољно добијених информација и компликована процедура да се дође до саговорника из МУП-а”, “недоступност портпарола викендом и празницима, јер “криминалци не спавају, не знају за викенд, одмор, паузу за доручак...””). Изнети ставови су значајни за полицијске представнике за односе са медијима како би могли да отклоне недостатке и као би постали ефикаснији и бољи.

Поред тога, уочавају се и ставови који су типични за међусобне односе полиције и медија у свим државама у којима и полиција и медији желе да остваре и развијају сарадњу у којој, и када та сарадња постоји, неминовно долази до неспоразума (“кашњење у давању информација”, “неразумевање потребе за брзом информацијом макар она била и незванична”, “немање овлашћења да се саопште сви тражени подаци”, “спорне процедуре у односу на потребе брзог и правовременог пружања информација гледаоцима (тв станица)”). Ови ставови су производ жеље за брзом и тачном информацијом с једне стране, и немогућности да се

²⁰ У заградама је дат број новинара који су изнели конкретан став.

информација дистрибуира због препрека које се односе на положај полиције приликом процесуирања њених активности односно ограничења која том прилоком стоје пред полицијом (угрожавање тока поступка изношењем битних података, одавање службене тајне и слично). Ови проблеми могу се отклонити већим ангажовањем тужилаштва и правосудних органа у односу према медијима, у предметима који су пренети из надлежности полиције у њихову надлежност, и на тај начин превазићи ситуација да медији само од полиције могу добити тражене информације. Представници медија се, имајући у виду ову околност, обраћају најчешће полицији, која, са друге стране, мора водити рачуна о надлежности и односу са тужилаштвом и судом.

10) Предлози медија за унапређење сарадње

- ☒ Да би се квалитет комуникације побољшао, новинари предлажу: ²¹
- ☒ Ефикаснију дистрибуцију саопштења како би извештавање било благовремено – (1)
- ☒ Да одговори на постављена питања буду бржи, прецизнији и конкретнији – (3)
- ☒ Пренос дела овлашћења на дежурне службе у домену информисања (викендом, празницима, током ноћи) – (8)
- ☒ Већа овлашћења начелницима ПУ како би могли да одговоре на питања а да не угрожавају истрагу – (2)
- ☒ Поред ПР саопштења, потребна је директна комуникација како би медији радили под истим условима – (1)
- ☒ Бржи проток информација, обавештење док је неки догађај у току (посебно битно за електронске медије) – (6)
- ☒ Већа доступност видео материјала, фотографија са увиђаја или осумњичених – (1)
- ☒ Редовни брифинзи са новинарима са унапред утврђеним терминима и о одређеним темама – (2)
- ☒ Едукација кадрова задужених за односе са јавношћу како би могла да се успостави боља релација са медијима – (2)
- ☒ Боља сарадња у циљу едукативне превенције друштвених проблема (наркоманија, малолетничка делинквенција, трговина људима, безбедност у саобраћају...) – (2)
- ☒ Давање већих овлашћења републичким институцијама на локалном нивоу – (1)
- ☒ Презентација најновијих информација и статистичких података у виду прес материјала – (1)

²¹ У заградама је дат број новинара који су изнели конкретан став.

Будући правци развоја међусобних односа

Кратички однос медија према полицији треба схватити као жељу за још успешнијом сарадњом од досадашње. Тежња за сталним побољшањем односа је последица чињенице да међусобне релације могу бити добре, што се потврђује у свакодневној пракси, и на задовољство и медија и полиције. Из тога произилази став и жеља за сталним унапређењем и доградњом тих, већ успешних односа.

При том, колико год за полицију били важни односи са медијима, може се рећи да је то само један од битних задатака који стоји пред полицијом када је однос са јавношћу и грађанима у питању. Треба имати у виду да је полиција медијима партнер, а да је сервис само грађанима у остваривању њихових легитимних потреба. Такође, искуства намећу закључак да не постоји увек јасно изражена иницијатива од стране представника медија о томе у ком правцу је потребно даље развијати међусобне односе, па је полицији врло често остављена иницијатива да сама процењује шта је то што је важно, битно и интересантно за медије и јавност.

Потребно је указати и на околност да је у делокругу надлежности полиције врло често проблематика којом се само једним делом бави полиција а другим локална самоуправа, центар за социјални рад, тужилаштво, судови и друге државне институције (процесуирање извршилаца кривичних дела, прекршаја, проблеми безбедности и функционисања саобраћаја, отклањање последица елементарних непогода, имовински односи, породични односи и сл.). Због тога је потребно да се у информисање јавности о догађајима који се тичу ове проблематике укључе све институције како би медијима дале потребне и тражене информације и на тај начин они о свим битним догађајима информисали јавност у оквирима својих надлежности. Практика врло често указује на супротну ситуацију. Због тога су медији најчешће упућени само на полицију за добијање свих информација, без обзира да ли је она носилац одређене активности или је само један у низу учесника једног догађаја.

Може се рећи да изнете ставове треба тумачити као добар покушај унапређења међусобних добрих партнерских односа и да се ради о жељи да се достигну квалитет односа још више унапреди, јер за тако нешто постоји простор, међусобно изграђено поверење и жеља да достигнути добар ниво сарадње буде још бољи.

С друге стране, полицијски менаџмент и полицијски службеници задужени за односе са јавношћу морају у сваком тренутку да буду свесни чињенице да се достигнути ниво односа може лако нарушити ако се деси да се одступи од утврђених начела јавности у раду и прихваћених принципа да са медијима треба неговати однос који се

заснива на истинитом презентовању свих полицијских активности. Само тако се може остварити међусобно поверење. На тим основама се квалитет односа може стално дограђивати и стварати услови да он буде још бољи и на обострано задовољство. То је, пре свега, интерес полиције, која само у таквим околностима и окружењу које се на тај начин ствара може остварити све оно што се од ње очекује, а то је да буде сервис грађана у правом смислу речи. На ове околности директно утиче и процес даље демократизације друштва, која је неопходан предуслов свега што је претходно речено. Уз испуњење ових услова могуће је даље развијање позитивних односа полиције и медија. О томе је неопходно водити рачуна не заборављајући чињеницу да је и у развијеним земљама Европе чест случај конфликтни однос и међусобно неразумевање.

Може се рећи да идеална ситуација не постоји. Утолико пре и више добија на значају све оно што су у успостављању међусобних односа до сада урадили полиција и медији у Крагујевцу, уз обавезу, пре свега полиције, да води рачуна о свим изазовима који могу нарушити достигнуте односе. На тај начин ствара се основа за доградњу и унапређење сарадње, што је интерес оних због којих и полиција и медији постоје, а то су грађани.

ЗАКЉУЧАК

Успостављање партнерства полиције са медијима је један од приоритетних задатака полиције. Ово утолико пре што на путу успостављања таквих односа стоје многе препреке које проистичу из природе полицијског посла која често не дозвољава да се захтеви медија за брзу, потпуну и тачну информацију увек остваре. Та околност може бити основ за незадовољство представника медија. Такође, она се може протумачити одсуством жеље у полицији да медијима пружи тражене и потребне информације. Из тог разлога полиција треба да буде врло опрезна у грађењу међусобних односа и да се труди да увек даје допринос успостављању квалитетне сарадње, водећи рачуна да не наруши основне принципе свог рада. Да би полиција остварила своје циљеве у односима са медијима, она мора да покаже искреност у жељи за успостављањем добрих односа. Ту жељу најбоље ће показати у ситуацијама које за представнике полиције нису пријатне, а односе се на околности када полицијски службеник направи грешку или прекорачи овлашћења. Од пресудног је значаја одмах изнети све околности и показати жељу да се напусти стара пракса да се информације скривају а цео случај држи далеко од очију јавности. Овакво понашање полиције пресудно утиче на положај полицијске организације и став медија и јавности према полицији. Поверење се учвршћује и медији тада верују полицији. Такође, гради се и однос разумевања према полицији за

ситуације када полицијски представници за медије нису у прилици да, због природе полицијског посла, одмах изнесу све информације које интересују медије.

Све то је битно из једног основног разлога: медији пресудно утичу на ставове јавности према полицији, дефинишу те ставове и дају пресудни допринос грађењу поверења грађана и целокупне јавности у полицију. У супротном, лако би се могло десити да полицијски службеници остварују добре резултате у својим активностима (борба против криминала, очување стабилног јавног реда и мира) а да однос јавности према полицији не буде благонаклон и да не постоји подршка у јавности за полицијске активности. О овој околности представници полиције за односе са медијима у сваком тренутку морају да воде рачуна.

Искуства Полицијске управе у Крагујевцу у односу са медијима јесу пример да се једно осетљиво подручје деловања полиције може довести до високог нивоа на обострано задовољство. Критеријум за ову процену је ниво поверења грађана у полицију који је у Крагујевцу врло висок (око 70% грађана Крагујевца се у свим анкетама које спроводе медији или локална самоуправа, неколико година уназад изјашњава да има поверење у полицију и да подржава њене активности). Добри резултати у борби против криминала не би добили свој пуни значај да не постоји такав однос јавности према полицији, а полиција би била ускраћена за добар амбијент за свој рад који је од битног утицаја на постизање добрих резултата. Све то у великој мери утиче на опште стање безбедности које је брига и приоритетни задатак полиције, и од битног је значаја за грађане и квалитет њиховог живота.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Bayley, David H., *Democratizing the Police Abroad: What to Do and How to Do it*; National Institute of Justice, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice, Washington, 2001;
- [2] Кешетовић, Ж., *Однос полиције са јавношћу*, Београд, 2000;
- [3] *Кодекс новинара Србије*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2008;
- [4] Лакићевић, Д., "Да ли средства јавног информисања могу да сметају органима унутрашњих послова у сузбијању криминалитета", 13. мај, 5/88;
- [5] *Национална стратегија Србије за приступање Европској унији*, Београд, мај 2005;
- [6] *Савет Европе, Европски кодекс полицијске етике*, 2001;
- [7] *Савет Европе, Декларација о полицији*, 1979;

Однос полиције и медија

- [8] Симоновић, Б., Рад полиције у заједници, Бања Лука, 2006;
- [9] Стратегија комуникације МУП-а 2010–2012;
- [10] Стратегија развоја Министарства унутрашњих послова 2011–2016;
- [11] Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције, Београд, 2003;
- [12] Уједињене нације, Кодекс понашања за полицијске службенике, 1979;
- [13] Уједињене нације, Кодекс о понашању службеника одговорних за примену закона, 1979;
- [14] Водинелић, В., "Сарадња службе јавног безбедности и средстава масовних комуникација на плану откривања и спречавања криминалитета", 13. мај, бр. 2/1967;
- [15] Закон о полицији, "Службени гласник Републике Србије", бр. 101/2005;
- [16] Закон о јавном информисању Републике Србије, Београд, 2009.

Mr. Ivan Djorovic

Police is a public service which is founded and exists to serve in the interest of citizens and it drives a right of the public to be informed about police activities. On the other side a considerable number of information owned by police is excluded from publication regarding operational and other professional reasons. Those two facts have the crucial importance considering the model of communication between police and public. Specifics of the police work in community have to be taken in consideration in dealing with those models. This model has been proved more efficient than traditional one regarding democratic requests which are posted to the institutions by community. The main police goal is community safety and all other goals in relations with media are derived from this goal. From this main goal derives police need to build partnership relations with community. In order to achieve it there is a need to create relations of understanding and respect with media. Media and police need each other. Police needs media because the police most frequently communicate with public by means of media. On the other hand police is the source of information and for the purpose of informing it is needed to media. Mutual understanding of police and media goals is the assumption of successful communication between police and media which is of importance for citizens to be informed and, in that way, police building as a service of citizens and their interests.

Рад примљен: 20.10.2011. године

Рад одобрен: 01.11.2011. године.

**УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У ПРЕВЕНЦИЈИ МАЛОЉЕТНИЧКЕ
ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ**

The Role of Police in Juvenile Delinquency Prevention in Republika Srpska

*Николина Грбић-Павловић**, мр

*Едина Хелдић-Смаилагић***, мр

Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: Малољетници представљају најосјетљивију категорију људске популације на коју најтеже утиче криза друштвене заједнице у транзицији, па се њихова реакција на ове појаве огледа како у асоцијалном понашању тако и у вршењу казних деликата. Предмет рада јесте теоријско представљање проблема истраживања и представљање стања малољетничке делинквенције у пракси, које је потребно сагледати према постојећим статистичким подацима из службених статистика Министарства унутрашњих послова Републике Српске¹. У тексту, ауторке ће указати на значај и улогу полиције у раду са младима неприхватљивог понашања. Једна од значајнијих превентивних активности наведеног Министарства, о којој ће у раду такође бити ријечи, јесте реализација пројекта под називом „Спречавање и сузбијање малољетничке делинквенције у основним и средњим школама на подручју Републике Српске“.

Кључне ријечи: малољетници, делинквенција, превенција.

* Ауторка је асистентка на Правној катедри у Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци и докторандица на Правном факултету Универзитета Унион у Београду. *E-mail: nikolinagrbc@blic.net*

** Ауторка је асистентка на Општеобразовној катедри у Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци и координаторица у име Управе за полицијско образовање задужена за реализацију пројекта под називом „Спречавање и сузбијање малољетничке делинквенције у основним и средњим школама на подручју Републике Српске“ за школску 2011/2012. годину. *E-mail: edina_heldic@yahoo.com*

¹ У даљем тексту: Министарство.

Уводна разматрања

Малољетничка делинквенција представља значајан друштвени проблем, који у посљедње вријеме доживљава експанзију у свим савременим државама, па тако и у Босни и Херцеговини, односно Републици Српској.²

Неприхватљиво понашање младих спада у друштвено негативне (нежељене) појаве. Постоје два схватања неприхватљивог понашања: шире и уже. **Шире** схватање неприхватљивог понашања младих обухвата кршење не само кривичних и прекршајних, већ и тзв. друштвено–моралних норми. То понашање подразумејева: а) одступање од уобичајених понашања већине осталих људи сличне животне доби, сличних социокултурних вриједности, б) штетност и опасност таквог понашања, како за лице које га манифестује тако и за околину и в) нужност додатне стручне и друштвене интервенције, усмјерене према лицу које манифестује неприхватљива понашања и према његовој околини. **Уже** схватање своди се на малољетничку делинквенцију или малољетнички криминалитет. Према овом схватању, делинквентно понашање је само оно понашање младих људи које се коси са одредбама казненог законодавства (кривичног и прекршајног) одређене државе. Свако понашање изван тога није делинквентно.³

Поред оваквог приказа ужег и ширег схватања социјално неприхватљивог понашања, агресивно и делинквентно понашање се може сагледати из психијатријске, психолошке и законске перспективе. Из психијатријске перспективе агресивно и антисоцијално понашање често се односи на поремећај опхођења и поремећај с пркошењем и супротстављањем. Поремећај опхођења постоји када особа млађа од 18 година показује одређену констелацију симптома због којих се повређују темељна права других и важне друштвене норме или правила, у складу са узрастом.⁴ Када се говори о поремећају опхођења, мисли се

² *Ескалација малољетничке делинквенције у Босни и Херцеговини*, Саопштење за јавност Дефендологија центра за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања број 12-09/08, види шире на: www.defendologija.com, од 14. 2. 2008. године.

³ Тако, на примјер, крађа (одузимање туђе покретне ствари у намјери да себи или неком другом прибави противправну имовинску корист) представља облик делинквентног понашања, док, на примјер, скитња (облик социопатолошког понашања, који се огледа у упорном избегавању радних и других обавеза и дужег боравка на једном мјесту и онда када за то не постоје објективни разлози) не представља делинквентно понашање (такви облици понашања се обично називају пределинквентним).

⁴ *Essau, C.A., Congadt, J.* (2006). *Агресивност у дјеце и младежи*. Јастребарско: Наклада Слап.

Улога полиције у превенцији малољетничке делинквенције у РС

на два склопа понашања. Први укључује тучњавае, непослушност, изливе бијеса, деструктивност, дрскост и немир. Он је назван агресивним понашањем с мањом социјализацијом или агресивним понашањем. Други склоп обухвата лоше друштво, бјежање од куће и из школе, крађу, оданост делинквентном друштву, лагање и подметање пожара. Он је назван социјализованом агресијом или делинквенцијом.

Са правног или законског становишта, проблеми у понашању се описују терминима антисоцијално понашање, делинквенција и криминалитет, док се са психолошког становишта говори о екстернализованим и интернализованим облицима понашања.

Малољетничка делинквенција је друштвена појава и као таква захтијева методолошки приступ при рјешавању, као и сви други друштвени проблеми. Шема таквог приступа је позната: истраживање појаве, односно њено свестрано упознавање, затим изграђивање ставова и покретање друштвених акција.⁵

Сузбијању малољетничке делинквенције посвећује се посебна пажња. Узроци ове појаве су свакако бројни.⁶ Као дио општег криминалитета, малољетничка делинквенција садржи многа обиљежја криминалитета одраслих лица, али с обзиром на низ биопсихолошких, социолошких и правних карактеристика младих личности, криминалитет малољетника садржи и многе специфичности које га одвајају од општег криминалитета у засебну категорију. Те специфичности се огледају како у обиму, структури, динамици настанка и испољавања малољетничке делинквенције, тако и у начину и у средствима реаговања друштва на ту појаву.⁷

Успјешан превентивни рад, када је у питању малољетничка делинквенција, укључује синхронизовану дјелатност бројних служби и

⁵ Марковић, Томислав: *Малољетничка делинквенција и њезино сузбијање*, Савезни секретаријат за унутрашње послове, Београд, 1973, стр. 5.

⁶ О узроцима малољетничке делинквенције види шире у: Матијевић, Миле; Бујановић, Тамара: *Узроци, услови и феномен малољетничке делинквенције*, „Малољетничка делинквенција у Републици Српској – стање и перспективе сузбијања, спречавања и санкционисања“, зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008. година, стр. 61; English, H.: *Prevention of Juvenile Crime, Research and Methodology*, British Journal Criminology, July 1963; 4, p. 68-73; Edward P. Mulvey, Michael W. Arthur, & N. Dickon Reppucci: *The Prevention of Juvenile Delinquency: A Review of the Research*, *The Prevention Researcher*, Volume 4, Number 2, 1997, Pages 1-4.

⁷ Грбић, Николина, Митровић, Љубинко: *Прекршајне санкције које се изричу малољетним учиниоцима прекршаја*, Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања – Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 19-20. новембар 2008. године.

Грбић–Павловић, Н. и др., *Безбједност – Полиција – Грађани*, година VII, број 3-4/11

институција: здравства, просвјете, социјалне заштите, правосуђа, полиције.⁸

Улога породице у превенцији делинквентног понашања код адолесцената је примарна. С превенцијом социјално неприхватљивих облика понашања потребно је почети већ у периоду трудноће жене. Тај почетни корак треба направити путем укључивања будућих родитеља у неки од програма који се бави припремом брачног пара за нову улогу родитељства. Наредна улога породице у превенцији се огледа у припреми дјетета за успјешну социјализацију и кооперативан однос с другим особама, посебно оним изван породичног окружења.⁹

Улога школе у превенцији делинквентног понашања се огледа у програмима који ће ученицима пружити могућност да стекну одређена знања и вјештине о томе како успјешно ријешити проблеме и сукобе које са собом носи адолесценција. Кроз програме, ученици би требали да развијају свијест о себи и доношењу сопствених одлука, комуникацији, емпатији, личној одговорности, те ношењу са стресом, препознавању и управљању властитим осјећањима и слично.¹⁰

Надаље, у савременим законодавствима, посебно европским и англосаксонским, обликује се постепено *нова стратегија* за борбу против малољетничке делинквенције, чије су полазне основе: превенција, заштита, брига и помоћ малољетнику, посматрање његовог дјела више као друштвено неуклопиво понашања, а не као криминалног акта и гаранције о правима малољетника.¹¹ Специфична улога полиције у спречавању и сузбијању неприхватљивог понашања младих произилази из основне друштвене улоге полиције, а она је усмјерена према што потпунијој безбједности у земљи. Ова се улога у највећој мјери исцрпљује у успјешном откривању кривичних дјела и њихових извршилаца. Али улога полиције, када је ријеч о неприхватљивом понашању младих, није само у успјешном откривању кривичних дјела и њихових извршилаца. Ова улога је знатно сложенија и састоји се од различитих степена превенције неприхватљивог понашања младих. Заправо, полиција може допринијети превенцији¹² неприхватљивог понашања младих на свим њеним нивоима.

⁸ Крстић, Остоја: *Малољетничка делинквенција*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009.

⁹ Миковић, Миланка: *Малољетничка делинквенција и социјални рад*, Магистрат, Сарајево, 2004. година.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Камбовски, Владо: *Теоретски основи на новиот законски модел на малолетничката правда*, Македонска ревија за казнено право и криминологију, година 13, број 3, 2006. година.

¹² Разликујемо примарну, секундарну и терцијарну превенцију. Превенција је постала општи појам и термин којим се означава укупан друштвени однос према малољетничкој делинквенцији. Суштина овог односа састоји се у настојању да се

Улога полиције у превенцији малољетничке делинквенције у РС

У том смислу *полиција* треба да има различите улоге у спречавању и борби са друштвено неприхватљивим понашањем младих. Она првенствено треба да благовремено открива и врши такозвану превентивну обраду малољетних лица у тзв. пределинквентном стању, затим да прати појавне облике неприхватљивог понашања младих, односно да анализира етиолошке факторе малољетничке делинквенције, стављањем акцента на случајеве теже васпитне запуштености, те да отклања криминогене услове релевантне за почетак делинквентног понашања малољетника. За младе који су већ починили одређена неприхватљива друштвена дјела, полиција треба да формира посебне евиденције дјеце и малољетника склоних делинквентном понашању, те да активно учествује у процесу ресоцијализације ових лица.¹³

Рад полиције у заједници представља допринос полицијских институција превенцији агресивних и девијантних понашања, нарочито у школи. Тај допринос се огледа у полицајцу који ради у школи и чији је задатак да интервенише ако увиди неко неприхватљиво понашање.¹⁴

James Vardalis и *Suman Kakar* наводе три модела ангажовања полиције који се користе у Сједињеним Америчким Државама за побољшање безбједности у школама. То су:

- 1) модел школског одјељења за безбједност (*The School Security Department Model*), који подразумејева ангажовање приватних агенција за безбједност на основу уговора са школом,
- 2) модел школског полицајца (*The School Resource Officer Model*), који обезбјеђује надлежни полицијски орган и
- 3) модел одјељења полиције за школу (*The School Police Department Model*).¹⁵

У раду наше полиције примјењује се, на одређени начин, овај други модел, односно пројекат „школски полицајац“. Ангажовање школских полицајаца доприноси смањењу делинквентног понашања младих. Стање безбједности у школама у којима је ангажован школски полицајац јесте боље у односу на претходни период (смањен је број случајева нарушавања јавног реда и мира, те извршења кривичних дјела и прекршаја). Рад полиције у заједници представља допринос

појава третира што раније, у почетној фази, али и када се појава манифестује, настоји се спријечити њен даљњи развој.

¹³ Грбић, Николина; Павловић, Гојко: *Рад полиције са младима неприхватљивог понашања – модел за ефикаснији рад*, Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања – Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 19–20. новембар 2008. године.

¹⁴ Крстић, Остоја, *op.cit.*

¹⁵ Vardalis, J. J. Kakar, S.: *Crime and the high school environment*, Journal of Security Administration, Vol. 23, December 2000, pp. 37–48.

Грбић–Павловић, Н. и др., *Безбједност – Полиција – Грађани*, година VII, број 3-4/11

полицијских институција превенцији агресивних и девијантних понашања, нарочито у школи. Тај допринос се огледа у полицајцу који ради у школи и чији је задатак да интервенише ако увиди неко неприхватљиво понашање.¹⁶

Специјализовани полицијски службеници¹⁷ за младе надлежни су за сва кривична дјела која су починиле малољетне особе и кривична дјела из подручја казненоправне заштите дјецe и малољетника, затим све прекршаје које су починила малољетна лица, насиље у породици, насиље у школи, удаљења и бјежања малољетних особа из родитељског дома и васпитнопоправних установа.¹⁸

Феноменологија малољетничке делинквенције у Републици Српској

За процјену значења делинквенције младих на неком подручју треба свакако утврдити која су казнена дјела и у којој мјери заступљена међу младим делинквентима у одређеном раздобљу. Та процјена је важна и за тијела детекције криминалитета, за њихову кадровску прилагођеност откривању и криминалистичкој обради делинквенције младих, као и за програмирање превентивних мјера.¹⁹ За наведену процјену, прије свега, морају се обезбиједити подаци на основу којих је могуће закључити којег је обима истраживана појава и какав је тренд њеног кретања. Увид у појаву малољетничке делинквенције може се остварити једино на основу службених статистика Министарства унутрашњих послова Републике Српске о пријављеном криминалитету,

¹⁶ Крстић, Остоја, *op.cit.*

¹⁷ Посебан статус малољетних учинилаца кривичних дјела свакако захтијева и посебна правила која се односе на стручно оспособљавање и усавршавање, односно едукацију повезану са специјализацијом свих службених учесника у поступку према малољетницима. У основи законског рјешења из члана 197. Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку у Републици Српској налази се Препорука Савјета Европе број Р. (87) 20, тачка 9, поглавље III, према којој треба да се обезбиједи, за све актере укључене у различите фазе поступка (полиција, адвокати, тужиоци, судије, социјални радници), специјализована обука о закону који се односи на малољетнике и малољетничко преступништво. Зависно од врсте учесника у кривичном поступку према малољетницима, одређена је и надлежност органа који ће спроводити ову специјалистичку обуку, односно који ће вршити провјеру стечених знања. С малољетницима треба да раде искључиво она лица која посједују посебна знања у области малољетничког преступништва, односно то морају бити лица високог моралног угледа, али и лица која се континуирано стручно оспособљавају кроз учешће и присуство стручним семинарима, провјерама знања и другим облицима свог додатног оспособљавања.

¹⁸ Грбић, Николина; Павловић, Гојко, *op.cit.*

¹⁹ Сингер, Младен и сурадници: *Криминологија деликата насиља, Насиље над дјецом и женама и малољетничко насиље*, Глобус, Загреб, 2005.

Улога полиције у превенцији малољеничке делинквенције у РС

које најприближније приказују стварни криминалитет.²⁰ Наведени подаци за период од 2008. до 2010. године приказани су у табели број 1.²¹

Табела 1

Врста кривичних дјела	Учесталост малољетника по врстама кривичних дјела и годинама					
	2008	2009	2010	УКУПНО кривичних дјела 2008–2010		
	ф	ф	ф	Малољетници	Укупно лица	%малољетника
Против имовине	608	664	618	1890	13.210	14,3%
Против живота и тијела	79	85	37	201	3.040	6,6%
Против полног интегритета	-	4	1	5	131	3,8%
Изазивање опште опасности	8	4	1	13	430	3,0%
Недозвољена производња и држање оружја	18	29	22	69	1264	5,5%
Злоупотреба опојних дрога	2	4	71	77	704	10,9%
Остали општи криминалитет	57	21	13	91	2138	4,3%
Укупно	772	811	763	2346	20.917	11,2%

²⁰ Грбић–Павловић, Николина: *Казненоправни аспекти малољетничке делинквенције у Републици Српској*, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2010. године.

²¹ За оцјену обима и кретања делинквентног понашања дјецe и малољетних лица у Републици Српској, у раду су кориштени подаци Министарства унутрашњих послова Републике Српске за период од три година, и то од 2008. до 2010. године. Подаци којима располаже наведено Министарство усмјерени су више на казнено дјело и модалитете његовог извршења него на починиоца. У раду се презентује укупан број почињених кривичних дјела од стране малољетника, те најчешће врсте кривичних дјела.

Грбић-Павловић, Н. и др., *Безбједност – Полиција – Грађани*, година VII, број 3-4/11

У табели број 1, која се односи на компаративни преглед за период од 2008. до 2010. године, приказана је учесталост малољетних лица, починилаца кривичних дјела, по врстама кривичних дјела. Из табеле 1 видљиво је да су у 2008. години малољетници укупно извршили 772 кривична дјела. У 2009. години малољетници су извршили 811 кривичних дјела, чиме се биљежи незнатан пораст. Међутим, у 2010. години евидентно је смањење извршених дјела од стране малољетника у односу на обје претходне године. У наведеној години извршена су 763 кривична дјела од стране малољетника.

На основу приказаних података може се закључити да се криминалитет малољетника у Републици Српској одржава на сличном нивоу и да је структура тог криминалитета углавном иста, уз мање промјене. Закључује се да се малољетници најчешће појављују као извршиоци кривичних дјела против имовине и дјела против живота и тијела, а у 2010. години се биљежи и значајан пораст кривичних дјела злоупотребе опојних дрога. Када се посматра период од 2008. до 2010. године, уочава се да су малољетници извршиоци 11,2% кривичних дјела од укупног броја извршених кривичних дјела у Републици Српској.

Међутим, све податке везане за раширеност малољетничког преступништва треба узети условно, и то из сљедећих разлога: значајна је и тамна бројка неоткривеног девијантног понашања малољетника; постоји значајна друштвена толеранција и помјерање критеријума друштвено неприхваћеног понашања малољетника, не само када су у питању понашања којима се крше општеприхваћене норме, већ и криминалне активности. Надаље, постоје одређени облици понашања младих који представљају њихово специфично реаговање на одрасле и свијет око себе и не морају имати обиљежја девијација, већ су резултат психосоцијалног сазријевања, па се очекује друштвена толеранција и разумијевање уколико су она „епизодног“ карактера и представљају изузетак.²²

Нема сумње да се приказани подаци о стању и кретању криминала уопште, па тако и малољетничког, не односе на сав криминал и све извршиоце кривичних дјела. Несумњиво је да постоји знатан број кривичних дјела за која се уопште не сазна, добрим дијелом и зато што оштећени због разних разлога не пријављују извршиоце кривичних дјела. Такође, знатан је број дјела за која се зна да су учињена, а учинилац остаје непознат. Надаље, посебан проблем јесте криминална активност дјеце (малољетници до 14 година, који су и кривично и прекршајно неодговорни), која се не може са успјехом пратити. Због тога евиденције о стању и кретању малољетничког криминала треба да се ажурније воде, како у Министарству унутрашњих послова, тако и у

²² Милосављевић, Милован, *Девијације и друштво*, Издавачка кућа Драганић, Београд, 2003. године.

Улога полиције у превенцији малољетничке делинквенције у РС

центрима за социјални рад, тужилаштвима и судовима. Потребно је водити евиденције о: кривичним дјелима, начину извршења дјела, извршиоцима и њиховим карактеристикама, повратницима, породичним приликама малољетних делинквената, изреченим мјерама и санкцијама за малољетнике, итд.²³

Приказ Плана превентивних активности за школску 2011/2012. годину

Једна од значајнијих превентивних активности припадника Министарства јесте реализација пројекта под називом „Спречавање и сузбијање малољетничке делинквенције у основним и средњим школама на подручју Републике Српске“. Наиме, школске 2010/2011. године, први пут, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, путем Управе за полицијско образовање и центара јавне безбједности, почело је спроводити превентивне активности на спречавању и сузбијању малољетничке делинквенције у свим основним и средњим школама на подручју Републике Српске.

Наведене активности су се огледале у организовању едукативних предавања ученицима, просвјетним радницима и родитељима о сљедећим темама: „Превенција малољетничке делинквенције“, „Превенција вршњачког насиља“, „Превенција злоупотребе дуванских производа, алкохола и дрога“ и „Превенција злостављања путем Интернета“. У реализацији наведених предавања учествовало је преко 170 припадника/ца Министарства, који/е су предавања одржали у, чак, 520 основних и средњих школа. Предавања је одслушало 24.364 ученика, 2.762 родитеља и 2.202 просвјетна радника/це. План превентивних активности у виду едукације од стране припадника/ца полиције, показао се као ефикасан начин у сузбијању прединквентних и делинквентних облика понашања младих, чиме су се испунили услови за наставак реализације наведеног пројекта и у наредној/текућој школској 2011/2012. години.

Основни циљ овог пројекта јесте сузбијање и спречавање делинквентних и прединквентних облика понашања, те подизање степена безбједности (на што виши ниво) ученика и одраслих (наставног особља и других) у основним и средњим школама и у непосредној близини школа. Теме о којима ће се организовати едукативна предавања су остале исте као што су биле предвиђене прошлогодишњим планом, с тим да је ове године планом предвиђена и једна нова тема, под називом „Пријетње подметнутим експлозивом (превенција, поступање у случају пријетње)“, која ће се организовати само за наставно особље, а тема која се односила на превенцију

²³ Грбић-Павловић, Николина, *op.cit.*

Грбић–Павловић, Н. и др., *Безбједност – Полиција – Грађани*, година VII, број 3-4/11

злостављања путем интернета се проширује и на превенцију злостављања путем мобилних телефона.

Циљне групе којима је потребно одржати едукативна предавања о свим осталим темама јесу ученици основних и средњих школа, родитељи ученика, наставни кадар и други радници који учествују у реализацији наставе. Свака тема ће бити реализована у трајању од једног школског часа, изузев теме „*Превенција малољетничке делинквенције*“, за чију реализацију су предвиђена два школска часа. Координатор за реализацију плана је Управа за полицијско образовање Министарства, а носиоци активности реализације плана су полицијски службеници центара јавне безбједности. За реализацију наведених тема могу бити задужени сви полицијски службеници униформисане полиције, али се препоручује да то буду руководни радници, вође сектора или службеници који имају афинитет, искуство или посебна знања за рад са дјецом и малољетницима. По потреби, носиоци активности могу ангажовати и друге сараднике, као што су: радници центара за социјални рад, радници тржишне инспекције, руководство основних и средњих школа, наставно особље, ученици и њихови родитељи, и др.

Методе рада и динамика реализације плана у потпуности ће бити прилагођени старосној доби слушалаца предавања. Сарадња и координација у реализацији тема, између школа и Министарства, организоваће се тако да ће координатори центара јавне безбједности ступити у контакт са свим организационим јединицама на свом подручју дјеловања и упознати их с планом, затим ће се директори основних и средњих школа обратити надлежној полицијској станици на чијем се подручју школа налази, захтјевом за реализацију одређених тема и са избором циљних група, након чега ће услиједити реализација едукативних предавања. Сва предавања ће се одржавати коришћењем *Power Point* презентација и методом модификованог предавања. Такође, за потребе наведене активности координатор Управе за полицијско образовање ће ревидирати Приручник за едукаторе, као и информативни материјал (за ученике, наставно особље и родитеље).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Грбић–Павловић, Николина: *Казненоправни аспекти малољетничке делинквенције у Републици Српској*, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2010..
- [2] Грбић, Николина, Митровић, Љубинко: *Прекршајне санкције које се изричу малољетним учиниоцима прекршаја*, Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања –

Улога полиције у превенцији малољетничке делинквенције у РС

Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 19–20. новембар 2008.

- [3] Грбић, Николина; Павловић, Гојко: *Рад полиције са младима неприхватљивог понашања – модел за ефикаснији рад*, Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања – Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 19–20. новембар 2008.
- [4] Камбовски, Владо: *Теоретски основи на новиот законски модел на малолетничката правда*, Македонска ревија за казнено право и криминологију, година 13, број 3, 2006.
- [5] Крстић, Остоја: *Малољетничка делинквенција*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009.
- [6] Марковић, Томислав: *Малољетничка делинквенција и њезино сузбијање*, Савезни секретаријат за унутрашње послове, Београд, 1973.
- [7] Матијевић, Миле; Бујановић, Тамара: *Узроци, услови и феномен малољетничке делинквенције*, „Малољетничка делинквенција у Републици Српској – стање и перспективе сузбијања, спречавања и санкционисања“, зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2008.
- [8] Миковић, Миланка: *Малољетничка делинквенција и социјални рад*, Магистрат, Сарајево, 2004.
- [9] Милосављевић, Милован, *Девијације и друштво*, Издавачка кућа Драганић, Београд, 2003.
- [10] Сингер, Младен и сурадници: *Криминологија деликата насиља, Насиље над дјецом и женама и малољетничко насиље*, Глобус, Загреб, 2005.
- [11] Edward P. Mulvey, Michael W. Arthur, & N. Dickon Reppucci: *The Prevention of Juvenile Delinquency: A Review of the Research, The Prevention Researcher*, Volume 4, Number 2, 1997, Pages 1–4.
- [12] English, H.: *Prevention of Juvenile Crime, Research and Methodology*, British Journal Criminology, July 1963; 4, p. 68-73;
- [13] Essau, C.A., Conradt, J. (2006). *Агресивност у дјеце и младежи*. Јастребарско: Наклада Слап.
- [14] Vardalis, J. J, Kakar, S.: *Crime and the high school environment*, Journal of Security Administration, Vol. 23,
- [15] www.defendologija.com.

Грбић-Павловић, Н. и др., *Безбједност – Полиција – Грађани*, година VII,
број 3-4/11

Nikolina Grbić-Pavlović, LL.M.

Edina Heldić-Smailagić, M. Psy.

College of the Interior
Banja Luka

Abstract: Minors constitute the most vulnerable and delicate category of the human population susceptible to the harshest brunt of the communal crisis and its attendant corollaries occasioned by transitioning societies. One mode in which their behavioural patters often bifurcate is reflected in asocial and tort-prone forms of tenue. This paper's objective is to tackle the theoretical facet of the elaboration of the aforementioned problem and to indicate the research thus far conducted in this regard. It also aims to give insights into the applied practices concerned with juvenile delinquency which is to be examined in reference to the existing statistical data transposed from the official statistics of the Ministry of the Interior of Republika Srpska. The authors attach due weight to the significance of police and their work in relation to the young typified by aberrant comportment. Another noteworthy measure raised in the paper is the project launched by the Ministry of the Inerior entitled '*The Prevention and Containment of Juvenile Delinquency in Primary and Secondary Schools in Republika Srpska*'.

Key words: minors, delinquency, prevention

Рад примљен: 20.10.2011. године.

Рад одобрен: 07.11.2011. године.

ДИСКРЕЦИОНО ПРАВО ОДЛУЧИВАЊА У ПОЛИЦИЈИ

Спец. Гојко Шетка¹,

Висока школа унутрашњих послова Бања Лука

Апстракт: Циљ овог рада јесте објашњење дискреционог права одлучивања полиције у њеном раду, тј. правилног схватања и разумијевања дискреционог одлучивања. Поступање полиције приликом извршавања послова и задатака из њене надлежности, често упућује на примјену дискреционог права одлучивања у појединим ситуацијама. У раду полиције чест је случај поступања у индивидуализованим ситуацијама, за које је нужно полицији (полицијским службеницима) оставити извјестан простор слободне избора примјене најадекватнијих мјера и поступања по одређеним правилима. Слобода избора најадекватнијих мјера је нужна из разлога динамичности полицијског посла и немогућности да се у законским и подзаконским актима предвиде све ситуације са којима се полиција сусреће у свом раду. Дакле, немогуће је прописати начине поступања полиције (полицијских службеника) у свим ситуацијама са којима се она сусреће у свом раду. Значај дискреционог одлучивања огледа се и у чињеници да је једно од основних начела у примјени полицијских овлашћења управо начело (принцип) дискреционог одлучивања, без чијег поштивања нема ни исправног полицијског поступања.

Кључне ријечи: полиција, полицијски службеник, дискрециона власт, дискреционо право.

Увод

У држави која жели да буде правна и демократска, подразумева се да се организације и функције њених органа темеље на правним правилима и прописаној процедури, чиме се искључује могућност слободног и арбитрарног поступања државних органа. Стога, кроз законско утемељење активности државних органа постиже се да они могу дјеловати само на основу и у оквиру својих надлежности, овлашћења и прописаних процедура. Тако и полиција треба да поступа у границама које су утврђе-

¹ E-mail: gojkosetka@yahoo.com

не правним поретком, а у складу са вољом законодавних органа која је изражена у правном поретку. Потреба да полиција буде у потпуности подвргнута закону носи у себи одређену контрадикторност. Иако је једно од основних начела у раду органа унутрашњих послова начело законитости, иако органи унутрашњих послова сва своја овлашћења црпе из правних аката који се односе на њих и њихово поступање, то не значи да је закон до детаља све ситуације унапријед предвидио, јер би у том случају орган унутрашњих послова поступао по аутоматизму.

Полиција у нашем правном систему представља орган државне управе чији је превасходни задатак да штити јавни поредак, тј. да извршава послове који се односе на безбједност државе и њених грађана, одржавање јавног реда и мира, да се бави превенцијом и репресијом криминалитета и прекршаја, те извршава друге послове из своје надлежности. Извршавање послова полиције из њене надлежности било би отежано (онемогућено) да она нема могућности дискреционог права одлучивања у свом раду (поступању). Дискреционо право одлучивања се може посматрати с колективног и индивидуалног аспекта. Посматрано с колективног аспекта, дискреционо право одлучивања у полицији би представљало избор више законом прописаних (предвиђених) рјешења за конкретну ситуацију од стране менаџмента полиције (ради се о ситуацијама у којима менаџмент полиције мора донијети одлуке које ће утицати на рад и поступање цјелокупне полицијске организације). Ако се дискреционо право одлучивања у полицији посматра са индивидуалног аспекта, онда се може рећи да се оно односи на практичну примјену овлашћења полицијских службеника и њиховог поступања у конкретним ситуацијама, тј. избору једног од више понуђених законских рјешења за рјешавање конкретне ситуације.

Дискреционо право одлучивања

Укупна досадашња искуства и истраживања о полицији као државном органу који се брине о очувању јавног реда и поретка једне државе, указују на тенденцију да полиција буде у потпуности и максимално подвргнута закону. Ово је производ вјечите тежње да се онемогуће злоупотребе у полицијском поступању од стране припадника полиције, као и злоупотреба полиције, као државног органа, за остваривање политичких и других циљева од стране појединаца и интересних група. Тежња максималног подвргавања полиције закону наилази на препреке нарочите врсте. Наиме, укупна досадашња искуства и природа полицијског посла упућују на закључак да се рад полиције не може учинити у потпуности зависним од законских рјешења, бар не на начин како је то изводљиво у случају судова. Управо због природе посла којим се полиција бави, његове динамичности и

Дискреционо право одлучивања у полицији

немогућности прописивања и предвиђања свих конкретних ситуација, полицији се увијек оставља по обиму један узан простор у оквиру њеног поступања у коме она не дјелује стриктно везана законом. Дјеловање у том простору, који јој је остављен, назива се дискрециона власт. Дискрециона власт се назива још и слободном оцјеном или ограниченом слободном процјеном, због негативних конотација појма дискреционости.

Сагласно управноправној теорији, поступање по слободној оцјени не значи могућност самовољног или арбитражног поступања органа и службеног лица у органу, већ *законско овлашћење на избор између неколико законских могућности и, отуда, дјелимичну или непотпуну правну везаност*. Дискрециона власт постоји, дакле, само у случајевима који су предвиђени законом и, када год поступа у таквим случајевима, орган је везан другим законским опцијама, одређеним другим законским ограничењима, начелима (општим правилима) закона, принципом законитости, као и ограничењима етичке природе. Ако би орган просто измислио овлашћење за слободну оцјену (тј. проширио такво поступање на случај који није предвиђен законом) или изиграо сврху таквог овлашћења на тај начин што би га злоупотребио (нпр. када би донијетим актом некога повластио и сл.), постојали би случајеви незаконитости а не дискреционе власти. (Милосављевић, 1997:189).

Остављање слободе полицији у њеном поступању јесте директан продукт прилагођавања полиције специфичним приликама појединачних случајева. Сви случајеви који се јављају у полицијској пракси специфични су на свој начин и немогуће их је предвидјети, као и прописати процедуру полицијског поступања у њима. Из тог разлога је и остављена слобода полицији у специфичним ситуацијама, како би се на терену успјела прилагодити актуелним дешавањима, јер позната је изрека да је "живот богатији од маште законодавца". Када би у пракси и било могуће детаљно регулисати поступање полиције, полиција би тада дјеловала као "машина за извршење закона", која се не би могла прилагођавати конкретним ситуацијама и одговарати тренутним конкретним потребама. „Дискрециона оцјена полиције је апсолутно суштинска за полицију и не може се елиминисати. Сваки такав напор био би смијешан. Дискрециона оцјена је основа полицијског рада, једнако и при употреби силе и при пружању услуга. Полицијски рад без дискреционе оцјене био би исто што и човјек без ногу, руку или главе“.(Сох, 1995:53).

При дискрециом одлучивању полицијски службеник органа унутрашњих послова бира између опција, али не по својој вољи, него увијек у јавном интересу, односно у складу са сврхом која је одређена у закону. У супротном, ако се жели постићи нека друга сврха, онда се чини изигравање (злоупотреба овлашћења) предузимања одређене радње (нпр.: шиканирање грађана, вршење недозвољених притисака, пријетњи или

уцјена, обмана итд.). Дискреционо одлучивање до изражаја долази посебно у раду полиције приликом поступања у индивидуализованим ситуацијама, за које је неопходно оставити довољно слободе за процјену полиције како би те ситуације биле ријешене (мисли се на слободу избора најадекватнијих мјера и процедура за поступање у специфичним ситуацијама). Крута законска регулатива онемогућила би поступање полиције управо у таквим специфичним ситуацијама. Дискреционо одлучивање (дискрециона власт) полицији служи и за тумачење недовољно одређених термина (као што су јавни ред и мир, нарушавање јавног реда и мира, нарушавање јавног реда и мира у већем обиму итд.) које омогућава полицији да тумачи конкретне ситуације у пракси кроз те појмове и у складу са тим усклади своје поступање у конкретним ситуацијама. Као примјер се може навести слиједеће: појам нарушавање јавног реда и мира у већем обиму није јасно дефинисан, али је нарушавањем јавног реда и мира у већем обиму управо условљена употреба појединих полицијских овлашћења у конкретним ситуацијама (употреба воденог топа, употреба специјалних возила итд.). Дакле, полицији на терену је остављено право на слободну оцјену (да протумачи) када је јавни ред и мир нарушен у већем обиму, те када процијени да се то дешава, остављена јој је могућност да у таквим ситуацијама употреби поједина полицијска овлашћења, као што су употреба воденог топа (водени топ може се употрежити када је јавни ред и мир нарушен у већем обиму и када физичка сила или друга средства силе на дају резултате или их је немогуће употрежити у циљу заштите лица и имовине [Службени гласник Републике Српске, 98/10, Правилник о употреби силе, члан 17. став 1]) или специјалних возила (специјална возила могу се употрежити ради успостављања нарушеног јавног реда и мира у већем обиму, за спречавање проласка лица и ради лишења слободе опасних лица или група ([Службени гласник Републике Српске 98/10, Правилник о употреби силе, члан 18. став 2])).

Дискреционо одлучивање (дискрециона власт) у полицији има велики утицај како на цјелокупно друштво и грађане, тако и на полицију. На друштво и грађане утицај се испољава на тај начин што се примјеном полицијских овлашћења може битно утицати на ограничавање уставом и законом загарантованих права и слобода грађана, као и на укупну сигурност једног друштва. Управо из овог разлога се и заговара сужавање простора дискреционе власти полиције. С друге стране, дискрециона власт је битна за полицију јер се намеће као једино логично рјешење сложених и специфичних ситуација на које полиција наилази у свом поступању (раду). Оно о чему треба водити рачуна јесте управо примјена дискреционог одлучивања (дискреционе власти) у полицији, те у складу са тим успоставити јаке контролне механизме у раду и поступању полиције. Контрола треба служити као фактор који ће онемогућити злоупотребе дикреционе власти у

Дискреционо право одлучивања у полицији

полицијском раду, јер употреба дискреционе власти у пракси доводи до различитог третмана грађана у правно истим ситуацијама.

Овлашћење у погледу избора између могућих опција даје дисјунктивна правна норма, која оставља адресату слободу у избору понашања, али је тај избор ограничен на већ дате опције и не значи могућност стварања неке нове. За разлику од дисјунктивне правне норме, категоричка норма не оставља органу никакву слободу у одлучивању, већ му даје једну могућност коју он не може да мијења. Дакле, дисјунктивна правна норма представља ону везу између начела законитости и дискреционе оцјене без које нема дискреционог поступања, па тако донијет акт може постати незаконит. Ствар је законодавца да у одређеним правним стварима „отвори“ простор за слободну оцјену. При томе је доносилац дискреционог управног акта дужан да има у виду оно што се назва материјалним изворима права, односно она правила понашања и друштвене чиниоце који стоје иза израза „према околностима случаја“. Два су питања доминантна при дискреционом одлучивању:

1. да ли ће бити установљена нека обавеза, укинута неко право, односно уважен захтјев странке;
2. како ће то бити урађено – и садржински и којим средствима.

Ова два питања су одвојена, те овлашћења „да ли“ и „како“ самостално егзистирају. Закон може да дозволи да се дискреционо одлучује у оба питања, „али при томе треба пажљиво разграничити једно од другога, јер се крај неусавршене технике нормирања, односно крај незналачког читања таквог прописа лако омакне да се дискреционо одлучи о оба питања, а смјело се одлучити само о једном. Ту је очевидно прекорачење овлашћења као типична директна повреда материјалноправне норме са свим посљедицама које произлазе у систему правних средстава. Теоријски би сама правна норма требало да одреди средства између којих би се вршио избор. Ако то норма није одредила, онда вршилац дискреционе оцјене долази до тих средстава а примјерено легалном циљу који треба остварити. Истовремено, онај који примјењује овлашћења треба да води рачуна о задовољењу интереса заједнице, односно задовољењу јавног интереса и законитих интереса појединаца. (Дапчевић, 2008:47).

Често се догађа да правни пропис даје дискреционо овлашћење различитим изразима нејасног садржаја, који се једанпут могу тумачењем схватити као давање дискреционог овлашћења, а други пут као правни стандард који упућује на правно везано рјешавање. Теорија говори о неодређеним појмовима управо због различитог могућег исхода њиховог разјашњавања. Тако треба пажљиво процијенити шта у контексту одређене норме могу значити изрази као што су: да надлежни орган при издавању неке дозволе мора пазити на јавне интересе, да се мора старати да друштвеној заједници не буде нанесена штета, да треба подузети мјеру која је потребна, имати у виду поузданост особе којој се даје неко

право или повјерење да врши извјесну јавну функцију и слично. А до праве збуњености доводи израз да орган нешто може. Све ово упућује на важност правилног поступања у ситуацијама када полиција у свом раду употребљава дискреционо право, посебно ако се има на уму специфичност полицијских послова.

У различитим полицијским моделима (мисли се на полицијске моделе у различитим земљама), различита је ширина дискреционе власти која се оставља полицији. Разлог овоме је велики број чинилаца који у једној полицијској организацији утичу на поједине одлуке које се доносе у вршењу дискреционе власти. Овдје се, прије свега, мисли на начин формулисања и одређења дискреционе власти у прописима (законима), интерну политику, правила и праксу полицијске организације у односу на вршење дискрецине власти, ставове и очекивања политичких структура и јавности према употреби дискреционе власти од стране полицијске организације, полицијску културу и полицијски кодекс, квалитет полицијске обуке, поштовање етичких начела од стране полицијских службеника приликом поступања, околности сваког конкретног случаја итд.

Нека социолошка истраживања о примјени дискреционог одлучивања (дискреционе власти) у полицији упућују на закључке да полијски службеници чим се нађу у контакту са грађанима у којима морају да утичу на њихово понашање и расуђују о њему, у ствари долазе у ситуације у којима је изгледно да ће доћи до примјене њихове дискреционе власти. Примјена дискреционе власти у свакодневном полицијском поступању може зависити од понашања грађана, што директно утиче на полицијског службеника, тј. одабир могућих рјешења за рјешавање конкретне ситуације. Уколико се учинилац неког прекршаја, нпр. прекршаја из области безбједности саобраћаја, понаша према полицијском службенику арогантно, дрско, с дозом омаловажавања, те на тај начин покушава да наруши његов ауторитет, у таквим ситуацијама ће се вјероватно полицијски службеник између могућности санкционисања или упозоравања учиниоца прекршаја, одредити за санкционицање. Често овакво понашање условљава и санкционисање не само за прекршај из области безбједности саобраћаја, него и санкционисање за прекршај из области јавног реда и мира. Међутим, уколико учинилац прекршаја има адекватан приступ полицијском службенику (кооперативан је, уважава полицијског службеника и његов ауторитет, није арогантан итд.) свакако да ће то утицати да му се у већини ситуација изрекне упозорење а не санкција. Ароганцију, непријатељско држање и неуважавање ауторитета полицијског службеника од стране лица које чини недозвољену радњу, полицијски службеник доживљава као онемогућавање извршења његове дјелатности и обављања службене радње, као и његову сумњу на могућу ситуацију угрожавања његове личности. Поред ових ситуација,

Дискреционо право одлучивања у полицији

на дискреционо одлучивање полицијског службеника могу утицати и ситуације у којима је он изложен притисцима за већу ефикасност рада (нпр. од полицијских службеника се тражи да дневно имају одређен број прекршајних налога, па се услјед тога они у ситуацијама када би се на основу примјене дискреционог одлучивања определијели за издавање упозорења учиниоцу прекршаја, морају одлучити за санкцију). На доношење одлуке у ситуацијама када полицијски службеник треба примијенити дискреционо право одлучивања свакако утичу и различите предрасуде и стереотипи, као и насљедство и оставштина ранијих конфликтних периода. Предрасуде и стереотипи посебно долазе до изражаја у ситуацијама полицијског поступања у циљу превенције и репресије криминалитета и прекршаја који спадају у област јавног морала (проституција, коцкање, злоупотреба дрога, пијанство, скитничење, просјачење итд.). У наведеним ситуацијама постоји видљив простор за коришћење дискреционе власти од стране полицијског службеника, који је непосредно повезан са праксом стварања мреже информатора међу популацијом која упражњава наведене активности.

У погледу начина вршења дискреционе власти, запажа се да полиција, за разлику од судова, јавних служби и других управних организација, често није у прилици да поступа без журбе и да чињенично стање за одлуку поводом више или мање типичних ситуација изводи студирањем писаних доказа. Полицијски рад у огромном броју случајева карактерише брзо реаговање у "озбиљном личном сусрету" са криминалом, прекршајима и сличним ненаданим догађајима, док студиозни дио посла долази накнадно. Полиција често поступа на основу сумње, чије оправдање почива на претпоставкама и чињеницама. Те претпоставке и чињенице могу касније, било у истрази или у поступку пред судом, постати сасвим ирелевантне. У том смислу, може се рећи да су привођење или лишење слободе лица једна врста или аспект дискреционе власти полиције. (Милосављевић, 1997:193).

Дискреционо право као начело у примјени полицијских овлашћења

Пошто се полицијски послови врше у вријеме настајања или опасности од настајања угрожавања безбједности неком од незаконитих радњи или понашања, онда је неопходно да се полиција у свом раду придржава неких начела и усвојених принципа полицијског поступања. Колико је дискреционо одлучивање битно за рад полиције, може се сагледати у чињеници да оно представља и једно од основних начела у примјени полицијских овлашћења. Ово из разлога што припадници полиције, а нарочито унуформисани полицајци, који и јесу први у контакту са грађанима, најчешће немају радне просторије и редовно радно вријеме као остали запослени у државној управи, него своје

послове и задатке обављају на безбједносном сектору. У вршењу свакодневних послова и задатака нису ријетке ситуације да рјешавају и најсложеније конфликтне ситуације, а учествују и у различитим оперативно-тактичким акцијама (рације, блокаде, засједе и сл.). У оваквим ситуацијама припадници полиције врло често сами, без помоћи и утицаја са стране, предузимају одређене мјере и доносе различите одлуке. Када не би било допуштено дискреционо право одлучивања на мјесту конкретне догађаја интервенције полицајаца, било би доведено у питање ефикасно остваривање безбједности у цјелини. Тада је полицајац у ситуацији да дискреционо одлучује, препуштен је самом себи, а његови акти морају бити ствар слободне процјене и, наравно, не смију бити у супротности са законом. Ово начело не дозвољава полицајцу да се опортуно понаша према својим обавезама на терену, иако је најчешће сам у таквим ситуацијама. Управо због тога начело дискреционог одлучивања налази своје мјесто у нормативном уређивању свих овлашћења полиције заједно, и сваког овлашћења појединачно, диспозицијом "овлашћено службено лице може" (нпр. привести лице), "смије употребити" (ватрено оружје, хемијска средства) итд. (Јовичић, 2011:76).

Ово начело управо упућује на поштовање основног начела у поступању полиције, тј. начела законитости. Приликом дискреционог одлучивања се мора водити рачуна да сваки материјални акт полицијског службеника буде у сагласности са правним актом који се односи на њега (конкретни материјални акт). Поред овога, сви правни акти који настају као продукт дискреционе власти полиције морају бити у сагласности са вишим правним актима.

Контрола примјене дискреционе власти у полицији

Након што смо у ранијем излагању предочили примјену дискреционог права одлучивања у полицији, неопходно је скренути пажњу на спровођење контроле у полицијским организацијама по питању примјене дискреционе власти (дискреционог одлучивања. Видови контроле (контролни механизми) који се примјењују за контролisanje примјене дискреционе власти у полицији су индентични оним који се користе за контролу над укупним радом полиције. Облици контроле који се примјењују у полицији могу се подијелити на унутрашњу контролу (формалну и неформалну) и спољашњу (формалну и неформалну). У унутрашње формалне облике контроле спадају: хијерархијска контрола, посебне службе за контролу, институционална контрола и дисциплинска одговорност, а као неформални унутрашњи облици контроле се издвајају: самоконтрола, интерперсонална контрола, синдикалне и професионалне асоцијације полицајаца, као и процес социјализације. Од формалних спољашњих облика контроле

Дискреционо право одлучивања у полицији

примјењују се: парламентарна контрола, владина контрола, судска контрола, контрола тужилаштва, уставносудска контрола и омбудсман, а од спољашњих неформалних облика контроле који су присутни у пракси издвајају се: контрола од стране јавног мњења, медијска контрола, контрола политичких партија, контрола интересних група, контрола невладиних организација итд.

Један од најважнијих видова контроле примјене дискреционе власти у полицији јесте свакако хијерархијска контрола. Ова контрола је облик ауторитативне контроле која се обавља као саставни дио процеса руковођења, будући да су носиоци контролних овлашћења руководиоци организационих јединица у полицији, и то у односу на полицијске службенике чијим радом или акцијама руководе. Овај облик контроле спада у редовна, репресивна средства контроле: редовна – јер се предузимају континуирано, у складу са одређеним правилима, а репресивна – јер предвиђају могућност изрицања санкције према контролисаном субјекту (полицијском службенику), а због уочених пропуста у раду. Ова контрола може се означити и као хоризонтална, пошто се врши од стране надређених и пошто се одвија у процесу рада. Битна је из разлога што је она свакодневна (свакодневно се врши контрола процеса рада од стране руководиоца), па се на евентуалне злоупотребе и пропусте може тренутно и ефикасно реаговати, те на тај начин смањити штетно дјеловање злоупотребе и неадекватне употребе дискреционе власти.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Вујаклија, М., (2004), *Лексикон страних речи и израза*, Београд, Просвета;
- [2] Гаћеша, Д., (1997), *Полиција, организација, руковођење, надлежност*, Бања Лука;
- [3] Дапчевић-Марковић, Љ., (2008), *Контрола полиције и полицијски омбудсман – монографија*, Београд, Криминалистичко-полицијска академија;
- [4] Тасић, Ђ., *О слободној оцени (дискреционој власти)*, Архив Србије, бр. 3/1927, 4/1927 и 5/1927;
- [5] Јовичић, Д., (2011), *Организација и надлежност полиције*, Бања Лука, Факултет за безбједност и заштиту;
- [6] Јовичић, Д., (2011), *Јавна безбједност*, Бања Лука, Факултет за безбједност и заштиту;
- [7] Милосављевић, Б., (1997), *Наука о полицији*, Београд, Полицијска академија;
- [8] Cox, S. M., (1995), *Police: Practices, Perspectives, Problems*, Boston, Printed in USA;

Шетка, Г., *Безбједност - Полиција - Грађани*, година VII, број 3-4/11

[9] *Закон о полицијским службеницима*, Службени гласник Републике Српске, 43/10;

[10] *Правилник о употреби силе*, Службени гласник Републике Српске, 98/10;

Abstract: The main objective of this paper is the explanation of decision-making discretion of the police in their work, that proper understanding and comprehension discretion. Police actions during the execution of tasks within its competence, is often caused by the use of discretionary decision-making in certain situations. In police work is often the case in the individualized treatment of situations, which is essential to the police (police officers) to leave a certain area of freedom of choice most adequate implementation measures and actions by certain rules. The importance of discretion is reflected in the fact that the basic principle in the application of police powers is the principle of discretion without whose respect there is no proper police conduct.

Keywords: police, police officer, discretionary power, discretion.

Рад примљен: 01.10.2011. године.

Рад одобрен: 01.11.2011. године.

**САДАШЊОСТ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ГРАНИЧНЕ ПОЛИЦИЈЕ БИХ,
НАДЛЕЖНОСТ И ОРГАНИЗАЦИЈА**

Горан Јеличић,

Дипломирани правник безбједности и криминалистике

Апстракт: Босна и Херцеговина, посматрајући са геополитичког и геостратешког аспекта, заузима централно мјесто у региону Балкана. Можда баш захваљујући таквом положају на овом простору, констатно се укрштају интересне сфере криминалних дјелатности група или појединаца. Гранична полиција БиХ као најважнији субјект безбједности граница, представља значајну баријеру за све недозвољене активности на државној граници, а нарочито у систему супротстављања прекограничном организованом криминалу. У наставку текста ће бити више ријечи о граничној безбједности као и о субјекту безбједности границе у БиХ граничној полицији.

Кључне ријечи: безбједност, државна граница, гранична полиција, организација, надлежност, међународна полицијска сарадња, стратешки планови.

Уводне напомене

У теорији државе и права општеприхваћеним се сматрају становишта да држава представља дио друштва, тј. посебну друштвену творевину коју називамо друштвеном организацијом.

Ако прихватимо становиште о држави као организацији и узмемо у обзир конститутивне елементе државе: постојано становништво, територија и суверена власт, проистиче да је држава организација која врши низ функција неопходних за живот друштва као организоване цјелине.

Путем права свака савремена држава настоји да правно уреди све облике друштвених односа, па се тако право уопштено одређује као “скуп норми које у крајњој линији санкционише држава, која штити првенствено интересе владајуће класе као носиоца датог друштвеног система одређеног објективним стањем развоја друштва, и који регулише првенствено односе у којима долази до сукоба класа, односно друштвених сукоба уопште, тј. првенствено економске и политичке односе, али и као норме које стварају људи на основу упознавања датог

објективног стања друштва, при чему они уживају извјестан степен слободе у одређивању кретања друштва у датим објективним гранама¹.

Један од основних циљева сваке политике и друштвених снага које у њој учествују јесте унутрашња и спољна безбједност заједнице. Основ правног уређивања односа у области безбједности код нас јесу принципи наведени у уставу. На основама уставних начела у правном поретку даље се утврђују такве правне норме, а у складу са њима и фактичко понашање свих друштвених субјеката, којима се остварују циљеви друштва. То значи да је дјелатност свих држаних органа па и органа безбједности заснована на изграђеном праву. Како је безбједност једна од најважнијих функција државе, која се заснива на благовременом и ефикасном откривању и спречавању свих антидруштвених дјелатности којима се угрожавају основне вриједности друштвене заједнице и државе као облика организовања те заједнице, ради успјешног извршавања законом утврђених послова и остваривања постављених друштвених циљева, полиција се неизбежно организује и функционише као посебан друштвени систем, који је истовремено и подсистем система безбједности. Организацијом и функцијом полиције свака држава остварује један од најзначајнијих државних и друштвених циљева – безбједност уставом утврђеног поретка и безбједност својих грађана. У остваривању тих циљева полиција не би могла успјешно да функционише уколико се не организује као систем².

РАЗЛИЧИТА СХВАТАЊА ПОЈМА БЕЗБЈЕДНОСТИ

За појам безбједности се обично каже да је настао кад и живи свијет, због тога се поставља питање да ли је у савременим условима потребно научно дефинисати појам безбједности.

У Малој политичкој енциклопедији појам безбједности «у најширем политичком-правном смислу обухвата мере и активности чувања и заштите од угрожавања независности и интегритета једне земље (државе, нације) и унутрашњег уставног и правног поретка».³

Безбједност је могуће сагледати као организацију, функцију и стање. У првом случају организација безбједности зависи од облика политичког уређења, степена демократизације и међународних односа. Организација обухвата облике организовања, инструменте и овлаштења. Она прати развој политичког система и представља његов саставни дио.

¹ Мала политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1966.

² Обрад Стевановић, Руковођење и командовање, Полицијска академија Београд, 1999, стр. 2.

³ Мала политичка енциклопедија, Београд, 1966, стр.96.

Садашњост и перспективе развоја граничне полиције БиХ...

Као функција, безбједност је везана за државу, без обзира на њен облик организовања. Безбједност је у функцији заштите и очувања вриједности датог друштва. Остварује се кроз активности државних органа и организација. Ове двије компоненте заједно чине систем безбједности.⁴

Статичан однос у коме се сагледава степен поштовања уставности и законитости једне државе назива се безбједносно стање.

Проф. Милетић дефинише безбједност као “правно уређиваним и обезбеђиваним друштвеним односима успостављено, одржавано и унапређивано стање у држави, које омогућава ефикасну заштићеност државе и грађана који у њој живе од свих (спољних и унутрашњих) противправних аката (активности) којима се угрожава уставни поредак, суверенитет, независност и територијална цјелокупност државе, рад државних органа, обављање привредних и друштвених дјелатности и остваривање слободе, права и дужности човјека и грађанина.

Дефиниција УН-а гласи:

Безбједност је стање у коме државе сматрају да нема опасности од војног напада, политичког притиска или економске присиле, тако да могу слободно да се развијају и напредују.

Систем безбједности је организовани друштвени систем преко којег наше друштво остварује функцију заштите својих виталних вриједности ради општег напретка и развитка друштва.

Елементи система безбједности у ширем смислу јесу: активности, мјере, послови, субјекти и снаге.

Сваки систем може да има један или више облика активности и дијели се на онолико подсистема колико има облика активности. Специфичност система безбједности огледа се у томе што су његови подсистеми организовани као системи, јер сваки има посебне снаге, средства, методе, правила и норме.

Уважавајући наведено, можемо закључити да је систем безбједности облик организовања и функционисања друштва у спровођењу мјера и активности на превентивном и репресивном плану, које се предузимају ради очувања суверенитета и интегритета државе, њеног уставом утврђеног поретка, права и слобода грађана, као и свих осталих друштвених и међународних вриједности од свих облика и носилаца угрожавања.⁵

⁴ Н. Ђорђевић, *Безбједност и Југославија*, Загреб, 1985. год., стр.27.

⁵ Др. Љ. Стајић, *Основи безбедности*, Драганић, Београд, 2006, стр. 35.

ДРЖАВНА ГРАНИЦА

Квалитетно ефикасна, осигурана и обезбијеђена државна граница представља један од основних циљева модерних и демократски уређених држава; самим тим је јасно да свака суверена земља изграђује структуру безбједности како би постигла овај циљ. За безбједност границе све државе опредјељују специјализоване стручне службе, задужене за специфичне сегменте. Најчешће су то службе задужене за контролу путника и превозних средстава (гранична полиција), контролу преношења односно увоза и извоза робе преко државне границе (царинска служба), контролу промета преко државне границе различитих биљних и животињских врста и њихових производа (инспекцијски органи). Пракса земаља чланица ЕУ, а нарочито оних примљених 2004. године и касније, показује да су министарства унутрашњих послова носиоци неких од најзначајнијих активности у процесу придруживања, док су граничне полиције примарне у стварању услова за улазак у Шенгенски процес.

Границе Босне и Херцеговине

У геополитичком смислу, Босна и Херцеговина се налази између земаља које такође нису чланице Европске уније, тј. између Хрватске која је кандидат за чланство и Србије и Црне Горе које још увијек немају тај статус. Границе се већим дијелом протежу природним препрекама, било да су хидрографске (дуж ријечних токова, језера или је у питању морска граница) или орографске (дуж планинских врхова).

Граница Босне и Херцеговине се протеже или је чине:

- ☒ на сјеверу и сјеверозападу ток ријеке Саве, доњи ток Уне и мањим дијелом ријеке Глина и Корана,
- ☒ западна и југозападна граница према Р. Хрватској прати највише планинске вијенце Пљешевице, Динаре и Камешнице,
- ☒ на подручју Неума прекида хрватско приморје и излази на Јадранско море у дужини од 21 км,
- ☒ од неумског приморја према Оријену (тронежа Црне Горе, Босне и Херцеговине и Хрватске) граница одваја јужно хрватско приморје од југоисточних простора Херцеговине,
- ☒ према Црној Гори граница се протеже од Оријена до сутока Пиве и Таре, те се поклапа с крајњим највишим огранком динарских планина, а потом се пружа планинским вијенцима Љубишње, Ковач-планине, Јаворја и планине Таре,
- ☒ према Србији граница је већим дијелом плава, и углавном се протеже дуж ријека Дрине и Саве.

Садашњост и перспективе развоја граничне полиције БиХ...

Укупна дужина границе БиХ према сусједним државама износи 1.600 км. Копнена граница је дуга 905 километара, ријечна је дужине 625 километара, док граница на мору износи 21 километар.

ГРАНИЧНА ПОЛИЦИЈА БиХ

У Босни и Херцеговини послове и задатке надзора државне границе, с циљем заштите њене неповредивости, и послове и задатке граничне контроле врши Гранична полиција БиХ (ГП БиХ), у складу са одредбама Закона о граничној контроли.⁶ Гранична полиција Босне и Херцеговине је управна организација у оквиру Министарства безбједности БиХ, са оперативном самосталношћу, основана ради обављања полицијских послова везаних за надзор и контролу преласка државне границе БиХ и других послова прописаних законом.⁷

Надлежност и организација Граничне полиције БиХ

ГП БиХ у свом раду и поступању примјењује одређена општа и специфична нормативна акта, као што су: Закон о државној граничној служби БиХ⁸, Закон о граничној контроли⁹, Закон о кретању и боравку странаца и азилу¹⁰, као и важеће правилнике и међународне уговоре.

Према наведеној правној регулативи, у основне послове и задатке граничне полиције убрајају се:

- ☒ Непосредна организација и обављање послова контроле прелажења државне границе на граничним прелазима (контрола путних исправа и виза, утврђивање идентитета лица, контрола превозних средстава и предмета чије је преношење преко државне границе забрањено или је под посебним режимом);¹¹
- ☒ Обезбјеђење државне границе;
- ☒ Контрола путника у међународном ваздушном саобраћају;
- ☒ Координирање, усмјеравање и контрола спровођења послова дубинских обезбјеђења државне границе;

⁶ Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 53/09.

⁷ Члан 2. Став 1. Закона о граничној полицији, (Службени гласник БиХ, бр. 50/04; 27/07; 59/09).

⁸ Службени гласник БиХ, број:19/01 и 50/04; Дом народа Парламентарне скупштине БиХ је 30. 3. 2007. у Сарајеву усвојио Закон о измјенама и допунама Закона о Државној граничној служби БиХ, којим је извршена измјена назива Државна гранична служба БиХ у нови назив – Гранична полиција БиХ.

⁹ Службени гласник БиХ, број: 53/09.

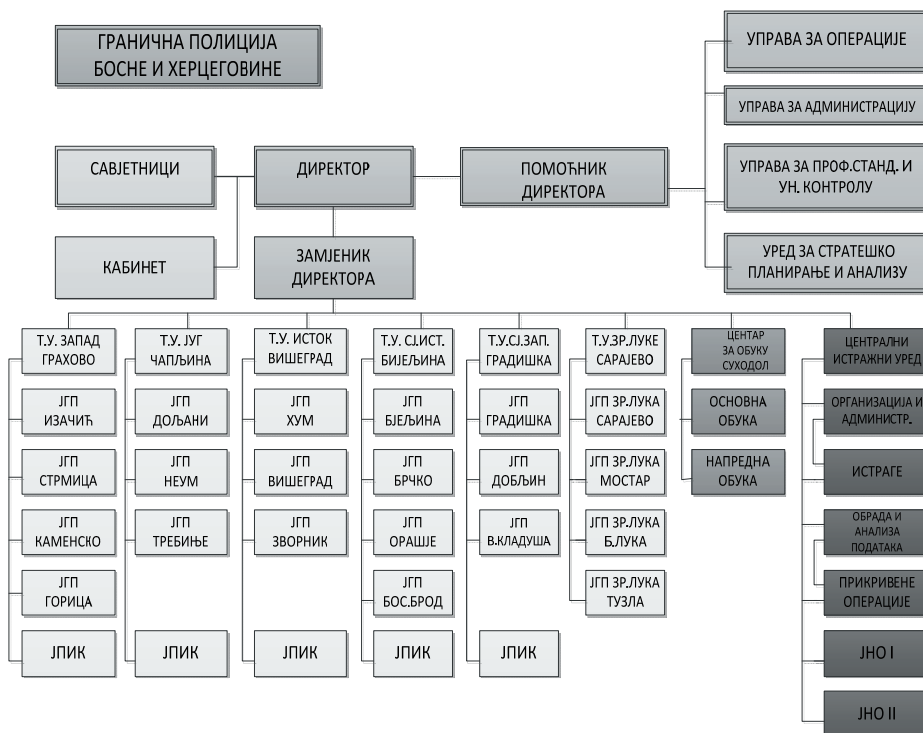
¹⁰ Службени гласник БиХ, број: 36/08.

¹¹ Службени гласник Босне и Херцеговине, број: 50/04; 27/07; 59/09.

- ☒ Сузбијање прекограничног криминала, илегалних миграција и трговине људима;
- ☒ Сарадња и пружање информација другим државним и ентитетским органима и остваривање сарадње са граничним службама сусједних и трећих земаља;
- ☒ Пружање потребних информација држављанима БиХ, странцима и другим корисницима;
- ☒ Други послови утврђени прописима.

Кад је у питању организација граничне полиције у нашој земљи, ради поређења, кратко ћемо се осврнути на организацију граничних полиција у свијету. Граничне полиције у свијету су организоване на различите начине, у зависности од: друштвене и политичке уређености земље, историјског наслеђа, дужине и облика државне границе, конфигурације терена на граници, као и најизраженије проблематике у појединим регионима. Милитарни систем обезбјеђења државне границе, који се базира на линијском концепту обезбјеђења, превазиђен је и није у примјени у развијеним земљама Европе, као ни у земљама у окружењу, јер је у прошлости био у функцији заштите државне границе од потенцијалног агресора. Данас је у примјени полицијски систем обезбјеђења државне границе, базиран на линијско-дубинском концепту, чији је циљ борба против прекограничног криминала, а у претходном периоду доминира организација у облику граничних стража (нпр. пољска, финска, мађарска гранична стража), жандармеријских јединица, карабињера или граничних полиција. ГП БиХ структурирана је с циљем обезбјеђивања координације свих активности на централном, регионалном и локалном нивоу, тако да пружи високоспецијализоване услуге, потребне за извршавање задатака из своје надлежности, као и да обезбједи двосмјерну размјену информација између централних, регионалних и локалних нивоа организовања.

Шема организације

Битно је истаћи да је у ГП БиХ, у сарадњи са другим службама и различитим међународним организацијама, више од две трећине укупног састава похађало различите врсте обука, курсева и семинара.

Спроведени програми обуке и стручно оспособљавање су у знатној мјери утицали на унапређење квалитета обављених послова припадника граничне полиције и на њихово прилагођавање европским стандардима.

Посебан вид остваривања сарадње одвија се и на нивоу локалних-секторских мјешовитих патрола оформљених ради успјешнијег рјешавања питања повреде државне границе и граничних инцидената. Такође постоји сарадња и на нивоу региона (западни Балкан, југоисточна Европа и др.) која се најчешће манифестује кроз одржавање регионалних конференција на различитим нивоима, почев од експертског нивоа, преко нивоа руководиоца граничних полиција, па до министарског нивоа.

Значајну улогу у иницирању и јачању сарадње на наведеним нивоима остварио је DCAF. На нивоу министара унутрашњих послова Албаније, Македоније, Црне Горе, БиХ, Хрватске и Србије, а у складу са

DCAF програмом безбједности граница под називом „Лекције научене у успостављању система граничне безбједности“, одржавају се годишње прегледне конференције.¹² Конференције се одржавају у циљу: успостављања и развијања националних система управљања границом, у складу са најбољом праксом држава чланица ЕУ; промоције и продубљивања регионалне сарадње и јачања оперативних капацитета граничних служби; превазилажења правних разлика; побољшања техничке интероперабилности и хармонизовања образовања и процеса обуке припадника граничних служби. На овим конференцијама се потписују министарске декларације или изјаве које представљају, поред осталог, и смјернице граничним полицијама за будуће активности на пољу остваривања прекограничне полицијске сарадње. Поред овога, конференције су и мјеста гдје се потписују различите врсте билатералних споразума и протокола о појединим видовима сарадње. Посебно се истичу министарске декларације са III и V конференције, којима је практично дат налог и мандат DCAF, са једне стране, и шефовима граничних полиција, са друге стране, да развијају конкретне облике прекограничне полицијске сарадње, као и да сачине оперативне процедуре, у складу са ЕУ и шенгенским стандардима, за поступање полицијских службеника граничних полиција на пословима граничне контроле, односно граничних провјера и надзора границе.

СТРАТЕГИЈСКИ РАЗВОЈ ГРАНИЧНЕ ПОЛИЦИЈЕ БИХ

Пред ГП БиХ у наредном периоду стоје значајне активности које она мора да обави самостално. Уважавајући све елементе граничне осјетљивости и специфичног подручја у којем се налази држава БиХ, и потребу изградње полицијске организације која ће моћи увијек пружити ефикасну заштиту границе од свих могућих облика њеног угрожавања, ГП БиХ у својим настојањима да ствара што виши ниво безбједности свакодневно се организацијски, кадровски и материјално оспособљава и развија. Будући да се ГП БиХ у свом десетогодишњем постојању развила у полицијску организацију спремну и оспособљену за извршење свих послова и задатака стратегијске, оперативне и тактичке природе, она представља окосницу безбједности БиХ. Кроз изградњу властитих капацитета и изградњу што виших нивоа безбједности, ГП БиХ се руководи визијом, мисијом и темељним вриједностима¹³.

¹² Прва годишња прегледна конференција одржана је у Словенији, фебруара 2004, друга у Скопљу, фебруара. 2005, трећа у Сарајеву, фебруара 2006, четврта у Дубровнику, фебруара 2007, пета у Будви, фебруара 2008, и шеста у Београду, марта 2009.

¹³ Стратегија рада и развоја ГП БиХ 2010–2014 (стр. 13).

Визија ГП БиХ:

Гранична полиција постаје модерна, инвентивна, способна, циљно оријентисана и професионална полицијска агенција надлежна за обављање послова граничне контроле, која активно и мјерљиво доприноси сигурности БиХ, региона и шире. Гранична полиција је усмјерена на сарадњу и задовољавање потреба грађана, те испуњавање захтјева за прудруживање БиХ ЕУ. Запослени у ГП БиХ континуирано развијају капацитете кроз кориштење савремених технологија, иновације, обуку и партнерске односе утемељене на професионализму и међусобном уважавању.

Мисија ГП БиХ:

Наша мисија је одржати и континуирано повећавати ниво граничне сигурности и сигурности аеродрома, како бисмо заштитили и подigli квалитет живота свих људи који живе, раде, бораве и путују у Босну и Херцеговину и кроз њу. ГП БиХ обавља послове из своје надлежности у блиској сарадњи са грађанима којима служи и представља поузданог партнера другим агенцијама за провођење закона у БиХ.

Темељне вриједности

- ☒ Професионализам и знање;
- ☒ Учинковитост (дјелотворност) и ефективност;
- ☒ Сарадња и партнерство;
- ☒ Законитост и одговорност.

ЗАКЉУЧАК

У данашњој ситуацији гранична полиција наше земље перманентно се налази у процесу прилагођавања, у организационом, процедуралном и материјално-техничком смислу, стандардима развијених европских земаља, чиме доприноси укупној безбједности државе, региона и Европе.

Интегрисано управљање границом претпоставка је укупног нивоа безбједности у земљи и доприноси борби против криминала, стварајући услове за сарадњу са државама региона и за европске интеграције. Оно ће обезбиједити дугорочни развој граничне безбједности и границе отворене за кретање људи и робе, али безбједне и затворене за све видове прекограничног криминала.

С аспекта развоја, гранична полиција ће и даље бити значајан субјекат у супротстављању недозвољеним активностима на државној

границе, при чему ће, уз примјену савремених прописа и процедура, дати пуни допринос у остваривању ефикасне безбједности границе.

Имајући у виду широк спектар сложених и специфичних послова и задатака који полицијски службеници обављају у очувању безбједности на граници БиХ, јавља се потреба за сталним стручним и професионалним усавршавањем, за примјеном нових техничко-технолошких достигнућа, перманентним покривањем територије и предузимањем мјера и радњи у циљу сузбијања нових појавних облика угрожавања безбједности.

У циљу што боље и ефикасније реализације постављених задатака на очувању безбједности границе, неопходно је констатно унапређивање сарадње са државним и ентитетским органима и организацијама, како би се смањила и укинула могућност извршења недозвољених активности.

С обзиром на свјетске трендове сталног раста прекограничних организованих криминалних дјелатности (илегалних миграција, кријумчарења дрога, кријумчарења класичног оружја и оружја за масовно уништење, кријумчарења радиоактивног материјала и др.), тероризма и других безбједносних изазова, ризика и пријетњи, неспорна је веома значајна улога граничне полиције као субјекта у цјелокупном систему безбједности државе.

ЛИТЕРАТУРА:

Књиге:

- [1] Никола Ђорђевић, *Безбједност и Југославија*, Загреб, 1985.
- [2] Љубомир Стајић, *Основи безбедности*, Београд, 2006.
- [3] *Мала политичка енциклопедија*, Београд, 1966.

Закон и стратегија ГП БиХ

- [1] Закон о кретању и боравку странаца и азилу (Сл. гласник, број: 36/08).
- [2] Закон о Граничној полицији (Сл. гласник БиХ, број: 50/04;27/07; 59/09).
- [3] Закон о граничној контроли (Сл. гласник БиХ, број: 53/09, 54/10).
- [4] Стратегија рада и развоја ГП БиХ 2010–2014.

Садашњост и перспективе развоја граничне полиције БиХ...

Apstrat: Bosnia and Herzegovina, observed from geopolitical and geostrategic aspect, occupies a central place in the Balkans region. Therefore it is constantly under activities of criminal groups and criminal persons. The Border Police of Bosnia and Herzegovina, as the most important subject of border security, represents a significant barrier to any illegal activity along the state border, especially in the system of counteracting cross-border organized crime. Border security, as well as the subject of border security in the Border Police of Bosnia and Herzegovina, is elaborated below.

Key words: security, border, border police, organization, jurisdiction, international police cooperation, strategic plans.

Рад примљен: 20.09.2011. године.

Рад одобрен: 01.11. 2011. године.

**АСПЕКТИ ОБЕЗБЕЂЕЊА ТРАНСПОРТА НОВЦА У ЗЕМЉАМА
ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ**

***ASPECTS OF THE SECURITY OF THE CASH IN TRANSIT IN THE COUNTRIES
OF THE EUROPEAN UNION***

вон. проф. д-р ЗЛАТЕ ДИМОВСКИ

продекан Факултет за безбедност – Скопје
адреса: Идризово, бб, Гази Баба, 1000 Скопје
e-mail: zdimovski@fb.uklo.edu.mk

м-р Кире Бабаноски

дом. адреса: ул. Мукос бр. 44, 7500 Прилеп
e-mail: kbabanoski@gmail.com

м-р Ице Илијевски

дом. адреса: ул. Цветан Димов бр. 179, 7000 Битола
e-mail: iilijevski@hotmail.com

Апстракт: Предмет рада су заједничке карактеристике обезбеђења транспорта новца у државе чланице Европске уније. Главни метод који се користи у циљу приступања тој теми јесте компаративни – упоредни метод, којим су урађени упоредни приказ и анализа регулационих аспеката, као што је нормативноправна уређеност, лиценцирање, обука, субјекти за спровођење, заштитна опрема, средства итд .

Практичне импликације које произилазе из анализе доприносе сагледавању тог става у некој земљи у поређењу са државама чланицама Европске уније. Позитивна искуства могу се у целости или делимично адаптирати друштвеним условима у земљи, али да се изгради стратегија ради бољег и ефикаснијег обезбеђења транспорта новца, у чему се огледа вредност и значај овог рада.

Кључне речи: обезбеђење, транспорт новца, прекогранични транспорт, Европска унија

Увод

Транспорт је пренос предмета и путника са једног места на друго. Транспорт новца¹ је термин који се користи да опише процес преношења банкноте са једне локације на другу. Када је у питању транспорт новца и других драгоцености, онда се појављују ризици, претње, опасности, рањивости и угрожавања. Дакле, ако је вредност предмета велика, онда је транспорт ових предмета примамљива мета за криминални напад, пре свега, силеџијских група². То потврђује закључак да је новац посебно осетљив у току транспорта. Током транспорта постоје бројне опасности, па је неопходно да се идентификују, контролишу и следе.

Транспорт новца и његова безбедност је делатност, услуга, активност или овлашћење које се додељује већином двама субјектима: Министарству унутрашњих послова – Полицији и приватним безбедносним компанијама (то су агенције за обезбеђење, а у неким земљама постоје специјализована предузећа за транспорт новца). Сектор за транспорт новца може се регулисати путем права приватног обезбеђења, трговинског права и транспортног права. Лиценцирање, обука, коришћење заштитне опреме, коришћење ватреног оружја и други аспекти обезбеђења транспорта новца успостављени су на различите начине и сопственим стандардима и нормама у различитим земљама.

Због постојања разлика, ради потпунијег разматрања проблема у области приватног обезбеђења, који се конкретно односе на обезбеђивање и транспорт новца, неопходно је анализирати позитивна инострана искуства у овој области. То значи да је неопходно да се испита како је регулисан транспорт новца и других вредности, каквим законима и прописима је нормиран, ко спроводи транспорт, којим средствима се он врши, каква опрема се користи, које превентивне мере се предузимају, који су ризици с којима се суочавају лица у обављању ове делатности, како превазићи празнине и слабости и тако даље. У том смислу, најбоље је да се проучавају искуства европских земаља, због преузимања или адаптирања наших условима, у циљу побољшања квалитета имплементације ове активности.

¹ За више информација о овом термину у Cash in Transit FAQs, преузето из http://www.adnas.com/applications/faqs_for_cash_in_transit [приступљено 15. 06. 2010]

² Више информација у: Комора на Република Македонија за обезбедување на лица и имот, Прирачник за оспособување и полагање на стручен испит за вршење на работите на обезбедување на лица и имот, Скопје, 2008, стр. 104

Појмовно дефинисање

Нешто више од 50% држава чланица ЕУ нема одређену дефиницију транспорта новца. У неким случајевима, транспорт новца је покривен општом безбедношћу, а неколико земаља унело је одређене дефиниције транспорта новца у своје законске оквире.

Генерално, транспорт новца се сматра „професионалном делатношћу у корист трећег лица због преноса робе с високом вредношћу“.³

У ужем смислу, транспорт новца је термин који се користи да опише процес преношења банкнота с једне локације на другу.⁴

У наставку следе дефиниције⁵ обезбеђења транспорта новца у оним земљама ЕУ где оне постоје у било ком облику:

Белгија – обезбеђивање транспорта је описано као:

- ☒ врши се у име трећих лица;
- ☒ обавља се уз одговарајући надзор и заштиту;
- ☒ врши се за „готовину и/или вредности“ које могу бити у опасности због њихове специфичне природе или драгоцености.

Данска – закон обухвата и регулише све приватне, комерцијалне, независне компаније које су активне у надзору:

- ☒ приватних подручја или подручја где је јавни пријем;
- ☒ готовине у транзиту и транспорта вредних предмета;
- ☒ безбедности људи;
- ☒ рада техничких система за узбуну.

Француска – сваки транспорт вредности и племенитих метала који имају вредност најмање 30.000 € на јавним местима и сваки транспорт накита који вреди најмање 100.000 € на јавним местима, осим када се преносе од стране особе за сопствени рачун или војних власти, или у случају да је транспорт подржан од стране националне полиције или националне жандармерије.

Мађарска – професионална дефиниција: готовина (мађарски новац и/или новчићи и/или страна валута) и/или вредности које се превозе

³ A comparative overview of the legislations governing the Cash in Transit private industry in the 15 EU members, Final Report of a CoESS/UNI-Europa joint Report funded by the European Commission, October 2004, стр. 7, предузето из http://www.coess.org/pdf/CIT_legislations.pdf [приступљено 10.06.2010]

⁴ За више информација у Cash in Transit FAQs, преузето из http://www.adnas.com/applications/faqs_for_cash_in_transit [приступљено 15. 06. 2010]

⁵ Дефиниције су наведене у Scope of Analysis in View of the Comparative Study of CIT Legislation within 25 EU Member States, Access conditions to the profession of CIT persons and companies, Tables Cash in Transit legislation, Legal definition, may, 2006, предузето из <http://www.coess.org/studies.htm> [приступљено 20. 06. 2010]

од стране наоружаних стражара. Стражари носе и држе готовину и/или вредности.

Италија – никоме није дозвољено да обавља делатности приватног обезбеђења или надзор – као главну или помоћну активност, без писменог одобрења префектуре покрајине у којој се налази основна делатност компаније.

Литванија – инкасирање – прикупљање готовог новца, драгог камења, племенитих метала и хартија од вредности од стране лица у месту боравка или месту пословања и испорука у банку или друго место чувања или испоруке готовог новца, драгог камења, племенитих метала и хартија од вредности из банке људима (Закон о заштити лица и имовине Републике Литваније, члан 2, став 4). Инкасирање могу да врше лиценцирани (за примену оружане заштите лица и имовине) чувари предузећа или службе безбедности, које такође имају колекционарски сертификат. Начин инкасирања и издавања, поништавања и коришћења колекционарских сертификата је одобрен од стране владе или од ње овлашћених институција (Закон о заштити лица и имовине Републике Литваније, члан 5, став 4).

Луксембург – у смислу закона, транспорт новца и других драгоцености може се описати као професионално организован транспорт новца и вредности у географском подручју Великог Војводства Луксембурга.

Словенија – транспорт и заштита новца и других драгоцености (злато, драго камење, уметничка дела, хартије од вредности итд.) обавља се од стране стражара и коришћењем специјално израђених моторних возила.

Шпанија – члан 5, в) и г) Закона 23/1992. Безбедносна компанија је овлашћена да обавља следеће послове: „транспорт и дистрибуцију...новчића и банкнота, хартија од вредности и других ствари, за које се, због њихове економске вредности и очекиваних ризика у вези с њима, може захтевати посебна заштита“. У транспорту и дистрибуцији, на различите начине, морају да се користе возила која су одобрена од стране Министарства унутрашњих послова, а она би требало да буде обележена тако да се не мешају с возилима полиције или оружаних снага.

Холандија – приватно предузеће за транспорт новца и других драгоцености је компанија која, у обављању ове делатности или експлоатацији за рачун трећег лица, преноси ограничене количине новца и друге драгоцености.

Прекогранични транспорт новца

Прекогранични транспорт новца карактеристичан је за државе чланице Европске уније, када се преноси њихова заједничка валута – евро.

Евро је уведен 2002. године, али због силних разлика између националних законодавстава, у пракси је веома тешко носити евро у готовини путевима између држава чланица које су га усвојиле.⁶

Прекогранични транспорт новца се дефинише као прелаз границе возилима за превоз новца на излазу и поново при повратку.

Европска унија покренула је мере за поједностављивање прекограничног транспорта евра. Законске измене⁷ предложене у нацрту закона (COM (2010) 377) од 16. јула 2010. године односе се само на 17 земаља које користе или ће користити ову валуту. Европско тржиште транспорта новца процењује се на 4 милијарде €, а овај индустријски сектор запошљава 100.000 људи у 27 земаља. Европска комисија наводи да државе чланице примењују различите законе, који, нарочито у пограничним областима, значајно отежавају транспорт новца. Како се већим делом транспорт новца одвија у оквиру држава чланица ЕУ, Европска комисија је навела да ће државе чланице задржати контролу тога да ли ће се дозволити лицама за обезбеђење да носе оружје, као и законски ограничити вишедневна путовања. Домаћи транспорт новца неће бити обухваћен оваквим изменама, као ни полицијски транспорт у пратњи између централне банке и штампарије.⁸

Успостављање заједничких правила која омогућавају прекогранични трансфер копненим путем између земаља

⁶ EU White Paper on Professional cross-border transportation of Euro cash by road between member states in Euro area EPC suggestions (Approved by the Plenary on 16 December 2009) Doc. EPC485-09 Version 1.0, стр. 2, предузето из <http://www.europeanpaymentscouncil.eu/documents/EPC485-09%20Cash%20x-border%20transport%20standpoint.pdf> [приступљено 10.06.2010]

⁷ У састављању нацрта закона су узете у обзир три основне опције: потпуна хармонизација прописа из сектора транспорта новца у погођеним земљама чланицама; систем у којем ће овлашћење једне земље биће валидно у свим земљама чланицама (споразумно); заједнички скуп правила који би важио у свим земљама чланицама, без обзира на национална правила о одређеним аспектима. За разлику од пуне хармонизације, заједничка правила би била применљива само за прелазак из једне земље у друге.

⁸ Majstorić, E., Transport novca u Evropi, Novim konceptima do bolje zaštite, stručni magazin za kompletna sigurnosna rješenja, Zaštita, A&S Adria, br. 50, oktobar 2010, str. 82-83.

чланица, обезбеђујући високу заштиту безбедности персонала у сектору за транспорт новца, отворило би могућност ефикаснијим путним новчаним трансферима у пограничним регионима. Тада ће комерцијалне банке бити у могућности да користе готовину из најближег огранака сектора за транспорт новца, без обзира да ли је он у њиховој земљи или не. Транспортна возила, машински оператери и други професионални руковоаци готовином, на исти начин би били у стању да примају или да испоручују готовину из/до најближих центара, независно од националне границе. Најзад, компанија у сектору транспорта новца који обавља превоз у пограничним регионима, била би у могућности да ефикасније планира своје путеве транспорта и друге новчане логистике. Генерално, ефикаснији пренос готовине ће бити од користи економији ЕУ у целини.

Прекогранични пренос може да се тумачи у ужем смислу као пренос из обезбеђене тачке у земљи А, на обезбеђену тачку у држави Б, без успутних заустављања (од једне тачке до друге). То би значило да индивидуални центар за готовину и друге обезбеђене тачке могу бити сервисирани преко границе по заједничким правилима, али би били искључени огранци банке (осим ако нису опремљени сигурносним простором за утовар и истовар из возила). Једино могућа би била операција од једне одређене обезбеђене временске тачке до друге.

Врсте транспорта за које су овлашћени сектори транспорта новца варирају у великој мери између земља чланица. Ово се посебно односи на поседовање и ношење оружја. У неким земљама чланицама забрањено је припадницима безбедносних кадрова у сектору транспорта новца да носе оружје, док је то у неким земљама чланицама регулисано мандатно, док код других није нити забрањено нити је мандатно. С обзиром на постојеће разлике, не би било реално и практично да се предложи један вид превоза који би одговарао свима. Конкретно, национална правила о транспорту новца, без обзира на то да ли се односе на то да ли запослени у овом сектору ће/могу/или морају да носе оружје, не би требало да буду доведена у питање.

Заједничке карактеристике

1. Према компаративним студијама транспорта новца у ЕУ⁹, осим у Аустрији и Немачкој, транспорт новца у другим земљама се

⁹ Scope of analysis in view of the comparative study of cash in transit legislation within 25 EU member states, Overview of the legislations governing cash in transit (private security) in 10 new EU member states who joined EU on 1st May 2004, 2006, предузето из http://www.coess.org/cit-study/cit_conclusions_en.pdf [приступљено 10.06.2010], A comparative overview of the legislations governing the Cash in Transit private industry in the 15 EU members, Final Report of a CoESS/UNI-Europa joint Report

Аспекти обезбеђења транспорта новца у земљама ЕУ

сматра делом укупног приватног обезбеђења. Данас, већина од 27 земаља ЕУ има независни скуп правила и регулатива за приватно обезбеђење у целини, за оснивање сектора транспорта новца, као подактивности приватног сектора безбедности. Та чињеница не изненађује, с обзиром на чињеницу да у више од 60% од 27 земаљама ЕУ не постоји правна дефиниција транспорта новца. У извесној мери, сектор транспорта новца је регулисан кроз право о приватном обезбеђењу, трговинско право и транспортно право. Међутим, природа и садржај прописа разликују се неизмерно од једне земље чланице ЕУ до друге. Већина земаља ЕУ донеле су законе о приватном обезбеђењу које се такође користи за транспорт новца. Међутим, ова врста превоза се често сматра комерцијалном или транспортном делатношћу. У ЕУ постоји општа тенденција да се још строже регулише транспорт новца. Свака земља ЕУ има свој приступ овом сектору. Карактеристично је да у земљама ЕУ у оквиру приватне безбедности постоје компаније специјализоване за транспорт новца и његово обезбеђење.

2. Што се тиче лиценцирања компанија за транспорт новца, могу се разликовати три основна типа лиценце: лиценца на основу трговинског права, лиценца на основу транспортног права и лиценца на основу права приватне безбедности. Лиценцирање се може одвијати на три нивоа: компанија, менаџер и запослени. Лиценце се углавном издају компанијама с ограниченим временским периодом од једне до пет година. Овај тип лиценце обично садржи списак оних активности за које је добијена дозвола. У зависности од државе, националне, регионалне или локалне власти су овлашћене да издају такве дозволе. У том смислу, министарство правде, министарство унутрашњих послова и полицијски органи – на различитим нивоима – често су одговорни за лиценцирање. У циљу добијања лиценце, компанија за транспорт новца мора да пошаље писмени захтев надлежном органу. Овај захтев мора да садржи све потребне информације у вези са финансијским стањем компаније, професионалним способностима и моралним интегритетом особља (и менаџмента и запослених). Доступност, задовољавајућа инфраструктура, опрема и оперативне процедуре предузећа подносиоца захтева, понекад су посебно

funded by the European Commission, October 2004, предузето из http://www.coess.org/pdf/CIT_legislations.pdf [приступљено 10.06.2010], Scope of Analysis in View of the Comparative Study of CIT Legislation within 25 EU Member States, Access conditions to the profession of CIT persons and companies, Tables Cash in Transit legislation, Legal definition, may, 2006, предузето из <http://www.coess.org/studies.htm> [приступљено 20. 06. 2010]

важни и одређивачки фактори. У већини од 27 земаља ЕУ, захтева се додатна лиценца или уверење о менаџменту и запосленима. Сврха овог типа лиценцирања је наметање минималних стандарда интегритета запослених и квалитета пружених услуга. Лиценцирање/ сертифицирање обично је праћено верификацијом или скринингом (тј. истрагом о могућим криминалним историјатима лица) кроз успостављање адекватних мера у смислу професионалности и интегритета, као и посебним условима за стручно оспособљавање или релевантним претходним искуствима у приватним или јавним управљивачким функцијама.

3. Стручно оспособљавање и стално побољшање радних способности су суштински елементи у савременом професионалном окружењу. Овај услов је такође кључна карактеристика савременог приватног обезбеђења: активности транспорта новца постају све комплексније и ситуационе факторе који често захтевају висок степен флексибилности.
4. Генерално, не постоји законско ограничење у погледу минималне и/или максималне старосне границе за менаџмент или запослене. Међутим, у неким земљама постоји експлицитан услов у погледу минималне старосне границе и креће се у распону између 18 и 21.
5. Нешто више од једне трећине земаља чланица ЕУ (Кипар, Данска, Грчка, Ирска, Малта, Португалија, Шведска, Холандија и Велика Британија) изричито забрањује поседовање и ношење ватреног оружја, док мање од четвртине чланица ЕУ (Немачка, Француска, Италија, Луксембург, Шпанија и Белгија) захтева законом или колективним уговорима поседовање и ношење ватреног оружја за време транспорта новца. Све остале државе чланице ЕУ дозвољавају поседовање и ношење ватреног оружја у току активности у вези са обезбеђењем транспорта новца. У већини земаља ЕУ где је дозвољено ношење ватреног оружја преферирају се пиштољи. У земљама у којима је потребно ватрено оружје током транспорта новца, мора се добити посебна дозвола. Дозвола се обично издаје на два нивоа:
 - ☒ дозвола за поседовање ватреног оружја. Ова дозвола се издаје за компанију за пренос новца или појединим безбедносним агентима.
 - ☒ лична дозвола за ношење оружја. Ова дозвола се издаје безбедносним агенатима – појединцима. Дозволе за ношење оружја се по правилу додељују за пет година, али обично су ограничене на радно време.

Дозвола за ватрено оружје одузима се или обуставља када безбедносни агент напушта компанију за транспорт

Аспекти обезбеђења транспорта новца у земљама ЕУ

новца. Органи надлежни за издавање лиценце за оружје обично су полиција (на локалном нивоу), министар унутрашњих послова, министар правде или локалне власти. Дозвола за ватрено оружје се издаје када су сви законски услови (укључујући и одређену обуку, безбедно складиштење, моралну способност лица, редовне сесије гађања и уговор са компанијом...) испуњени од стране подносиоца захтева – компаније и/или безбедносног агента. Већина земаља захтева да се оружје чува на безбедан начин у компанијама за транспорт новца.

6. У свих 27 земљама чланица ЕУ, у погледу природе транспорта новца се даје сличан опис садржаја: новчанице, кованице, злато, накит, документа, уметничка дела итд. У пет држава, извршни аранжмани варирају у складу са правном дефиницијом превезене робе. Ова дефиниција се односи на суштину:
 - ☒ фактор ризика повезан са теретом;
 - ☒ степен блиндираности возила, или
 - ☒ вредност робе која се транспортује.
7. Током транспорта новца у свим државама чланицама ЕУ често се користе оклопна/блиндирана возила. Међутим, регулатива у вези са заштитом блиндираних возила варира између држава чланица ЕУ. Често је потребна сертификација од стране званично признатих техничких института, као и претходно одобрење од стране надлежног органа пре него што се блиндирана возила могу користити за транспорт новца. Возила за транспорт новца обично су са свих страна означена како би се омогућила брза идентификација из даљине (чак и из ваздуха). Сигнализација укључује идентификациони број и лого фирме, а у неким случајевима, ротациона наранџаста светла. У 7 земаља постоје званична правила и прописи који се односе на сигнализацију возила. У већини случајева, ови прописи важе за величину сигнала, њихову видљивост и њихов однос са садржајем превоза, као и њихов положај у возилу (напред, назад, бочно и горе).
8. У 17 држава чланица ЕУ је наметнут систем мониторинга, као што је GPS (Global Positioning System). Системи праћења обично су у директној вези са контролним (мониторинг) центром компаније за транспорт новца, што омогућава континуирано позиционирање сваког возила. Неуобичајено понашање унутар и око возила може да се открије путем мониторинг система.
9. Комуникациони систем између возила за транспорт новца и контролног центра компаније користи се у свим земљама ЕУ. Ова комуникација се успоставља преко радио везе или мобилног

телефона. У већини случајева, комуникација између возила и полиције одвија се путем контролног центра у компанији.

10. Интелигентни новчани систем за неутралисање (IBNS – Intelligent Banknote Neutralizing System) се такође користи у одређеној мери. IBNS се може дефинисати као потпуно интелигентан систем који спречава неовлашћени покушај да се отвори контејнер (сеф, кутија, чанта, новчаник, торба) у коме се транспортује новац тако да се трајно неутрализује његов садржај. Док се IBNS користити само у ограниченом броју држава чланица ЕУ, неутралишући системи за транспорт новца пешице су веома чести у већини земаља ЕУ. IBNS је регулисан само у 4 земље чланице ЕУ. Ово законско ограничење углавном се односи на техничке аспекте неутралишућих система, њихов садржај, њихов ниво неутрализације и вредност робе која се транспортује. IBNS систем мора бити одобрен од стране званичног тела за сертификације или од стране надлежног органа. Већина ових технологија је сертифицивана на ограничени период.
11. Ватрено оружје се обично чува у просторијама компаније у којима одређени запослени води регистар кретања ватреног оружја. Дозвола за ватрено оружје обично је ограничена само на пиштоље. Оружје за поремећај ретко је дозвољено, и ако је дозвољено, оно треба да буду део колективне опреме у возилу. Број комада ватреног оружја унутар возила у просеку је у распону од један до три. Његова употреба је оправдана само у екстремним условима или претњама (нпр. нужна одбрана).

Закључак

Компаративна анализа правне структуре, начин примене, субјекти који обављају, средства и опрема за употребу, лиценцирање, обука и други аспекти обезбеђења транспорта новца и других вредних ствари у развијеним европским земљама су од посебног значаја. Тако се сагледавају инострана искуства, она која су непосредно применљива могу се директно усвајати, а друга – с мањим модификацијама – прилагођавају се нашим друштвеним условима, а сва доприносе напретку ове активности код нас. Без правилног поређења није могуће утврдити сличности и разлике у транспорту новца без којих није могућа научна анализа позитивних и негативних особина, специфичних и општих карактеристика и карактеристика које су од суштинског значаја за развој ове активности.

Кроз анализу рада закључује се да у европским земљама постоје одвојене специјализоване компаније за транспорт новца и других драгоцености и њихово обезбеђење. То значи да је ова делатност у

Аспекти обезбеђења транспорта новца у земљама ЕУ

европским земљама одвојена од приватних компанија које обављају друге активности и услуге у оквиру приватног обезбеђења и безбедности људи и имовине. Раздвајање ове активности од самог система подразумева посебне прописе и нормираност, побољшан стални надзор и контролу и бољи квалитет у реализацији дужности. Можда и код нас размишљање о унапређењу у овој области прво треба да се креће у правцу додатних и ширих овлашћења за обезбеђење транспорта новца, а затим у правцу делимичног и потпуног одвајања у самосталну делатност.

Попис коришћене литературе

- [1] A comparative overview of the legislations governing the Cash in Transit private industry in the 15 EU members, Final Report of a CoESS/UNI-Europa joint Report funded by the European Commission, October 2004, предузето из http://www.coess.org/pdf/CIT_legislations.pdf [приступљено 10.06.2010]
- [2] Cash in Transit FAQs, предузето из http://www.adnas.com/applications/faq_for_cash_in_transit [приступљено 15.06.2010]
- [3] EU White Paper on Professional cross-border transportation of Euro cash by road between member states in Euro area EPC suggestions (Approved by the Plenary on 16 December 2009) Doc. EPC485-09 Version 1.0, предузето из <http://www.europeanpaymentscouncil.eu/documents/EPC485-09%20Cash%20x-border%20transport%20standpoint.pdf> [приступљено 10. 06. 2010]
- [4] Комора на Република Македонија за обезбедување на лица и имот, Прирачник за оспособување и полагање на стручен испит за вршење на работите на обезбедување на лица и имот, Скопје, 2008
- [5] Majstorić, E., Transport novca u Evropi, Novim konceptima do bolje zaštite, stručni magazin za kompletna sigurnosna rješenja, Zaštita, A&S Adria, br. 50, oktobar 2010, str. 82–83
- [6] Scope of Analysis in View of the Comparative Study of CIT Legislation within 25 EU Member States, Access conditions to the profession of CIT persons and companies, Tables Cash in Transit legislation, Legal definition, may, 2006, предузето из <http://www.coess.org/studies.htm> [приступљено 20. 06. 2010]
- [7] Scope of analysis in view of the comparative study of cash in transit legislation within 25 EU member states, Overview of the legislations governing cash in transit (private security) in 10 new EU member states who joined EU on 1st May 2004, 2006, предузето из http://www.coess.org/cit-study/cit_conclusions_en.pdf [приступљено 10. 06. 2010]

Димовски, З. и др., Безбједност – Полиција – Грађани, година VII, број 3-4/11

Abstract: The subject of this paper is common features of the security of the cash in transit in the Member States of the European Union. The main method that is used in order to join the theme is comparative method, which made a comparative review and analysis of the regulation aspects, such as normative-legal trim, licensing, training, implementation subjects, protective equipment, facilities, etc.

Practical implications arising from the analysis contribute to the understanding of this situation in a particular country in comparison with the Member States of the European Union. The positive experiences can be taken as a whole, in part or be adapted to the respective social conditions in the country, but also to build a strategy for better and more efficient implementation of the cash in transit, as perceived value and importance of this paper.

Keywords: security, cash in transit, cross-border transport, European Union

Рад примљен: 03.10.2011. године.

Рад одобрен: 01.11.2011. године.

**ТРГОВИНА ЉУДСКИМ БИЋИМА КАО ДЕЛАТНОСТ
ТРАНСНАЦИОНАЛНОГ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА**

***HUMAN TRAFFICKING AS AN ACTIVITY OF TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME***

Доц.др Миле Шикман¹

Управа за полицијско образовање МУП-а Републике Српске
Бања Лука

Апстракт: Трговина људским бићима је глобални феномен који снажно погађа државе у политичкој и економској транзицији или постконфликтном стресу, које су најчешће главне полазне земље за трговину људима. Овај феномен такође, погађа и економски развијеније земље које су углавном земље дестинације, као и земље транзита. Напросто, трговина људима данас представља транснационалну криминалну дјелатност, коју карактерише висок профит и безобзирност према жртви. Као таква, трговина људским бићима, обухвата "промет" женама, децом, мушкарцима, па и људским органима. "Тргује" се ради радне, сексуалне или пак какве друге експлоатације. Као трговци људским бићима појављују се како добро организоване криминалне групе, укључујући и криминалне групе мафијашког типа, тако и слабије организоване криминалне групе. Основна карактеристика извршилаца (криминалних организација) овог криминалног феномена јесте њихова међусобна повезаност, која је пре свега транснационалног карактера. Људска бића, третирају се као "роба" над којом трговци власнички располажу. Дакле, можемо говорити о трговини људским бићима као делатности транснационалног организованог криминалитета. С тим у вези, трговина људским бићима данас представља важно транснационално, регионално и национално питање. Због тога, трговина људским бићима није само питање од интереса за кривичноправну област као такву, већ је то примарно питање људских права зато што се ради о делу које најозбиљније угрожава спектар заштићених људских права.

¹ Начелник Управе за полицијско образовање, nacelnik@education.muprs.org

Кључне ријечи: трговина људским бићима, трговина проституција, злостављање, експлоатација, транснационални организовани криминалитет.

ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ТРГОВИНЕ ЉУДСКИМ БИЋИМА

Трговина људским бићима, као дјелатност организованог криминалитета, представља изражен криминални проблем. То је заправо облик транснационалног организованог криминалитета чији се обим и заступљеност најбрже увећавају (Мијалковић, 2005). Процењује се да сваке године у свету између једног и два милиона људи јесу предмет трафикинга и да већину њих чине жене и деца (Francis, 2000). Док су седамдесетих и осамдесетих година западноевропске земље биле земље дестинације трговцима који су доводили жене и мушкарце углавном из Азије и Латинске Америке, ситуација се променила након слома комунистичких режима раних деведесетих. Број продатих жена из бившег Совјетског Савеза и Африке био је у порасту, далеко више него из азијских земаља, одакле традиционално долазе жртве трговине женама (Sellye, 2003). Све већи број жена из источноевропских земаља постаје главна група на "тржишту трговине људима" у Западној Европи, као и у области Централне и Југоисточне Европе. Без сумње, трговина људима је велика грана организованог криминалитета (Stoecker, 2000). Криминалне групе које се баве трговином људима остварују велику финансијску добит уз мали ризик, користећи порозне и слабо контролисане границе, недовољну ефикасност снага за спровођење закона, легислативни вакуум и висок ниво корупције за остварење својих криминалних циљева.

О појму трговине људима у литератури постоји различити ставови и мишљења, тј. различита схватања. Тако, схватања трговине људима варирају од тога да се трговина људима углавном везује за трговање женама ради вршења проституције, до схватања трговине људима као модерног облика ропства. Међутим, како наводи Јани Чанг (*Chuang Janie*) "трговање људским бићима" не може се само ограничити према феномену проституције или бити унилатерално одређено као модеран облик ропства. Узак прилаз трговини људима који укључује присилно регрутовање за присилну проституцију, не обухвата оне значајне облике трговине људима у којима жртве присилно раде на кућним пословима, пољопривредним и текстилним пословима, користе се за трговину људским органима, и сл. Ова концепција наглашава сексуалну експлоатацију жена али не узима у обзир много шири контекст илегалних миграција радне снаге, и то не само жена, већ и мушкараца (Chuang, 1998). Аутори који истражују проблем трговине људима слажу се са чињеницом да нема договорене дефиниције трговине људским

бићима². Поред тога у литератури о трговини људима постоје термилошке нејасноће. У енглеском језику трговина људима означава се термином "*Trafficking in Human Beings*", трговина људима у сврху сексуалне експлоатације назива се "*Trafficking in Human Beings for the Purpose of Sexual Exploitation*". Стога се често када се говори о овом феномену, код нас користи енглеска реч "*Trafficking*", и сл. Осим непостојања договора о дефиницији трговине људима, неколико аутора, као што су Марек Околски (*Marek Okolski*), Џон Салт (*John Salt*), те Џенифер Хогарт (*Jennifer Hogarth*) су уочили да не постоји ни теоријска основа која је заснована на структури емпиријског истраживања³, а Брукерт Кристина (*Christine Bruckert*) и Парент Кол (*Colette Parent*), су дали приказ литературе о трговини људима, који наведене констације поткрепљује (Bruckert, Parent, 2002). У сваком случају јасно је да не постоји теоријско утемељење трговине људима, што практично значи да је овај феномен недовољно научно и теоријски истражен (Шикман, 2010).

Трговина људским бићима у складу са Протоколом о спречавању, сузбијању и кажњавању трговине људима, нарочито жена и деце (2000), Конвенције Уједињених нација (УН) о транснационалном организованом криминалу⁴, дефинише се на следећи начин: (а) Трговина људима значи регрутовање, превоз, скривање, пружање уточишта или прихват особа путем претње или употребом силе или других облика принуде, отмице, преваре, обмањивања, злоупотребе власти или стања угрожености, давања или примања новца или бенефиција за добијање пристанка особе која има неку контролу над неком другом особом, у сврху експлоатације. Експлоатација укључује и у

² Упореди: Chew, L. (1999). *Global Trafficking in Women: Some Issues and Strategies. Women's Studies Quarterly* 1 and 2, pp. 11-17; Derks, A. (2000). *Combating Trafficking in South Asia. A Review of Policy and Programme Responses*. Genève, Organisation Internationale pour les Migrations.; Okolski, M. (2000) *Migrant Trafficking and Human Smuggling in Poland. Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe : a Review of Evidence with Case Studies from Hungary, Poland and Ukraine*. Frank Laczko and David Thompson (eds.). Genève, Organisation internationale pour les migrations, pp. 233-328; Oxman-Martinez, J., Martinez, A. and Hanley, J. (2000). *Human Trafficking: Canadian Government Policy and Practice. Refuge, Canada's Periodical on Refugees*. 19, 4.

³ Види шире: Okolski, M. (2000). *Migrant Trafficking and Human Smuggling in Poland. Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe : a Review of Evidence with Case Studies from Hungary, Poland and Ukraine*. Frank Laczko and David Thompson (eds.). Genève, Organisation internationale pour les migrations, pp. 233-328; Salt, J., Hogarth, J. (2000). *Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe : A Review of the Evidence. Migrant Trafficking and Human Smuggling in Europe : a Review of Evidence with Case Studies from Hungary, Poland and Ukraine*. Frank Laczko and David Thompson (eds.). Geneva: OIM, pp. 11-164.

⁴ *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, United Nations 2000.*

најмањој мери искориштавање проституције других, или друге облике сексуалног искориштавања, присилни рад или услуге, ропство или праксу сличну ропству; покорност, или узимање људских органа. (б) Пристанак жртве трговине људима на намеравану експлоатацију, изложена у тачки а овог члана, биће неважан када је употребљено било које средство из става. (в) Регрутовање, превоз, трансфер, скривање или прихват детета ради експлоатације сматраће се "трговином људима", чак када не укључује ниједно средство, предвиђено у тачки а овог члана. (г) Дете значи особу испод 18 година старости. Дефиниција јасно наводи да трговина људима не укључује само регрутацију жртава већ и њихов транспорт из једног места у друго, и њихов прихват, тако да свако ко је укључен у кретање особе у циљу њене експлоатације суделује у процесу трговине људима. У складу са горе наведеним Протоколом, трговина људима није ограничена само на сексуалну експлоатацију, него и на присилни рад, ропство или праксу сличну ропству, узимање људских органа. То би значило да трговину људима имамо и уколико особа мигрира у другу земљу да ради у пољопривреди, грађевинарству или кућним пословима, али ако је преварена и присиљена на радне услове које није првобитно прихватила. Надаље, уколико особа добровољно пристане на продају телесних органа, а при томе буде преварена о цени, здравственим посљедицама, начином и условима трансплантације органа као и законитости таквог чина, у том случају такође се ради о трговини људима.

Трговина људима и кријумчарење мигранитима су појмови који су тесно повезани. Исто тако, по својој природи и битним обележјима ова два феномена су веома слична. Најзад, они се често сматрају истородним појвама, односно посебним формама илегалних миграција, што је делимично тачно и оправдано. Наиме, трговина људима на наднационалном нивоу се у западноевропским земљама одавно третира као проблем илегалних миграција, и активности на њиховом спречавању и сузбијању су обједињене (Мијалковић, 2009).

Трговина људским бићима погађа све, жене, мушкарце, девојчице и дечаке. Ипак, према постојећим подацима, већина жртава трговине људима су жене и девојчице. Ова карактеристика у вези са полом када је у питању криминал и кршење људских права названо "трговина људима", је у великој мери узроковано сиромаштвом женске популације и нарушењем економских и социјалних права жена и девојчица. Ова појава је нарочито наглашена у земљама транзиције и пост-конфликтним друштвима⁵. Када је реч о жртвама трговине људима,

⁵ Већина истраживања на овом пољу фокусирана су искључиво на трговину женама и децом, тако да постоји врло мало података о трговини мушкарцима у западној Европи. Међутим, искуство у САД, на пример, открива да постоји исто тако велики број мушкараца којима се тргује ради подвргавања принудном раду. (O'Neill, 1999).

Трговина људским бићима као дјелатност транснационалног...

често се у литератури користи термин "sex worker" или сексуални радник, што је потпуно неприхватљив термин, или се користи термин сексуални радници мигранти (енгл. Migrant sex worker), што би требало да означава особу која је мигрирала, вероватно уз помоћ кријумчара, да ради у тзв. индустрији секса, али није контролисана и није у ситуацији дужничког ропства. Стога, те категорије не спадају у жртве трговине људима, осим уколико не доспију у ситуацију сексуалног ропства када се сматрају жртвама трговине људима.

Трговина људским бићима, као делатност транснационалног организованог криминалитета састоји се од три фазе: *прва фаза*, регрутације жртава у сврху њихове експлоатације или препродаје у исту сврху. Ову фазу обављају лица задужена за врбовање потенцијалних жртава (регрутери). Међутим, свим облицима регрутовања потенцијалних жртава заједнички је начин, који се углавном заснива на обмањивању, уколико се не ради о киднаповању или другим начинима употребе силе; *друга фаза*, транспорт жртава до подручја дестинације са циљем даље експлоатације обухвата превоз жртава до места њихове експлоатације. Начини ових активности зависе од обима криминалне делатности и степена организованости криминалних група. Међународна организација за миграције (ИОМ) идентификовала је три врсте организованих криминалних група трговине људима, а то су (Bertone, 2000): (1) групе великог обима, које имају политичке, економске и међународне контакте и у земљама поријекла и дестинације, (2) групе средњег обима, које су се специјализовале за трговину женама из одређене специфичне земље, (3) групе малог обима, које превозе једну или двије жене у исто време. *Трећа фаза*, је стављање у одговарајућу инфраструктуру која омогућује експлоатацију, која наступа након доласка жртава у земљу дестинације створени су услови за њихову експлоатацију. У складу са Протоколом Уједињених нација о трговини људима ову фазу можемо посматрати с обзиром на: (а) метод присиле и средства контроле жртве, (б) врсту криминалне експлоатације, и (в) субјект експлоатације.

ТРГОВИНА ЉУДСКИМ БИЋИМА РАДИ ВРШЕЊА ПРОСТИТУЦИЈЕ

Трговина људским бићима ради вршења принудне проституције је један од најчешћих облика трговине људима данас (Лалић, 2007). Углавном се врши трговина женама у циљу њиховог присиљавања на проституцију, те на тај начин стицања профита. Поред жена, присутан је облик трговине децом и њихово присиљавање на проституцију или трговине децом ради бављења дечијом порнографијом. Такође, предмет трговине људима ради вршења проституције, могу бити и мушкарци, што значи да проституција, као резултат трговине људима може бити хетеросексуална и хомосексуална. Битно је напоменути да проституција,

као друштвено негативна и санкционисана појава, може да егзистира независно од трговине људима, при чему основна разлика између проституције и трговине људима ради проституције лежи у фактору добровољности, с обзиром да проституција подразумева добровољно пружање сексуалних услуга особама истог или различитог пола за одређену корист, док код трговине људима ради вршења проституције изостаје елемент добровољности. Има и мишљења према којима је тешко извршити јасно разграничење између трговине људима и проституције, па се сматра да сексуална експлоатација жена, односно проституција, произилази из трговине људима и заснива се на друштвеној неједнакости жена (Kelly, 2000).

Трговина људским бићима ради проституције представља динамичан процес који се састоји из више повезаних активности. Прва од тих активности подразумева врбовање или регрутовање потенцијалне жртве трговине људима ради вршења проституције. Врбовање или регрутовање подразумева проналажење адекватних жртава те њихово довођење у ситуације или услове у којима ће бити предмет проституције. Најчешћи начини врбовања су принуда и обмана⁶. Врбовање жртве има за непосредну последицу не само њено придобијање или прибављање за вршење проституције него и успоставу контроле над врбованом особом. Та контрола над врбованом особом подразумева значајна ограничења њене слободе кретања, слободе одлучивања и слободе деловања⁷. Након врбовања или регрутовања жртава ради проституције, у великом броју случајева врши се њихов превоз, односно премештање на унапред одрђене локације ради вршења проституције. Превоз, односно премештање жртве може се вршити употребом било којег превозног средства (друмско, поморско и ваздушно средство), с једног места на друго. Те локације могу бити у истој регији, али врло често се врши пребацивање жртава у друге регије, па чак и у друге крајеве света. Померање или релокација жртава је једна

⁶ Трговци врбују своје жртве применом физичког или сексуалног насиља, претњом насиљем или другим злом или чистом отмицом. Жртве се врбују и лажним обећањима добро плаћеног посла (конобарица, кућних помоћница, бејбиситерки, плесачица, модела, радника у фабрикама, на плантажама или градилиштима) у богатијим деловима света или богатијим регионима унутар властите земље. При томе, жртве се обмањују или у погледу врсте посла којег ће обављати или у погледу услова под којима ће тај посао обављати. (Шикман, 2010).

⁷ Начини успостављања контроле над врбованом особом су различити: одузимањем личних или путних исправа, установљењем обавезе за жртву да трговцу врати новац који је он потрошио за њене путне исправе, превоз и трошкове током превоза, изолацијом жртве, претњама да ће због нерегуларног статуса или нелегалног рада који обавља бити пријављена органима власти и због тога кажњена и депортована, претњама да ће озбиљно зло бити нането њој или члановима њене породице ако се не повинује захтевима трговца, физичком принудом и сл.

Трговина људским бићима као дјелатност транснационалног...

од карактеристика трговине људима јер се померањем жртве из њеног дотадашњег окружења стварају повољни услови за довршење самог процеса трговине али и за остварење циља ради којег се трговина врши – изабљивања жртве. Потом следи предаја жртве, која се уствари састоји у преношењу контроле над жртвом којом се тргује другој особи. С обзиром на то, предаја жртве не мора се увек састојати у физичкој испоруци жртве која је предмет трговине људима другој особи него је предају могуће извршити и преношењем другој особи средстава контроле над таквом особом. Након тога, обично следи скривање жртве, које се састоји у смештају жртве на место које је непознато другим особама или, ако је само место где су те особе смештене познато или видљиво и другима, скривање се састоји од радњи којима се осигурава да њено присуство на том мјесту не буде примећено. И на крају долази примање жртве, којом се преузима контрола над жртвом која је предмет трговине од друге особе ради вршења проституције. Што се тиче сексуалног искориштавања жртве, уобичајено је да се, осим искориштавања путем проституције, жртва сексуално искориштава и на друге начине, као што је сексуално искориштавање у порнографским представама или производњи порнографског материјала.

ТРГОВИНА ДЕЦОМ РАДИ БАВЉЕЊА ДЕЧИЈОМ ПОРНОГРАФИЈОМ И ПРОСТИТУЦИЈОМ

Трговина децом ради бављења дечијом порнографијом и проституцијом је облик трговине људима који изазива највише пажње управо због тога што се као жртве овог облика појављују деца, која се искориштавају у сврху дечије проституције или дечије порнографије. Дечија порнографија може бити дефинисана као сексуално експлицитна репродукција дететова имица, укључујући изразито сексуалне фотографије, негативе, слајдове, магazine, филмове, видео врпце и компјуторске дискове. У суштини под дечијом порнографијом може се сматрати визуелно предочавање лица испод 18 година у стварном или симулираном сексуалном акту, или неморално и ласкивно показивање гениталија малолетном лицу. Уопштено говорећи, дечија се порнографија може поделити у две главне категорије – "мека" и "тврда" порнографија. Мека порнографија подразумева материјале који нису сексуално експлицитни, не укључују обнажене и заводничке приказе деце, а тврда порнографија се односи на приказе деце укључене у сексуалне активности (Квочо, 2000). Постоје четири типа колекционара дечије порнографије: поверљиви, изоловани, викендаши и комерцијални. Поверљиви колекционари чувају своју колекцију у тајности и нису активно укључени у злостављање деце. Своје материјале најчешће набављају путем комерцијалних канала. Изоловани колекционар је онај који активно злоставља децу а такође

сакупља дечију порнографију или еротику. Његова колекција може садржавати слике властитих жртава као и материјале из других извора. Код овог типа колекционара присутан је страх од разоткривања. Викенд колекционари размењују своје колекције и полне активности са другим сакупљачима. Обично само да би оправдали своје понашање; новац или профит нису значајни фактори. Фотографије, видео траке, приче се често размењују и иду из руке у руку других злостављача деце. Комерцијални колекционари су они који су препознали новчану вредност своје колекције и продају и умножавају је за друге колекционаре. Мада је профит важан мотив, ове особе су по правилу активни сексуални злостављачи (Шикман, 2010).

Начини прибављања дечије порнографије помоћу рачунара су: (1) Word Wide Web (WWW) - збирка електронских фајлова који се налазе помоћу компјутера свугде на интернету. Веб странице могу имати текстове, графику, видео или аудио фајлове и јесу најлакши начин набавке дечије порнографије. На овај начин избегава се лични контакт приликом сусрета. Приступ уз помоћ интернет сервис провајдера као (АОЛ, Yahoo, Netscape, итд); (2) E.mail – је најшире корићења примена интернета, која омогућава корисницима да пошаљу информацију било којој особи или предузећу који имају интернет адресу. Учиниоци ће често користити е-маил како би комуницирали са другим педофилима; (3) Групе вести – је систем сличан е-маил-у где се поруке шаљу заједничкој категорији тема, уместо индивидуалном кориснику. У суштини то је интернет група различитих дискусија које омогућавају корисницима да шаљу отворене поруке и одговоре; (4) IRC и ICQ – је инстант поруке помоћу Интернет-а, које се остварује уживо, удвоје, листа пријатеља, а омогућава трансфер фајлова, те интернет телефонску или видео везу; (5) Интернет Чат (Chat) размена је мрежа сервера која омогућава комуникацију у живо помоћу Интернета. Порука корисника се одмах да погледати од стране свих других посетилаца на разним каналима. Корисници се најчешће идентификују по надимку; (6) Филе Сервери – је рачунар који има конфигурацију програма која омогућава другим корисницима да се прикључе да би могли слати или примати филе-ове (документи, слике, видео записи итд.); (7) Из руке у руку – је термин који се користи како би се описао један рачунар директо повезан на други ради пребацивања филе-ова, који укључују видео снимке, слике, музику, софтвере, и документе. Најпопуларнији Peer to Peer филе који се користи је КАЗАА, Limewire, BearShare итд; (8) Веб пошиљке – јесу онлине фото галерије које могу и други посећивати. Неке од њих су Photo Island, Ofoto а има још пуно других.

Данска је центар комерцијалне производње и дистрибуције дечије порнографије на велико, Холандија је центар продаје на мало и растурања помоћу поштанских наруџби, Азија као извор азијске дечије порнографије, док су Шведска и Немачка све заступљеније као извори

Трговина људским бићима као дјелатност транснационалног...

комерцијалне дечије порнографије. Поред наведених земаља, у још 70 земаља идентификована је производња материјала дечије порнографије, што укључује све веће западне земље и земље југоисточне Европе, и то Србију, Хрватску, Словенију, Босну и Херцеговину и Македонију⁸.

Поред дечије порнографије присутна је и дечија проституција, односно трговина људима ради њиховог сексуалног искориштавања. Организована дечија проституција манифестује се у виду дечијих сексуалних ланаца (*child sex ring*) који омогућавају продају или куповину деце као сексуалних робова. Постоје три врсте таквих ланаца: *индивидуални ланац* – једна одрасла особа укључује се у сексуалне активности с малом групом деце и при томе не постоји размена деце или с њима учињена фотографија с другим одраслим особама; *транзицијски ланац* – обухвата више од једне одрасле особе која се укључује у сексуалне активности с више деце, а порнографске материјале који су сачињени, могу и продавати; *удружени ланац* – укључује добро структурисану организовану групу која регрутује децу, продукује порнографију, пружа директне сексуалне услуге и успоставља широку мрежу корисника услуга (Квочо, 2000). Посебан проблем у вези са дечијом проституцијом представља повећање броја туриста који путују у стране земље да би се укључивали у сексуалне активности са децом. "Дечији секс туризам" подразумева путовање одређеног лица у другу државу или страну земљу, како би се укључило у полни однос са малолетним лицем. Најчешће земље одредишта су Источна Европа, Југоисточна Азија, Латинска Америка, Мексико и Африка.

Било да се ради о дечијој порнографији или дечијој проституцији може се говорити о злостављању деце. Две су врсте злостављача деце, и то ситуациони и опредељени злостављачи. Ситуациони злостављач искориштава ситуацију да су му деца на располагању док је у иностранству. Опредељени злостављач има јасне и дефинисане сексуалне афинитете према деци испод 18 година, тзв. "педофил". Опредељени злостављачи имају дуготрајни и понављани, устаљени начин понашања, деца су жељени сексуални објекти, имају добро разрађене технике да дођу до својих жртава, сексуалне фантазије су им усмерене према деци, вешти су у идентификацији најосјетљивијих жртава, поистовјећују се са децом, лако долазе у контакт са њима, итд.

⁸ Јула 2006. године започета је глобална акција против дечије порнографије, под називом "Фло", током које је у 77 земаља света, идентификовано 2.361 осумњичени, при чему Немачка истражује 400 случајева дечије порнографије, Француска води истрагу против 100 осумњичених, у Аустрији су осумњичене 23 особе, итд. Акција је започела откривањем руског вебсајта, који је садржавао ужасне слике дечије порнографије укључујући аудио и видео записе силовања девојчица испод 14 година, као и друге ужасне фотографије и видео материјале дечије порнографије.

ТРГОВИНА ЉУДСКИМ БИЋИМА У РС И БИХ

Подручје Босне и Херцеговине представља битну карику у ланцу трговине људима. Проблем трговине женама уочен је одмах након завршетка рата у БиХ, 1995. године. Присуство међународних оружаних снага у Босни и Херцеговини и више од 250 међународних организација и НВО-а, на почетку су створили значајну потражњу за сексуланим услугама непосредно након завршетка рата, и претвориле Босну и Херцеговину у одредиште за жене жртве трговине⁹. У контексту проблема трговине људима БиХ се сматра земљом транзита ка западној Европи, али истовре-мено и земљом одредишта за многе жртве, девојке и жене, из земаља Источне Европе. У последње време Босна и Херцеговина постаје земља порекла трговине људима у којој се као жртве укључене девојке из БиХ, где се трговина људима и проституција селе из ноћних барова у приватне станове, хотеле, мотеле и куће. У ноћним баровима је запослено од две до седам девојака од којих су већина источноевропске држављанке које су на различите начине доспеле у наведене барове, и за које су њихове газде (власници барова) платили различите цене. Понекад се девојке мењају између власника различитих барова, понекад и девојке саме дођу до одређених барова, а био је и немали број случајева да су се девојке куповале од појединих трговаца, како из БиХ, тако и из Србије. Лица која су била укључена у ланац трговине људима, који је своје исходиште имао у БиХ су углавном БиХ држављани, који су власници ноћних барова, а који су имали своју сарадничку мрежу, како међу другим власницима барова у БиХ тако и међу својим људима које су запошљавали на пословима обезбеђења, конобара и слично. Осим власника барова у ланцу трговине људима идентификовани су и неки други појединци чије су активности биле више појединачне, тако што су имали у различитим периодима мањи или већи број девојака које су држали по становима, посебно у већим местима попут Сарајева и Бања Луке, те нудили сексуалне услуге својој пробраној и препорученој клијентели.

Активности забележене у овој области у Босни и Херцеговини нарочито имају наглашену димензију организованости. Добро организоване групе са подручја Босне и Херцеговине, како унутар државе тако и на регионалном плану, развиле су целе мреже за проналажење, врбовање, транспо-рт и пружање уточишта жртвама трговине људима, где су најзаступљенији случајеви трговине женама у сврху сексуалне експлоатације.

⁹ Види опширније: Human Rights Watch *Hopes Betrayed: Trafficking of women and girls to post-conflict Bosnia and Herzegovina for forced prostitution*, Vol 14, No 9, november 2002.

Трговина људским бићима као дјелатност транснационалног...

Кад су у питању жртве трговине људима, у периоду до 2005. године најчешће се радило о држављанкама Украјине, Молдавије и Румуније, док се у последњих годину дана бележи значајан пораст лица женског пола са подручја Србије и Црне Горе, као и Босне и Херцеговине. У Босни и Херцеговини, многа јавна места где се нуде сексуалне услуге затворена су захваљујући напорима агенција за спровођење закона и међу страном клијентелом, смањење броја припадника страних трупа због политике "забране" посећивања¹⁰. Ово је могући фактор који је допринео преласку са међународне на домаћу клијентелу.

Као последица тога, сексуална експлоатација је постала скривенија и софистициранија, јер се одвија у приватним становима и путем ескорт службе, а шири се и на интернет¹¹. Такође, изгледа да жртве имају мање насилан третман и боље животне услове и тренутно углавном опслужују домаће тржиште. Таква промена на тржишту указује на менаџерску префињеност криминалаца умешаних у посао трговине људима, што све представља нови изазов за органе гоњења и истраге у погледу ових кривичних дела. Особе умешане у трговину људима углавном су држављани БиХ, често власници ноћних клубова или имају пословне везе са другим власницима барова. Групе укључене у овај посао лако превладавају етничке, државне, ентитетске и друге границе, и углавном сарађују са трговцима из Србије, која је на главном путу трговине људима из Румуније, Молдавије и Украјине. Регистровани случајеви показују да су дилери из БиХ имали властита криминална упоришта у Румунији и Молдавији. Врбовање на домаћем нивоу, интерно трговање људима и доминантно домаћа клијентела имају импликације, у смислу политике, не само за репресију, него и захтевају бољу превенцију и политику јавног здравства за решавање здравствених питања која отвара домаће тржиште сексуалних услуга.

¹⁰ Према наводима, међународно особље у БиХ није само користило сексуалне услуге, већ је било и укључено у случаје трговине. Видети текстове: *Outside the Law, Sex-slave whistle-blowers vindicated*. Robert Capps, July and August, 2002. www.salon.com.

¹¹ Тренутно је у Републици Српској овај проблем сведен на задовољавајући ниво, односно више од 90% ноћних клубова је затворено а скоро све девојке са појединачним изузетком су се вратиле у земље из којих долазе или отишле у треће земље. Са затварањем ноћних клубова није се решио проблем, он се само трансформисао у други облик. Сада се сексуалне услуге нуде путем огласа а девојке долазе, односно њихови макрои их довозе на тражене адресе и враћају након завршеног посла.

ЗАКЉУЧАК

Трговина људским бићима јесте делатност транснационалног организованог криминалитета. Карактерише је мултифакторски каузалитет, као и разноврсност облика испољавања (феноменолошка димензија). Пре свега трговина људским бићима је комплексан феномен. Она је не само криминолошки, кривичноправни и криминалистички проблем, већ нарочито изражен и социолшки, безбједносни, политиколошки, па и економски проблем. Дакле, трговина људским бићима је мултидисциплинарни проблем, чије разумјевање захтјева такав приступ (мултидисциплинаран). Наиме, поприлично је једноставно схватити трговину људским бићима као криминални феномен (криминалну делтност ради стицања профита), али је на данашњем степену развоја људске цивилизације, тешко разумљиво такво нехумано и безобзирно понашање. Због тога се проблем трговине људима често запоставља, односно на тај проблем се гледа "као да се дешава неке друге". То је и основна заблуда о трговини људским бићима, заправо жртва може постати било ко.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Bertone, A.M. (2000). Sexual trafficking in women: International political economy and the politics of sex. *Gendes Issues*, 18 (1).
- [2] Bruckert, C, Parent, C. (2002). *Trafficking In Human Beings and Organized Crime: A Literature Review*, Criminology Department, University of Ottawa, Research and Evaluation Branch, Community, Contract and Aboriginal Policing Services Directorate, Royal Canadian Mounted Police, Ottawa
- [3] Kelly, L. (2000). *Stopping Traffic: Exploring the Exten of and Response to Trafficking in Women from Sexual Exploitation in U.K.*, Home Office, Police research Series.
- [4] Квочо, И. (2000). Заштита сексуланог интегритета дјеце и малољетника, *Дијете и друштво*, година 2, број 1/2000, Загреб.
- [5] Лалић, В. (2007). *Трговина људима у Босни и Херцеговини*. Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука.
- [6] O'Neill, R (1999). Међународна трговина женама у САД: Savremeni vid ropstva i organizovanog kriminala, доступно путем интерента: www.cia.gov/csi/monograph/women/trafficking.pdf.

Трговина људским бићима као дјелатност транснационалног...

- [7] *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children.* (2000). Supplementing the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, United Nations.
- [8] Мијалковић, С. (2009). *Супротстављање трговини људима и кријумчарењу мигрантима*, Службени гласник, Београд, 2009.
- [9] Мијалковић, С. (2005). *Трговина људима*. Београд: Беосинг.
- [10] Francis M. (2000). *Trafficking in Women and Children: The U.S. and International Response*, Congressional Research Report 98-649-C.
- [11] Sellye, L. (2003). Trafficking in Women: The Business Model Approach, *Brown Journal of International Affairs*, Vol. X, Issue I.
- [12] Stoecker, S. (2000). The Rise in Human Trafficking and the Role of Organized Crime. *Demokratizatsiya* 8/2000.
- [13] Human Rights Watch Hopes Betrayed . (2002). *Trafficking of women and girls to post-conflict Bosnia and Herzegovina for forced prostitution*, Vol 14, No 9, november 2002.
- [14] Chuang, J. (1998). Redirecting the Debate over Trafficking in Women : Definitions, Paradigms and Contexts. *Harvard Human Rights Journal* 11.
- [15] Capps, R. (2002). Outside the Law, Sex-slave whistle-blowers vindicated, July and August. доступно путем интернета: www.salon.com.
- [16] Шикман, М. (2010). *Организовани криминалитет*. Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука.

Ass. lect. Mile Sikman, PhD

Police Education Department of the Republic of Srpska
Ministry of Interior Banja Luka

Abstract: Human trafficking is a global issue that deeply affects countries going through political and economic transition or post-conflict stress, which are usually originating countries of human trafficking victims. Even more economically-developed countries are affected by this phenomenon, whereby they are destination or transition countries. Nowadays, human trafficking represents a transnational criminal activity characterized by a large profit and negligence towards a victim. As such, trafficking in human beings includes "traffic" in women, children, men, and even human organs. This is most commonly done due to work, sexual or any other form of exploitation. Traffickers are usually well-organized crime groups, including mafia-like organizations, as well as those with less power. The main thing that characterizes the perpetrators (criminal organizations) is their mutual connection of transnational character. Human beings are being treated as "goods" disposed by the

Шикман, М., *Безбједност - Полиција - Грађани*, година VII, број 3-4/11

trafficker in an owner-like manner. Therefore, we can talk about trafficking in human beings as an activity of transnational organized crime. That is why it represents a very significant transnational, regional and national issue. That is why it is not only the point of interest of criminal justice field, but also of human rights area, since it is an offence that severely imperils the spectrum of protected human rights.

Key words: human trafficking, prostitution, molesting, exploitation, transnational organized crime.

Рад примљен: 01.09.2011. године.

Рад одобрен: 05.10.2011. године.

**ПРАКТИЧНО ПОСТУПАЊЕ ОВЛАШТЕНИХ СЛУЖБЕНИХ ЛИЦА
ПРИЛИКОМ ПРИВРЕМЕНОГ ОДУЗИМАЊА ПРЕДМЕТА**

PRACTICES OF POLICE OFFICERS WHEN THEY DO OFFICIAL ACT „SEIZURE“

Александар Миладиновић

Дипломирани правник унутрашњих послова
МУП РС – Сектор града Бањалуке

Резиме: У раду се даје осврт на практично поступање овлашћених службених лица приликом привременог одузимања предмета у току истраге, односно кривичног поступка. Не указује се на тактику одузимања предмета, већ на практично поступање овлашћених службених лица у процесном смислу, односно на практично поступање које резултира прикупљањем (одузимањем) предмета као доказа који ће се моћи користити у току кривичног поступка. У том смислу указује се на поступак захтијевања и издавања наредбе, поступак приликом непосредног одузимања предмета, проналазак и изузимање предмета, извјештај о реализацији наредбе и поступак с одузетим предметима.

Кључне ријечи: Привремено одузимање предмета, захтјев за одузимање предмета, наредба за одузимање предмета...

Уводна разматрања

Привремено одузимање предмета, било да слиједи након претресања,¹ било да се предузима самостално (без претходног претресања), једна је од најчешћих радњи полиције у току истраге којом се прикупљају докази неопходни за вођење кривичног поступка.

Привремено одузимање предмета најчешће слиједи након претресања, односно представља логичко-процесну конструкцију, будући да је циљ претресања управо проналазак, а потом и привремено

¹ Имајући у виду да привремено одузимање предмета, по правилу, слиједи након претресања, овај рад (услед ограничења у погледу обима) представља наставак (други дио) рада под називом *"Практично поступање овлашћених службених лица приликом претресања"* који је објављен у претходном (3–4/10) броју овог часописа, страна 483–498, истог аутора.

одузимање предмета. Поред наведеног, привремено одузимање предмета могуће је реализовати и без претходног претресања, уколико то дозвољава конкретна ситуација, у складу са законским прописима.

Иако је циљ претресања и привременог одузимања предмета управо прибављање одређених доказа у вези са конкретним случајем, често прибављени предмети нису сами по себи доказ, већ се из њих изводе докази, због чега је јасно да се у потпуности мора испоштовати законска процедура и у вези с претресањем и у вези с привременим одузимањем предмета, како би докази изведени из ових радњи били употребљиви на суду.

Процедура привременог одузимања предмета је у ЗКП-у прецизирана, али се ипак у пракси срећу бројни проблеми и пропусти, што ствара процесне тешкоће у кривичном поступку. Често се дешава да се неправилно или незаконито прибављени докази у вези са привременим одузимањем предмета не могу користити на суду. Утисак је да се процесни проблеми у вези са законитошћу доказа највише појављују управо код материјалних трагова и доказа прибављених претресањем и привременим одузимањем предмета.

Када су у питању практични проблеми који се јављају у раду овлашћених службених лица приликом привременог одузимања предмета, они се најчешће конкретизују приликом самог привременог одузимања предмета (процедура одузимања), као и у (накнадном) поступку с привремено одузетим предметима.

Сагледавањем практичног поступања овлашћених службених лица приликом привременог одузимања предмета, уочава се и велика неуједначеност у процедури одузимања предмета. Та неуједначеност се огледа у кориштењу различитих законских основа приликом одузимања предмета за исте ситуације, као и у различитом поступку с привремено одузетим предметима.

Привремено одузимање предмета и поступак одузимања предмета

Фигуративно речено, привремено одузимање предмета и имовине је притвор према имовини, односно својеврсни облик ограничавања права располагања својином.² Привремено одузимање предмета се, најједноставније речено, састоји у одузимању предмета који се могу довести у везу са кривичним дјелом. Предмети се одузимају од лица које их посједује, без обзира на то да ли се ради о осумњиченом, његовој родбини, свједуку или лицима која уопште не знају осумњиченог.

² Симовић, Миодраг, *Кривично процесно право*, III измијењено и допуњено издање, Факултет за безбједност и заштиту Бањалука, 2009. године, стр. 223.

Практично поступање овлаштених службених лица приликом...

У вези са привременим одузимањем предмета, поставља се питање који се предмети могу одузети и од кога, те како спровести сам поступак (процедуру) у вези с одузимањем предмета.

Што се тиче питања који се предмети могу одузети, можемо одговорити да су то сви предмети који се могу довести у везу с кривичним дјелом, односно предмети који су послужили за извршење кривичног дјела, који су настали извршењем кривичног дјела, који су намијењени вршењу кривичних дјела, затим предмети који се могу користити као доказ у кривичном поступку, предмети који су носиоци трагова кривичног дјела и слично. Садржински посматрано, под привременим одузимањем предмета у кривичном поступку подразумева се одузимање предмета:

- ☒ који потичу од извршења кривичног дјела (украдене ствари),
- ☒ који су резултат кривичног дјела (наркотици, фалсификати),
- ☒ који служе за вршење кривичних дјела (провалнички алат),
- ☒ који су предмет кривичног дјела (уговори, разна документација),
- ☒ који су средство извршења кривичног дјела (возило),
- ☒ који су носиоци трагова кривичног дјела (рачунар, мобилни телефон),
- ☒ који могу послужити као доказ у кривичном поступку (одјећа за коју се претпоставља да садржи трагове крви)...³

Поред Закона о кривичном поступку који прописује процедуру одузимања предмета, као и начин извођење доказа, Кривични закон инкриминацијом конкретних кривичних дјела наводи који се предмети морају одузети (најчешће они који су резултат кривичног дјела, односно који су настали извршењем кривичног дјела или су послужили за извршење кривичног дјела).

Сви ови предмети (као и имовина прибављена вршењем кривичних дјела) могу да се одузму прије истраге, у истрази, али и у току кривичног поступка.

Предмети се могу одузети од свих лица, без обзира на то да ли је у питању осумњичени, лица која могу одбити свједочење или нису дужна свједочити, свјedoци или лица која немају никакве везе са осумњиченим, односно уопште не познају осумњиченог...

³ Упореди: Владимир Кривокапић, *Криминалистика тактика III*, Полицијска академија Београд, 1997. године; Владимир Кривокапић, Милан Жарковић, Бранислав Симоновић, *Криминалистика тактика*, Виша школа унутрашњих послова Београд, 2003. године; Мићо Бошковић, Миле Матијевић, *Криминалистика оператива*, Висока школа унутрашњих послова Бањалука, 2007. године; Бранислав Симоновић, Миле Матијевић, *Криминалистика тактика*, Интернационална асоцијација криминалиста Бањалука, 2007. године; Бранислав Симоновић, Урош Пена, *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2010. године.

Такође, нема везе да ли су лица која посједују предмете које треба одузети власници наведених предмета или су само корисници или су у посједу наведених предмета.

Када је у питању сам поступак одузимања предмета, он је различит у конкретним практичним ситуацијама. Наиме, постоји више законских основа за одузимање предмета.

Привремено одузимање предмета може да се врши:

- ☒ на основу наредбе за претресање,⁴
- ☒ на основу наредбе за привремено одузимање предмета,
- ☒ приликом лишења слободе лица, као и у осталим условима када постоје законом прописани услови, а тада се претресање и одузимање предмета врши без свједока и без наредбе,
- ☒ уколико не постоји наредба о одузимању, а лице од ког се предмети одузимају, изричито се не противи одузимању предмета,
- ☒ када не постоји наредба о одузимању, а лице од кога се одузму предмети противи се одузимању, те се потом изда накнадна (ретроактивна) наредба о одузимању предмета.

Иако се то не може подвести под привремено одузимање предмета (у законском смислу), предмети се могу изузети приликом вршења увиђаја, као и када се пронађу одбачени или без власника, односно корисника. У овим случајевима, када се пронађу одбачени предмети или предмети без власника (корисника), треба извршити увиђај на мјесту проналаска предмета, те предмете изузети (не одузети) у складу с правилима криминалистичке технике и тактике у вези с увиђајем, наравно, поштујући и кривичнопроцесна правила вршења увиђаја.⁵

Имамо и специфично одузимање појединих предмета, односно одузимање специфичних предмета, као што је привремено одузимање писама, телеграма или других пошиљки, привремено одузимање банкарске и друге финансијске документације, привремено одузимање ради обезбјеђења, те привремено одузимање (достављање) листинга порука и позива.⁶

⁴ С обзиром на то да је проблематика у вези с привременим одузимањем предмета на основу наредбе за претресање образложена у првом дијелу рада (у претходном броју часописа), овом приликом се она неће образлагати.

⁵ У пракси су се дешавале и апсурдне ситуације – да се, приликом проналаска одбачених или остављених предмета (напуштено украдено возило), на мјесту њиховог проналаска не врши увиђај, већ се о наведеном сачињава потврда о привременом одузимању предмета, у којој се наводи да се предмет (возило) одузима од непознатог лица.

⁶ С обзиром на то да наведена одузимања нису предмет овог рада, нећемо их образлагати.

Привремено одузимање предмета на основу наредбе за одузимање предмета

У овом случају постоји судска наредба о одузимању тачно наведених, конкретизованих и индивидуализованих предмета који се морају одузети. Неопходно је напоменути да наредба за одузимање предмета није наредба за претресање, која подразумијева, поред претресања, и одузимање предмета, већ само наредба за одузимање предмета, без претресања.

Поступак за издавање ове наредбе је исти као и када је у питању поступак (захтјев) за издавање наредбе за претрес. Захтјев за издавање наредбе за одузимање предмета упућује се надлежном суду. Захтјев би требало да упути тужилац, с тим што у пракси то најчешће врше овлаштена службена лица, уз претходну сагласност тужиоца. У захтјев се, поред законом прописаних обавезних елемената, уноси и чињенични опис кривичног дјела због којег се тражи одузимање предмета. Након тога, у захтјеву се назначавају индиције које указују на то да ће се код одређеног лица или на одређеном мјесту наћи предмети. Те индиције најчешће произлазе из изјава свједока, службених забиљешки, изјава осумњиченог, непосредног опажања и слично... У захтјев за издавање наредбе за одузимање предмета обавезно се уноси и локација на којој се налазе предмети, као и лице које је корисник или власник наведених предмета, односно од ког треба одузети предмете за које се тражи наредба.

Остали дијелови захтјева, односно садржај захтјева је исти као и код захтјева за издавање наредбе о претресању. И сам поступак издавања наредбе од стране суда је исти. Разлика је само у томе што се захтјевом, у овом случају, не тражи да се изврши претрес, већ само (одмах) да се одузму тачно описани, конкретизовани и индивидуализовани предмети и ствари. То ће се најчешће радити када се зна гдје се налазе предмети, а не постоје фактичке препреке да се предмети пронађу (није потребно вршити претресање да се пронађу предмети).

Након тога, од надлежног суда се захтијева да изда наредбу за одузимање предмета, у којој ће се тачно указати на опис и попис предмета који се одузимају.

Након добијања наредбе, овлаштено службено одузима наведене предмете. С обзиром на то да није децидирано утврђено вријеме у којем се мора извршити наредба за привремено одузимање предмета, сматра се да у тражењу одговора на постављено питање треба слиједити законско рјешење о року у коме се мора извршити наредба за

претресање, тј. одредбу о извршењу те наредбе најкасније 15 дана од дана њеног издавања.⁷

Приликом одузимања предмета, власнику, односно кориснику предмета се уручује примјерак наредбе, као и када је у питању претресање стана. Након одузимања предмета, сачињава се записник о привременом одузимању предмета, који је исти као и записник о претресању, односно у записник се уноси гдје је предмет пронађен, у каквом је стању, и даје се детаљан опис. Послије сачињавања записника, лицу од којег је предмет одузет издаје се потврда о привременом одузимању предмета, у којој се предмет описује, односно уколико се одузима више предмета, они се пописују и описују, те потврду потписује овлаштено службено лице који предузима наведену радњу, као и лице од којег се одузима предмет. Уколико се предмет одузима од конкретног лица, њему се уручује потврда, а уколико се одузима из одређеног стана или просторије, потврда се уручује кориснику или власнику тог стана или просторије. Након одузимања предмета, о наведеном се сачињава извјештај о реализацији наредбе, који је исти као и у случају претресања, те се потом и одузети предмети, уколико судија који је издао наредбу није другачије наложио, достављају суду.

Привремено одузимање предмета без наредбе суда и без свједока

Поред привременог одузимања предмета на основу наредбе за одузимање предмета или на основу наредбе за претресање ради проналаска и одузимања предмета, предмете је могуће одузети и без наредбе суда, уколико су испуњени законом прописани услови за претресање без наредбе и без свједока.

Наиме, претресање лица (а у склопу тога и привремено одузимање предмета од лица) без судске наредбе за претресање и без присуства свједока могуће је ако је испуњен један од законом предвиђених алтернативних услова:

- ☒ приликом извршавања наредбе о довођењу,
- ☒ приликом лишења слободе лица,
- ☒ ако постоји сумња да лице посједује ватрено или хладно оружје и
- ☒ ако постоји сумња да ће лице сакрити, уништити или се ријешити предмета који од њега треба да се одузму као доказ у кривичном поступку.

У пракси је најчешћа ситуација да се ови предмети (на овај начин, односно по овом законском основу) одузимају приликом лишења слободе лица. У том случају, приликом лишења слободе, од лица

⁷ Симовић, Миодраг, *Кривично процесно право*, III измијењено и допуњено издање, Факултет за безбједност и заштиту Бањалука, 2009, стр. 224.

Практично поступање овлашћених службених лица приликом...

лишеног слободе се одузимају предмети за које постоје индиције да потичу из извршења кривичног дјела, да служе извршењу кривичног дјела и сл.

Уколико се код лица лишеног слободе пронађу ови предмети, они се одузимају, али на основу законског основа који регулише наведено, да би се потом лицу од којег су одузети предмети издала потврда о привременом одузимању предмета, која садржи све оне аспекте које смо и претходно навели (податке лица од којег се одузима предмет, попис и опис предмета).

Оно што је значајно код овог начина одузимања предмета јесте да се одмах о лишењу слободе и о одузимању предмета без наредбе суда и без свједока (приликом лишења слободе) мора обавијестити тужилац подношењем извјештаја о наведеном. Извјештај треба да садржи разлоге лишења слободе, податке о лицу које је лишено слободе, законски основ лишења слободе, кривично дјело због којег је лице лишено слободе, мјесто и вријеме лишења слободе, списак предмета који су код њега пронађени и који су привремено одузети, број и датум потврде о привременом одузимању предмета... Уз извјештај треба доставити и прилоге, као што су службена забиљешка о лишењу слободе (у којој се морају навести подаци о лицу лишеном слободе, мјесто и вријеме лишења слободе, разлози лишења, одузети предмети...), потврда о привременом одузимању предмета, потврда о лишењу слободе, те, евентуално, изјава лица у својству осумњиченог од којег су одузети предмети. Предмети се одмах након одузимања морају фотографисати и о томе треба да се сачини фотодокументација. Када је у питању депоновање ових одузетих предмета, могуће су двије ситуације. Иако закон не предвиђа обавезу достављања тужиоцу и одузетих предмета, већ само подношење извјештаја,⁸ тужиоца приликом контактирања треба питати да ли ће се и одузети предмети доставити уз извјештај, те уколико он то одобри, треба их доставити уз извјештај. Међутим, уколико тужилац наложи да се предмети не достављају њему већ суду, о томе ће се сачинити забиљешка која ће се доставити уз извјештај, а предмети ће се доставити суду, који ће о томе сачинити записник о пријему (депоновању) предмета.

⁸ Посљедњим измјенама ЗКП-а прописано је да се приликом лишења слободе лица о томе поднесе извјештај тужиоцу, услед чега се у пракси поставило питање да ли овај извјештај треба да садржи (да се тужиоцу прослиједи) и привремено одузете предмете од лица лишеног слободе или да се они, у складу с прописом који обавезује депоновање предмета у суду, прослиједи суду. Иако сматрамо да би и ове предмете требало доставити суду, у суду се појављује практичан проблем, јер се депонују предмети у вези с кривичним дјелом за које (најчешће) уопште није ни покренута истрага, односно суд у вези с наведеним уопште није отворио предмет (није поступао).

Неопходно је напоменути да овај законски основ увијек треба користити приликом одузимања предмета од лица приликом лишења слободе, али само приликом лишења слободе (када се обавезно о томе мора сачинити службена забиљешка и од лица узети изјава у својству осумњиченог и за конкретно кривично дјело и за посједовање предмета).

Уколико лице није лишено слободе, овај законски основ за одузимање предмета се не може примјењивати.

Привремено одузимање предмета без наредбе суда и без изричитог противљења лица

Законом је прописана могућност да се од лица које посједује предмете који се могу одузети, ти предмети могу одузети и без наредбе суда уколико постоји опасност од одлагања, те уколико се лице изричито не противи наведеном.

Стога су овдје битне двије ствари: да постоји опасност од одлагања и да се лице од ког се предмети одузимају (изричито) не противи њиховом одузимању.

Опасност од одлагања је фактично питање и цијени се у сваком конкретном случају. То, конкретно, постоји уколико лице посједује предмете, те постоји бојазан да ће их сакрити, уништити, продати, поклонити, бацити или их на други начин учинити недоступним или тешко доступним, затим уколико сазна да се они морају одузети...⁹

Лице се (изричито) не противи одузимању предмета уколико добровољно преда наведени предмет или предмете које посједује, те уколико и у изјави наведе да их добровољно предаје, а пристаје и да потпише потврду о привременом одузимању предмета, гдје је назначено да наведене предмете добровољно предаје, односно да се не противи одузимању предмета.

Уколико се лице изричито не противи одузимању предмета, о одузетим предметима му се издаје потврда која садржи све аспекте који су и претходно наведени и које потврда треба да садржи, с тим што ова потврда мора да садржи још и напомену да се лице изричито не противи одузимању предмета. Пожељно је (што тужиоци налажу) да лица од којих се одузимају предмети властитим потписом (својеручно) напишу да се изричито не противе одузимању предмета, те да потом наведу опис и попис предмета чијем се одузимању не противе. Наравно, ово је практично изводиво уколико је мањи број одузетих предмета, те у тим ситуацијама треба и практиковати овај начин. Међутим, уколико се

⁹ Нпр. након доласка у службене просторије, свједоку се саопштава да користи украден телефон, те да му се он мора одузети...

Практично поступање овлашћених службених лица приликом...

одузима више предмета, ова потврда може се писати и уз напомену да се лице изричито не противи одузимању предмета и да та напомена буде већ одштампана на потврди, а да се лице само потпише на потврду.

Предмети се одмах након одузимања морају фотографисати и о томе сачинити фотодокументација.

Након одузимања предмета, они се, уз извјештај, одмах достављају суду или се на други начин, по налогу судије, врши њихово депоновање. Уз извјештај, треба да се достави и потврда о привременом одузимању предмета, те евентуално записник о узимању изјаве од лица од којег су одузети предмети, без обзира на то да ли је изјава узета од лица у својству свједока или у својству осумњиченог.

Неопходно је рећи да, што се тиче овог начина одузимања предмета, њега треба практиковати у случајевима када се предмети одузимају од свједока (од њега ће се узети изјава у својству свједока), а изузетно од осумњиченог (када ће се узети изјава од лица у својству осумњиченог), јер је реална претпоставка да би осумњичени у току поступка могао тврдити да је био принуђен (од стране полиције) да добровољно преда, односно да се изричито не противи одузимању предмета на овај начин, што би могло створити одређене процесне тешкоће у погледу кориштења тако прикупљених доказа у току поступка.

Привремено одузимање предмета без (претходне) наредбе суда када се лице изричито противи одузимању предмета

Привремено одузимање предмета је могуће извршити и без наредбе суда и уколико се лице изричито противи одузимању предмета.

Потребно је рећи да је изричито противљење одузимању предмета фактичко питање које треба цијенити у складу са конкретном ситуацијом, а најчешће то подразумева да лице одбија предати предмет, да не жели да потпише потврду о привременом одузимању предмета, да одбија да да изјаву, да не жели да наведе одакле му предмет и слично, односно да крије или покушава да уништи предмет који треба одузети...

Уколико није издата наредба за одузимање предмета, а постоје опасности од одлагања (које смо претходно навели), а уз то се лице изричито противи одузимању предмета, те одбија да добровољно преда предмете, и од тог лица се могу одузети предмети.

У том случају ће овлаштено службено лице одузети предмете, а потом контактирати с тужиоцем, те му навести разлоге одузимања предмета, опис предмета, кривично дјело усљед ког се врши одузимање, као и чињеницу да се лице противи одузимању предмета, посебно наводећи разлоге хитности који су условили привремено одузимање предмета без наредбе и поред изричитог противљења лица од којег се

одузимају. Након тога ће тужилац, уколико процијени да је сврсисходно и оправдано одузимање предмета, судији за претходни поступак у року од 72 сата поднијети захтјев за накнадно одобрење привременог одузимања предмета. У пракси се може десити и да само овлаштено службено лице, уз сагласност тужиоца, поднесе овај захтјев, који је, у суштини идентичан (садржајно и по форми) захтјеву за издавање наредбе за привремено одузимање предмета, с тим што се у захтјеву мора навести и разлог претходног одузимања предмета, као и чињеница да се лице противи одузимању предмета.

Уколико судија изда наредбу на основу захтјева, одузети предмет ће се заједно с потврдом о привременом одузимању, те евентуално узетом изјавом од лица, као и с другим прилозима, одмах доставити судији који је и издао наредбу.

Уколико суд не изда наредбу или се тужилац не сагласи са захтјевом за привремено одузимање предмета, овлаштено службено лице које је одузело предмет ће одмах одузети предмет вратити лицу од којег је одузет, те ће о враћању сачинити потврду о враћању предмета.

Закључна разматрања

Законитост прибављених доказа неопходних за вођење и окончање кривичног поступка треба да се највише потенцира управо приликом привременог одузимања предмета. Ово је и логично, уколико се има у виду учесталост ове радње у истрази и током кривичног поступка, затим бројност доказа који се на овај начин прикупљају, односно до којих се долази на овај начин, и ако се не запостави ни чињеница да је претресање, а потом и привремено одузимање предмета, често и радња којом се прикупља "материјал" за друге радње у току кривичног поступка (вјештачење, препознавање). Услјед тога, сходно правилима "плода отровне воћке", уколико би се предмети прибављали незаконитим претресањем или незаконитим привременим одузимањем, без обзира на касније правилно и законито изведене друге радње (вјештачење, препознавање), они се не би могли користити у току кривичног поступка, односно пресуда заснована на тим и таквим доказима би "пала".

Сходно томе, потребно је да се усагласи и уједначи пракса поступања овлаштених службених лица приликом привременог одузимања предмета, поготово зато што овлаштена службена лица најчешће и предузимају ову радњу непосредно и без присуства тужиоца, услјед чега се и губи могућност благовременог санирања евентуално констатованих неправилности. У том циљу, (додатна) обука овлаштених службених лица, као и одређена интерна инструкција о процедурама привременог одузимања предмета свакако би побољшала актуелну

Практично поступање овлашћених службених лица приликом...

праксу у вези са наведеним, за коју се не може рећи, ако се имају у виду одређени случајеви гдје се привремено одузети предмети и докази засновани на њима нису могли користити у кривичном поступку, да је на завидном нивоу.

У вези са конкретним основама за одузимање предмета, овлаштена службена лица релативно често посежу за законским основама који омогућавају одузимање предмета и без наредбе суда и без свједока, али само услед хитности и уколико се лице од којег се предмети одузимају томе изричито не противи. Слиједећи линију мањег отпора, не захтијевајући наредбу за одузимање предмета, а често и не обавјештавајући тужиоца, овлаштена службена лица на овај начин одузимају предмете, погрешно сматрајући да су проналаском и обезбјеђивањем тих предмета обезбиједила и доказ у кривичном поступку. Пракса често демантује могућност кориштења доказа заснованих или изведених из овако одузетих предмета, јер је јасно да нису испоштовани законом прописани услови.

Привремено одузимање предмета се не заснива само на самом чину њиховог одузимања, већ и на накнадном (након одузимања) поступку с њима. Сви одузети предмети се морају у законом прописаном року доставити суду, наравно, уколико суд не одреди други начин за њихово обезбјеђивање (депоновање у службене просторије полиције). Ниједан привремено одузет предмет се не може задржати у службеним просторијама полиције (наравно, уколико суд не донесе такву одлуку), већ се сви морају прослиједити суду. Ово је један од најчешћих пропуста који се појављују у полицијском раду у вези са привременим одузимањем предмета. Други пропуст се огледа у погрешној пракси да припадници полиције често, након одузимања предмета, привремено одузете предмете самоиницијативно враћају оштећенима или пријавитељима кривичног дјела, без постојања судске одлуке о наведеном. Ова пракса је свакако погрешна и мора се хитно елиминисати.

Литература

- [1] Бошковић, Мићо, Матијевић, Миле, *Криминалистика оператива*, Висока школа унутрашњих послова Бањалука, 2007. године,
- [2] Кривокапић, Владимир, *Криминалистика тактика III*, Полицијска академија Београд, 1997. године,
- [3] Кривокапић, Владимир, Жарковић, Милан, Симоновић, Бранислав, *Криминалистика тактика*, Виша школа унутрашњих послова Београд, 2003. године,

Миладиновић, А., *Безбједност – Полиција – Грађани*, година VII, број 3-4/11

- [4] Симовић, Миодраг, *Кривично процесно право*, III измијењено и допуњено издање, Факултет за безбједност и заштиту Бањалука, 2009. године,
- [5] Симоновић, Бранислав, Матијевић, Миле, *Криминалистика тактика*, Интернационална асоцијација криминалиста Бањалука, 2007. године,
- [6] Симоновић, Бранислав, Пена, Урош, *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2010. године.

MILADINOVIC ALEKSANDAR

Law graduate of the Police college
Ministry of the Internal Affairs – sector of Banja Luka

Abstract: In this paper will be discussed about practices of the police officers when they do official act „ seizure“ during the investigation or criminal proceedings. We are not talking about tactic of forfeiture but we will explain tactical behavior that has for a result collection of objects as evidence that we are going to use in criminal proceedings. In that sense we will point out how is flowing process of requesting and issue the order, process in immediate forfeiture, how to identify and exclude objects, report on implementation of orders, treatment of seized items.

Key words: seizure, request for seizure, order for seizure.

Рад примљен: 15.09.2011. године.

Рад одобрен: 10.10.2011. године.

**ЗЛОУПОТРЕБА ОПОЈНИХ ДРОГА КАО ДЈЕЛАТНОСТ ОРГАНИЗОВАНОГ
КРИМИНАЛИТЕТА**

ABUSE OF NARCOTIC DRUGS AS AN ACTIVITY OF ORGANIZED CRIME

Дражан Еркић¹

Јединица за подршку СЈБ Зворник

Миле Пејановић²

Полицијска станица Шековићи

Апстракт: Однос човјека према опојној дроги, гледано кроз историју, веома брзо се мијењао. У почетку, дроге су се користиле у медицинске сврхе и биле су доступне углавном у мјестима узгајања. Међутим, развојем међународног саобраћаја и међународне трговине, приближиле су се удаљене земље и омогућено је да дрога буде позната и доступна ван мјеста узгајања. Неспорно је да дроге уништавају многе животе и људске заједнице, спутавају човјеков развој и подстичу криминал. Ограничена производња и строго контролисани промет дрога, а истовремено постојање великог броја лица склоних да их злоупотребљавају, нужно су довели до илегалне – недозвољене производње и промета наркотика, а самим тим њихове повезаности с многим девијантним понашањима, посебно с криминалом. У данашње вријеме опасност коју са собом носи организовани криминалитет посебно је изражена у феномену злоупотребе опојних дрога. Без обзира на ком нивоу се он испољава, националном или међународном, тај феномен представља тешко рјешив проблем упркос бројним напорима и иницијативама усмјереним његовом спречавању и сузбијању. Све више је евидентно да све активности у вези са дрогом представљају високопрофитабилне послове, који су више него довољан разлог за ангажовање криминалних организација широм свијета.

Веза организованог криминалитета и опојне дроге је традиционално јака. На илегалном тржишту забрањених производа и услуга, које на неки начин формира и контролише

¹ Командир Јединице за подршку Зворник.

² Командир полицијске станице Шековићи.

организовани криминалитет, већ дуги низ година опојна дрога заузима централно мјесто. Та улога и мјесто опојне дроге у свијету организованог криминала је утолико већа када се зна да се у посљедње вријеме из профита око кријумчарења и злоупотребе опојних дрога већим дјелом финасирају разне криминалне активности као што су тероризам, илегална трговина људима, корупција и сл., које су, итекако, велика пријетња напретку човјечанства, демократији, независности држава и нација и миру у цјелини.

Кључне ријечи: Опојна дрога, злоупотреба дрога, организовани криминалитет, илегална производња и дистрибуција, наркоманија, наркокриминалитет, кријумчарење.

У многобројним покушајима, истраживањем, како научне тако и стручне литературе, није се дошло до јединствене општеприхваћене дефиниције појма дроге, али ни тај појам није јединствен. Обично се, поред дроге, употребљавају појмови као што су наркотична дрога, психотропна дрога, опојна дрога и сл. Уједначавањем става о питању дефиниције и појма дроге баве се, поред Свјетске здравствене организације, и одређена тијела Организације уједињених нација, али без обзира на постојање одређених стандарда, ни у теорији нити у законодавству још увијек нема јединствене дефиниције нити јединственог појма дроге. У енглеском језику ријеч „drug“ значи лијек, али употријебљена у одређеном контексту значи и дрога, што све још више доприноси да термилошка и појмовна неуједначеност буде што већа³.

Дрога је комплексна појава, која захтијева озбиљан и мултидисциплинаран приступ, а то са друге стране значи и различито дефинисање. Њоме се најозбиљније баве кривично право, криминологија, криминалистика, медицина и фармакологија, па је стога тешко очекивати постојање јединственог појма и општеприхваћене дефиниције тог појма. Злоупотреба дрога је, посматрајући кроз историју, била таквог обима и структуре, да је дрога, и термилошки и појмовно, сасвим разумљиво, различито дефинисана. У почетку се знало за врло мали број дрога које су се легално употребљавале у медицинске, религијске и културне сврхе. Временом се повећавао број дрога, обим њихове употребе, а потом и њихове злоупотребе, што је проузроковало многобројне штетне посљедице. Такав развој и ширење дроге довело је до постепеног увођења режима међународне контроле над производњом и прометом опојне дроге.

³ Петровић, Б., *Наркокриминал*, Правни факултет универзитета у Сарајеву, 2004, стр.12.

Злоупотреба опојних дрога као дјелатност организованог криминалитета

У почетку је појам „опојне дроге“ био прихватљив у дијелу међународне заједнице, јер су те супстанце имале опојни учинак, а и имале су одређене негативне здравствене и социјалне ефекте. Таквим ефектима опојне дроге прилагођавале су се и међународне конвенције. Каснијим проналаском полусинтетичке или потпуно синтетичке супстанце сличне морфину, појам опојних дрога се проширивао. Једино становиште које су прихватили многи стручњаци јесте то да опојне дроге стварају зависност, уз негативне социјалне и здравствене посљедице.

Када је ријеч о нашем гледишту на ово питање, код нас је прихватљив термин дроге. Према Модлију, термин дроге подразумијева „супстанце природног или умјетног поријекла употребом којих се могу створити стања овисности или навике и које могу изазвати оштећења здравља људи или на други начин угрозити људски интегритет у тјелесном, психичком или социјалном смислу“⁴.

Под опојном дрогом се подразумијевају производи и супстанце природног или вјештачког поријекла чијом се употребом могу стварати стања зависности која могу да изазову оштећења здравља или да на други начин угрозе инегритет људи, било у физичком, психичком или социјалном смислу.⁵

Сличну дефиницију опојних дрога дају и позитивноправни прописи у Босни и Херцеговини, прије свих КЗ БиХ, према којем је опојна дрога медицински лијек или опасна супстанца с адиктивним и психотропним својствима, или супстанца која се лако може претворити у такву супстанцу ако подлијеже контроли према међународној конвенцији коју је Босна и Херцеговина ратификовала, или супстанца која је проглашена опојном дрогом од стране надлежне институције Босне и Херцеговине или надлежне институције ентитета⁶.

Злоупотреба опојних дрога кроз историју

Иако је злоупотреба дрога постала озбиљан свјетски проблем тек у 20. вијеку, друговање човјека с дрогом почело је прије више миленијума. Из првих историјских записа о далекој прошлости људског рода види се да су биљне дроге узимали готово сви народи, и то вјероватно у праисторијско доба. Претпоставља се да је прва искуства с психоактивним супстанцама имао човјек већ у млађем палеолитику (40.000–10.000 година п. н. е.).⁷ Касније, из списка сазнајемо да су ефекте

⁴ Modly, D., *Kriminalistika*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004, str. 101.

⁵ Бошковић, М., *Организовани криминалитет и корупција*, Висока школа унутрашњих послова, Б. Лука, 2004, стр. 100.

⁶ КЗ БиХ, општи дио, I глава, Значење израза у овом закону, чл. 29.

⁷ Петровић, П. С., *Дрога и људско понашање*, Партизони, Београд, 2003, стр. 8.

неких дрога добро познавали Сумерци, Кинези, Хиндуси, стари Грци, Астеци, разна сибирска племена, и да су их користили у сасвим одређене сврхе. Прва биљка с психоактивним својствима која се спомиње у историји јесте мак. На глиненим таблицама нађеним у Нипуру сачувани су рецепти за прављење и употребу опијума. У другом миленијуму прије Христа опијум је био познат народима који су насељавали источно Средоземље. Помињање његовог утицаја на човјека налазимо код Хесиода (VIII вијек п. н. е.).⁸

У Јужну Азију, културу опијума и навику његовог коришћења донијеле су војске Александра Македонског (IV вијек п. н. е.). Из Индије је опијум распрострањен по цијелој Југоисточној Азији. Парацелз је био први љекар у Европи који је у XVI вијеку прописао лијек направљен од опијума.

Хашиш се помиње у кућном љекару кинеског императора Шен Нуна као средство против кашља и пролива, 2737. године прије Христа. Он се, такође, користио као анестетичко средство за вријеме хируршких операција у старој Кини и као медицински препарат у Индији.

Поред коришћења и злоупотребе коришћења, опојна дрога је вијековима уназад била и, нажалост, остала високотарифна роба. Употреба марихуане и опијума у Индији стара је вијековима, али масовност употребе везује се за енглеску колонизацију. Источноиндијска компанија која је била у власништву Британаца, преузела је монопол над производњом и прометом опијума, не само у Индији него и у Кини. Увидјевши катастрофалне посљедице по здравље својих становника, Кина уводи забрану увоза опијума, 1820. године, и за ту годину се везује почетак међународног кријумчарења опијума. Кина је ради заштите свог становништва водила и изгубила два опијумска рата, и то први 1842, а други 1857. године. Други опијумски рат Велика Британија није водила сама него у савезништву са Француском и САД⁹. САД плаћа високу цијену учешћа у овом рату. Кинески усељеници, наиме, доносе са собом навику да уживају опијум, али и ову дрогу, а са ширењем те навике постају најокорелији кријумчари.

У Европи се дрога нагло шири у средњем вијеку, и то углавном у форми опојних пића, док је хашиш кориштен на Блиском истоку. Постоје основане претпоставке да су се у вријеме Османског царства и на територији држава бивше Југославије, хашиш и опијум у добростојећим кућама служили упоредо са кафом и дуваном. Злоупотреба дрога на простору бивше Југославије, а тако и Босне и Херцеговине, добија на интензитету почетком шездесетих година прошлог вијека. У то вријеме појава наркоманије везивала се искључиво за веће градове, и најчешће

⁸ Никчевић, Р., *Наркоманија – грех или болест, Светигора, Цетиње*, 2001, стр. 23.

⁹ Николић, Д., *Наркоманија злочин или казна, Српско удружење за кривично право, Крагујевац*, 2001, стр. 9.

Злоупотреба опојних дрога као дјелатност организованог криминалитета

су се злоупотребљавали: канабис, љепила, хероин, екстази, врло ријетко кокаин и други халоциногени.

Прва међународна конференција о наркотичким дрогама одржана је у Шангају (1909), што је резултирало и првим међународним договором о наркотицима у Хагу (1912). Међународни рат против дрога почиње те 1909. године, а практично је утемељен 1914. године у САД, када ступа на снагу тзв. Харисонов члан закона, који је криминализовао дрогу.

Кроз историју, а и данас се дрога злоупотребљава, с тим што то у данашње вријеме доноси велики профит онима који се њоме баве, а далеко више активност у вези с опојним дрогама представља озбиљну пријетњу безбједности друштва уопште.

Злоупотреба опојних дрога се односи на све радње које врше лица у нелегалној производњи и стављању у промет, као и свако друго неовлашћено коришћење опојних дрога. Међутим, за разлику од злоупотребе, постоје установе и предузећа која легално производе лијекове који спадају у супстанце са наркотичким дејством или користе прекурсоре у производњи намирница (нпр. сирћетну киселину).

Однос опојних дрога и криминала

Повезаност опојних дрога и криминала несумњиво је велика и произлази, како из природе и сложености наркоманије, која је истовремено и болест личности и социопатолошка појава израженог криминогеног дејства, тако и из строгог и прецизног инкриминисања свих оних дијелатности које се предузимају с циљем да се на незаконит начин произведу и ставе у оптицај ове супстанце, односно да се другим лицима омогући њихова злоупотреба. Зато се оправданим могу сматрати ставови оних аутора који указују на висок степен кохезивних веза на релацији опојне дроге–криминал, а које их, неријетко, сврставају у оквиру истих узрочно-последичних контекста бројних научних и стручних радова и анализа који се односе на ову проблематику. Међутим, многе научне студије које обрађују питање односа психоактивних супстанци и криминала, о томе нуде различите резултате. Тако White наводи четири могућа модела њихове асоцијације¹⁰. Први од њих претпоставља да узимање дрога непосредно утиче на преступништво и у великом проценту води криминалу. Други модел полази од хипотезе да само преступничко понашање води употреби дрога. Трећи модел је комбинација првог и другог, тј. указује на реципрочност између криминала и употребе дроге, а четврти се

¹⁰ White H.R. : The Drug Use – delinquency Connexion in Adolescence. U: *Drugs, Crime and Criminal justice System, Cincinnati, 1990, p. 14.*

односи на повезаност криминала и узимања дроге са неким другим чиниоцима, нарочито факторима друштвене дезорганизације.

Веза између опојних дрога и криминала никако није једносмјерна, с обзиром на то да велики број аутора истиче чињеницу да само преступничко понашање води конзумирању наркотика. Криминално понашање у великом проценту повлачи за собом и узимање наркотика, што указује на идеју о реципрочном односу ових двају феномена. Међутим, мора се признати да је у таквом односу често тешко разликовати стварни узрок од посљедице, с обзиром на то да је њихова међусобна веза веома комплексна и тешко сагледива. У свим оним испољавањима социопатолошких појава која у себи обједињују елементе конзумирања наркотика и вршења кривичних дела, тешко је извући генерални закључак о томе шта чему претходи, односно узрокује, ако је уопште ријеч о узрочно-посљедичном односу. Зато се мора бити посебно опрезан при разматрању релације злоупотреба дрога–криминал и с великом дозом резерве употребљавати изразе "веза", "корелација" или "повезаност", који ни у ком случају не морају подразумевати и "узрочну" повезаност. Да ли је преступништво посљедица конзумирања дрога или је конзумирање дрога посљедица преступништва, ако је уопште и могуће говорити о њиховом међуутицају и узрочности, најчешће зависи од случаја до случаја.¹¹

Када је ријеч о нашој стручној литератури, евидентно је да већи дио аутора указује на везу између опојне дроге и криминала.

Ђорђе Игњатовић¹² истиче да се однос наркотика и криминалитета може посматрати са два аспекта. Један се односи на дела која су повезана с производњом, кријумчарењем и продајом дрога, и она су, због опасности по друштво, под снажним утицајем међународних организација и конвенција. Други аспект њихове повезаности односи се на дела која наркомани врше под утицајем дроге или да би до ње дошли.

Мило Бошковић¹³ указује да се у криминолошком смислу истичу три врсте "наркоманског криминалитета". Први је везан за неовлашћену производњу, трговину и уживање дрога, други за вршење кривичних дела под утицајем наркотика, а трећи за међународно организоване канале трговине дрогама.

Душко Модли¹⁴ сматра да се цјелокупни криминалитет у вези са опојним дрогама може класификовати у три категорије: примарни, секундарни и терцијарни. Примарни криминалитет односи се на повреду прописа материјалног кривичног права којим је

¹¹ Маринковић, Д., *Тешки облици криминала*, Будва, 2004, стр. 313-333.

¹² Игњатовић, Ђ., *op. cit.*, стр. 229.

¹³ Бошковић, М., *Криминолошки лексикон*, Нови Сад, 1999, стр. 200.

¹⁴ Modly, D., *Štetne posljedice konzumiranja droge*, U: *Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova*, Zagreb, br.5,1982, str.425-426.

Злоупотреба опојних дрога као дјелатност организованог криминалитета

инкриминисана производња, прерада, набавка, увоз и извоз, дистрибуција и транзит дрога. Секундарни обухвата кривична дјела извршена под утицајем опојних дрога или дјела која су извршена ради набавке дрога, односно средстава за њихову набавку, док се терцијарни криминалитет односи на међународне криминалне организације које се баве илегалном трговином и кријумчарењем дрога и као такав представља један од друштвено најопаснијих облика криминалитета.

Наркокриминал као дјелатност организованог криминалитета

Злоупотреба дрога, укључујући и криминалитет везан за њих, представља универзални проблем човјечанства. Без обзира на то да ли се ради о конзервативним или либералним друштвима, злоупотреба дрога присутна је на цијелој планети. Међутим, неспорно је да илегални произвођачи и трговци опојне дроге своја тржишта све више шире, а као базе за своје операције користе оне земље у којима није заокружен систем друштвене и државне реакције и одбране.

Наркокриминалитет је један од најзаступљенијих облика организованог криминала. Он подразумијева недозвољену трговину дрогом. Она се свуда обавља по систему уређене организације и мреже која функционише по принципу хијерархије, од произвођача дрога, купаца, власника складишта, до транспортне мреже и организације за прерасподјелу у потрошачким подручјима¹⁵.

Традиционална повезаност опојних дрога и организованог криминала произлази из чињенице да недозвољени бизнис с овим супстанцама (прије свега с хероином и кокаином) криминалним организацијама доноси огромне профите. Према извјештају UNODCCP-а, изнесеном на 20. посебној сједници Генералне скупштине УН-а посвећеној борби против злоупотребе дрога (Њујорк, 1998), организовани наркокриминал остварује годишњи приход у свету у износу од 500 милијарди долара¹⁶.

Да илегалне дјелатности у вези са наркотицима представљају једну од најуноснијих области дјеловања организованог криминала говоре и подаци да се од 264 криминалне групе, које су 1997. год. идентификоване у Шпанији, њих 52% бавило трговином дроге као главном активношћу, од чега је чак 108 група међународно оперисало. У Великој Британији се за 66% криминалних организација, регистрованих у у 1997. год., претпоставља да су биле умијешане у илегалну трговину

¹⁵ Бошковић, М., *Криминологија, Правни факултет универзитета у Н. Саду*, 2007, стр. 386.

¹⁶ Наведено према: Сачић, Ж.: 20. посебна сједница Опће скупштине УН-а посвећена борби против дроге, приказ. У: *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, Загреб, бр. 2, 1998, стр. 1058.

наркотицима, док је у Холандији ова активност била доминантна у скоро 68% истрага у вези с питањем организованог криминала за исту годину¹⁷.

Наркокриминал је, уско, нераскидиво повезан са још двије веома опасне криминалне дјелатности, а то су праће новца и корупција. Када је ријеч о организованом криминалитету, треба рећи да он подразумијева постојање криминалне организације која има више од два члана, с циљем трајнијег вршења кривичних дјела ради остваривања имовинске користи и одговарајућег утицаја, с тим што се оваква криминална организација, да би могла да опстане, нужно користи насиљем или неким другим средствима застрашивања, или успоставља одговарајућу спрегу са државним, политичким, економским и финансијским субјектима, било корупцијом, уцјеном, изнудом или неким другим начином¹⁸. Поједини аутори сматрају да консензус о дефинисању организованог криминалитета није постигнут, односно различити су приступи одређивању појма организованог криминалитета. Постоје два схватања организованог криминалитета. Према првом схватању, при дефинисању организованог криминалитета примарни елемент је криминална организација, односно структура криминалне групе, док су криминалне активности секундарни елементи. По другом схватању, за постојање организованог криминалитета одређујућа је врста активности коју предузима криминална група¹⁹.

Наркокриминал, под којим се подразумијевају илегалне дјелатности производње, прераде и промета опојних дрога, данас се, без сумње, сматра једним од најопаснијих, најкомплекснијих и друштвено најштетнијих облика криминалног манифестовања. Оваквим недозвољеним активностима стиче се огроман новац, што криминалним организацијама омогућава да се непрекидно усавршавају, а самим тим омогућава им да буду нерјешива енигма органима откривања и доказивања. Та нерјешивост у погледу борбе са наркокриминалом произлази из чињенице да су његове основне карактеристике прикривеност и веома висока конспиративност испољавања. Наркокриминал, за разлику од осталих облика криминала, углавном има само један мотив, а то је новац. Његови учиниоци долазе до огромних финансијских средстава, чији су коначни донатори управо сами зависници. Баснословни профити проистекли из међународне трговине дрогама омогућавају стварање цијелих илегалних економија,

¹⁷ Dempsey, G., op. cit., str. 133.

¹⁸ Бошковић, М., *Организовани криминалитет и корупција*, Висока школа унутрашњих послова, Б. Лука, 2004, стр. 19–20.

¹⁹ Шикман, М., *Организовани криминалитет, кривични, процесни, криминалистички аспект*, Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Б. Лука, 2010, стр. 15.

Злоупотреба опојних дрога као дјелатност организованог криминалитета

које се уобичајено називају "наркодоларом". Та се средства покушавају легализовати и убацити у редовне привредне и финансијске токове (разним методама "прања" новца), или се пак даље користе за финансирање других криминалних активности. Због тога је повезаност наркокриминала с другим кривичним дјелима веома велика, а нарочито повезаност с нелегалним остваривањем политичких, вјерских или неких других циљева. Често се бројни терористички акти широм свијета финансирају средствима до којих се долази незаконитом производњом и продајом наркотика, што указује на чињеницу да се у оквиру одређених криминалних организација врше бројне, некада и дијаметрално супротне, илегалне активности. У посљедње вријеме све се чешће истиче феномен "наркотероризма", под којим се подразумева сталан и систематски терор који међународне криминалне организације спроводе против службеника државних органа (полиције, тужилаштва, суда), али и против полицијских информатора (сарадника), жртава и јавности, ради заштите и повећања профитабилности послова везаних за незаконити промет дрога, спречавања откривања, ометања вођења истрага и сл.²⁰

Криминал везан за незакониту производњу, кријумчарење и продају опојних дрога карактерише таква форма односа међу његовим учесницима, која се, у најмању руку, може назвати груба, осветничка и окупирана насиљем. Све што је везано за злоупотребе дрога одвија се искључиво у одређеном миљеу, који је по концепцији и дјелатностима које се у њему одвијају, сличан шпијунском или субверзивном миљеу²¹. Кривична дјела у вези са дрогом су скривена и тајан је начин живота у овом миљеу, гдје нема мјеста сажаљењу и емоцијама.

У свијету постоји неколицина картела који држе монопол над производњом и дистрибуцијом кокаина, а свакако да примат и даље држе колумбијски картели.

Илегална производња и промет опојних дрога, под окриљем организованог криминала и «руку под руку» са тероризмом, представља најтежи облик угрожавања савременог друштва данас.

Органи који су задужени за борбу против криминалитета широм свијета дубоко су забринути због изразито јаке везе која постоји на релацији злоупотребе дрога–терористички акти–организовани криминалитет.

Криминалитет у вези с опојном дрогом карактерише одређени број особина које у великој мјери отежавају рад на његовом сазнању, а и на његовом откривању, документовању и на крају доказивању. Без обзира на све особине које са собом носи криминалитет у вези са дрогом

²⁰ Шуперина, З., *Рајски путеви пакла, Протект-Фунчић*, Ријека, 1999, стр. 172.

²¹ Попадић, В., *Приручник о опојним дрогама*, Београд, 1970, стр. 12.

и његову повезаност са организованим криминалитетом, постоје неки начини сазнања који користе у раду на спречавању ове недозвољене активности. Ту се прије свега мисли на дјелатност овлашћених службених лица, пријаве као извор сазнања, јавно поговарање, самопријаве, пријаве очевидаца, сазнања преко информатора и сл. Без обзира на који начин и од којих извора су добијене криминалистички релевантне информације у вези са злоупотребом дрога, оне представљају фундаментално полазиште у оперативном раду на откривању и доказивању. С обзиром на то да ову врсту криминала карактерише дискретност и тајност, односно организованост манифестовања, то и начин прикупљања података и сазања о њему мора карактерисати тајност и организован продор у криминалну групу или лица блиска тој групи. Како год да се гледа на злоупотребу дрога и криминалитет у вези са њом и њену повезаност са организованим криминалом, засигурно је то област у којој се тражи већа ангажованост стручних служби и лица и њихова правремена увезаност, благовремена размјена података – како на националном тако и на међународном плану. Посебно у времену које долази, мораће се далеко више приступити борби против злоупотребе опојних дрога и њеној спрези са организованим криминалом, не само због опасности која из тога произлази него и све чешћих статистичких података који говоре да број овисника о дроги све више расте и да је цијена опојне дроге на илегалном тржишту и даље веома висока.

Стратегија сузбијања злоупотребе опојних дрога

Злоупотреба опојних дрога, као и криминал везан за њих представљају без сумње глобални проблем цјелокупне свјетске заједнице. Данас се све више поставља питање могућности супротстављања овом проблему који се брзо шири и закупуља читаву земаљску куглу. Од појаве опојне дроге и уочавања њене штетности по људе и друштво, Уједињене нације су одговориле својом глобалном стратегијом, чији темеље чине конвенције из 1961, 1971. и 1988. године.

Средишњи елемент међународне стратегије у борби против злоупотребе дрога и даље је репресија, односно поступање пост фестум, у оквиру кога се издвајају два савремена правца дјеловања: 1) контрола основних хемикалија које се користе у производњи наркотика (прекурсора), на који начин се картели дрога одвајају од производних средстава, и 2) сузбијање прања новца стеченог бављењем овим незаконитим дјелатностима²². Објективно гледајући, само искључивим репресивним приступом овом проблему не могу се постићи запаженији

²² Krause G., *Drogenpolitik-Kein Spielfeld fuer Ideologen, Iternationale Zusammenarbeit bei der Bekaempfung des Drogenproblems*. V: Kriminalistik, br. 3, 1997, str. 160.

Злоупотреба опојних дрога као дјелатност организованог криминалитета

резултати. Превенција код сузбијања злоупотребе опојних дрога има такође посебну улогу. Сав превентивни рад треба усмјерити не само на смањење понуде на илегалном тржишту, него и на борбу на пољу смањења њене потражње. Нема сумње да је превентивни облик борбе најважнији, али са друге стране он је и најкомплекснија мјера у борби против злоупотребе опојних дрога. Разлози за конзумирање дроге су различити – од индивидуалних до општих социјалних, али је евидентан општи пораст њеног конзумирања, што са друге стране на неки начин осликава дубоку кризу друштва, гдје су пољуљане традиционалне друштвене институције и вриједности, а прије свих породица, школа и вјерске институције. С обзиром на овакав тренд убрзаног раста злоупотребе и конзумирања опојних дрога, превенција се не може ослонити само на државу која би замијенила улогу осталих, него се у ову борбу морају укључити и сви остали релевантни субјекти и институције. Савремена превенција болести зависности од дрога не може се заснивати на застрашивању грађана посљедицама њеног конзумирања, већ се мора радити на томе да се грађани упуте и упознају са овом проблематиком, те увјере у штетност овог порока, а до тога се долази искључиво кроз свеобухватан процес едукације.

Када се говори о спречавању злоупотребе опојних дрога на националном нивоу, ту се прије свега мисли на координирану и синхронизовану активност свих релевантних субјеката и институција, а то треба да се због боље функционалности одреди националном стратегијом сузбијања опојних дрога. Таква стратегија на подручју Босне и Херцеговине, а самим тим и Републике Српске, постоји. Такве националне стратегије појединих земаља морају бити међусобно компатибилне и координиране, јер се односе на међународни глобални феномен, који, у већој или мањој мјери, представља проблем свим државама, те му се и из тог разлога неопходно и нужно колективном акцијом супротставити. Посебна успјешност на пољу борбе против злоупотребе опојних дрога на подручју Републике Српске и Босне и Херцеговине зависи не само од међународне сарадње, него и од правовремене и добро координиране сарадње свих полицијских структура. Ова сарадња је нужна и безусловна, а посебно због чињенице о њеној вези и спони са организованим криминалом и посљедицама које из тога произилазе. Без сумње активности у вези са опојном дрогом данас у цијелом свијету представљају друштвени феномен и безбједносни изазов.

ЗАКЉУЧАК

Злоупотреба опојних дрога, као најunosнији облик организованог криминалитета окупирала је цијелу земаљску куглу, а проналази погодно тло за ширење и код нас. Јачањем финансијске моћи организованог криминала, расте и утицај на укупна политичка, економска и социјална збивања у држави и друштву, као и у међународној заједници. У прошлости злоупотреба опојних дрога није представљала толико широку опасност као сада када се развила у феномен наркокриминала као дјелатност организованог криминала, који пријети свим сегментима безбједности једне државе, али и шире, с обзиром на тенденцију организованог криминала да постане међународни. Из ове тенденције организованог криминала јавља се истина да безбједност представља један од фундаменталних и егзистенцијалних феномена дјеловања људског бића у свим његовим епохама развоја, било да је ријеч о безбједности појединца или државе, а све с циљем осигурања основних друштвених вриједности за успоставу, очување и развој свог постојања. Евидентно је да организовани криминалитет стално развија и проширује дјелатности у вези са злоупотребом и кријумчарењем опојних дрога, како територијално, тако и у односу на поједине врсте дога, те ова дјелатност има изражени степен друштвене опасности који се огледа у спрези са осталим криминалним дјелатностима којима се угрожава легитимна економија, стабилност и безбједност државе, с једне, и здравља људи, с друге стране, укључујући и друге видове негативног дејства у осталим сферама друштвеног живота.

Производња, злоупотреба и кријумчарење дрога и наркоманија као посљедица ове криминалне дјелатности, нарочито међу млађим генерацијама, доводи до веома негативних трендова у развоју и одржавању потребне безбједности друштва, тако да међународни организовани криминалитет у чијем су средишту све активности око злоупотребе опојних дрога, вишеструко подстиче продуктивност опште кризе и узрокује дестабилизацију развојних перспектива у појединим подручјима.

Битно је истаћи да су државе настале распадом СФРЈ, међу које спада и Република Српска – БиХ, раније углавном представљале транзитно подручје у склопу познатог пута дроге, док се данас дрога у њима све више задржава и све је више њених корисника. Из овог се може закључити да подручје ових земаља није више само транзитно. Треба констатовати да је утицај организованог криминалитета, а самим тим злоупотребе опојних дрога као његове најпрофитабилније дјелатности, на безбједност Републике Српске – БиХ детерминисан

Злоупотреба опојних дрога као дјелатност организованог криминалитета

степеном развоја његовог друштва и функционалношћу институција безбједности у држави. Сваку државу, па тако и нашу, угрожава криминал повезан са злоупотребом опојних дрога и његова повезаност с организованим криминалом у оној мјери у којој је она немоћна да му се супротстави.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бошковић, М.: Криминолошки лексикон, Матица српска, Н.Сад, 1998.
- [2] Бошковић, М.: Криминологија, Правни факултет Универзитета у Н. Саду, Н. Сад, 2007.
- [3] Бошковић, М.: Организовани криминалитет и корупција, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, Б. Лука, 2004.
- [4] Krause, G.: Drogenpolitik-Kein Spielfeld fuer Ideologen, Internationale Zusammenarbeit bei der Beakaempfung des Drogenproblems, u Kriminalistik, br. 3, 1997.
- [5] Маринковић, Д.: Тешки облици криминала, Будва, 2004.
- [6] Modly, D.: Uvod u kriminalistiku, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2004.
- [7] Modly, D.: Štetne posljedice konzumiranja droge, u: Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova, Zagreb, 1982.
- [8] Никчевић, Р.: Наркоманија грех или болест, Светигора, Цетиње, 2001.
- [9] Николић, Д.: Наркоманија злочин или казна, Српско удружење за кривично право Крагујевац, 2001.
- [10] Петровић, Б.: Наркокриминал, Правни факултет Универзитета у Сарајеву, Сарајево, 2004.
- [11] Петровић П., С.: Дрога и људско понашање, Партенон, Београд, 2003.
- [12] Попадић, В.: Приручник о опојним дрогама, Београд, 1970.
- [13] Шикман, М.: Организовани криминалитет, кривични, процесни, криминалистички аспект, Дефендологија центар за безбједност, социолошка и криминолошка истраживања, Б. Лука 2010.
- [14] Шуперина, З.: Рајски путеви пакла, Протект-Фунчић, Ријека, 1999.

Dražan Erkić

Commander of the Support unit Zvornik

Mile Pejanović

Commander of the Police Station Šekovići

Abstract: Relation of man to narcotic drugs was changing very fast, looking through history. At the beginning, the drugs were used for medical purposes and were available mainly in breeding areas. But, with the development of international transport and international trade, the distant countries of the world have become closer and it is possible that the drug is known and available outside of the breeding place. There is no doubt that drugs destroy many lives and the human communities, they inhibit the human development and encourage crime.

Existence of a large number of people who are prone to abuse drugs, limited and strictly controlled amount of drug traffic, necessarily led to illegal and illicit drug production and trade, hence to the connection with many of deviant behavior, especially with crime. Nowadays, the risk that deals with organized crime is particularly evident in the phenomenon of drug abuse. No matter at what level is demonstrated, national or international, it presents a problem that is difficult to solve, despite numerous efforts and initiatives aimed at its prevention and suppression. It is increasingly evident that all activities related to drugs are highly profitable businesses and this is more than enough reason to hire criminal organizations around the world.

Link between organized crime and drugs has traditionally been strong. On the illegal market of prohibited goods and services, that is somehow formed and controlled by organized crime, narcotic drug takes a central place for many years. The role and place of the narcotic drugs in the world of organized crime is even greater when it is known that in recent times, the profits from trafficking and abuse of narcotic drugs finance a variety of criminal activities such as terrorism, illegal trafficking, corruption, etc., those are very big threats to benefit of humanity, democracy, independence of states and nations and to peace in the whole world.

Keywords: narcotic drugs, drug abuse, organized crime, illegal production and distribution, drug addiction, drug crime, smuggling.

Рад примљен: 05.09.2011. године.

Рад одобрен: 07.10.2011. године.

ПОСЕБНЕ ИСТРАЖНЕ РАДЊЕ И ЉУДСКА ПРАВА

SPECIAL INVESTIGATIVE ACTIONS AND HUMAN RIGHTS

Зоран Савић¹

Дирекција за координацију полицијских тијела БиХ

Игор Кушић²

МУП Републике Српске, ЦЈБ Источно Сарајево

Апстракт: Посебне истражне радње су новоконституисане правне категорије, којима се за потребе сузбијања сложених облика криминалитета привремено ограничавају основна права и слобода човјека. Користе се као крајња мјера за којом се посеже само ако се путем других, класичних истражних радњи не може постићи очекивани циљ, јер се њима задире у сферу слобода и права грађана. Сврха овог рада јесте да укаже на њихову законску примјену, као и могуће повреде основних људских права, односно права и слобода лица над којима се примјењују.

Рад се у одређеној мјери заснива и на личним искуствима аутора, стицаним кроз радно искуство и контакте са запосленим у државним органима и институцијама (судови и тужилаштва).

Кључне речи: посебне истражне радње, људска права и слобода, тајно праћење, надзор над примјеном мјера, наредба, организовани криминалитет.

УВОД

Посебне истражне радње се користе као крајња мјера, за којом се посеже само ако се путем других, класичних истражних радњи не може постићи очекивани циљ, јер се њима задире у сферу слобода и права грађана. Посебне истражне радње се примјењују када се процијени да се до одређених доказа не може доћи на други начин, или да би истражне радње могле бити повезане са несразмјерним тешкоћама.

¹ Виши инспектор у Одсјеку за унутрашњу контролу, e-mail: zoran.savic@dkpt.gov.ba

² Виши инспектор у Сектору полиције, e-mail: igorkusic2711@gmail.com

Ипак, усљед великог задирања у зону приватности и људских права уопште, строго су прописани услови под којима се ове мјере примјењују. У примјену посебних истражних радњи укључени су суд, тужилаштво, безбједносне службе и полиција.

С обзиром на околности које постоје у Босни и Херцеговини, чији је друштвено-економски развој оптерећен тешким посљедицама рата, економском стагнацијом, заоштреним социјалним односима, политичким конфликтима, нестабилним међунационалним односима и слично, не чуди што се ниво криминала одржава на недопустиво високом нивоу. Организовани криминалитет показује додатна обиљежја, парализујући нормално функционисање различитих нивоа власти у овој земљи.

Поред тога, сложеност правног система захтијева одређену координацију, али нипошто и унификацију рјешења, јер би она представљала додатни предмет спотицања и увод у нову институционалну кризу.

Сврха и оправданост примјене посебних истражних радњи произилази из одређених криминално-политичких разлога државе да инкримише кривична дјела која имају обиљежја организованог криминалитета, као што су организовање и/ или припадање криминалним организацијама, вршење тежих кривичних дјела итд. Из тих разлога (криминално-политичких) процесна законодавства предвиђају посебна правила и поступке за откривање и истрагу кривичних дјела организованог криминалитета³.

ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ ПОСЕБНИХ ИСТРАЖНИХ РАДЊИ

Законом о кривичном поступку Босне и Херцеговине у Глави IX (чланови од 116 до 122) прописују се Посебне истражне радње, које се издвајају из Главе VII, која регулише радње доказивања. И одговарајуће одредбе ентитетских ЗКП-ова и ЗКП Брчко Дистрикта БиХ прописују ове радње. Превасходно, ове радње су усмјерене на борбу против организованог криминала и посљедица су тежњи државе и органа јавне власти, а међу првима органа гоњења да се повећа ефикасност у поступку откривања организованог криминала и процесуирања одговорних лица.⁴

Посебне истражне радње представљају неке од најактуелнијих института у кривичном процесном праву. У теорији постоји знатан број становишта о већем броју питања у вези са њиховом примјеном. Иако не

³ Матијевић, М. и Митровић, Д. (2011), „Криминалистика оператива“, Бања Лука.

⁴ Барашин, М. и Хасанспахић, Ђ., „Посебне истражне радње, законито пресретање“ – законска регулатива.

представљају ријеткост у законодавствима, не постоји довољно истраживања која би на систематски начин обрадила ову појаву, водећи рачуна о њиховом практичном ефекту. Ово нарочито долази до изражаја у државама које нису прошле процес транзиције, а имајући у виду државу као што је БиХ, са свим специфичностима о којима је било ријечи. Теорија је уочила одређена питања која нису адекватно ријешена у законодавству. Нека од њих су проблем случајног налаза, превентивне употребе, заштите права на приватност, судске контроле свих аспеката вршења и сл. Ипак, примјену ових мјера прати вјечита дилема – заштита људских права или ефикасна борба против криминала. Питање мјере одступања кључно је питање којим се бави теорија, а покушава да испрати законодавац.

Класични методи супротстављања криминалу показују потпуну немоћ. Имајући у виду сложеност правног система и уставне структуре ове државе, избор средстава супротстављања криминалу представља једно од најтежих изазова правног система. Такође, БиХ је додатно оптерећена изразитом институционалном неразвијеношћу те конфронтираним односом различитих нивоа власти. Институти кривичног процесног законодавства су неријетко средство политичке борбе и манипулације. Уз све наведено, реформе у кривичноправној области су изведене уз интензивно учешће међународне заједнице. Као резултат тога се јавља појава мијешања рјешења која потичу из различитих правних система, те као таква представљају и резултат различитих правних традиција. Питање које се поставља јесте у којој мјери ти институти, а посебне истражне радње и тужилачки концепт истраге у овој земљи су засигурно неки од таквих, могу да постигну резултате који се од њих очекују.

У литератури која се ближе бавила овом материјом у БиХ постоји већи број чланака. Они освјетљавају већину наведених мјера, међутим, углавном посматрајући их појединачно. Опредељење у овом истраживању представља систематски и практично поткријепљен приступ, специфично оријентисан на анализу рјешења у законодавству на различитим нивоима власти у БиХ.

БиХ је земља оптерећена тешким ратним искуством, као и проблемима транзиције, која као најтеже посљедице има лоше међунационалне односе, економску кризу, висок ниво корупције, мултиплицирање појавних облика друштвено неприхватљивог понашања, те форме организованог криминалитета које превазилазе неријетко и моћ саме државе. Потреба за посебним истражним радњама не само да се не доводи у питање, већ представља једну од ријетких нада да је могуће изградити правну државу и организованом криминалитету, али и терористичким пријетњама стати у крај. Структура државе захтијева и сложен правни систем. Ниво БиХ је снабђевен надлежностима за сузбијање одређених кривичних дјела. Такву

надлежност посједују и ентитети. Један од проблема се тиче могућности сукоба надлежности, који у БиХ за собом носе посебну опасност. Такође, у циљу ефикасног супротстављања организованом криминалитету, али и тероризму, различитим облицима привредног и уопште тешког криминала, неопходно је да рјешења у законодавству ове државе буду у одређеној мјери хармонизована, али и заштићена од многобројних могућности политичке злоупотребе.

Основни циљ овог истраживања јесте да се да комплетан приказ законских рјешења о посебним истражним радњама и људским правима, односно правима оних према којима се посебне истражне радње примјењују. Приказ ће пратити анализа усклађености тих рјешења унутар БиХ, у оквиру које егзистира више кривичнопроцесних законодавстава, те указати на празнине које постоје у овој материји.

ПОСЕБНЕ ИСТРАЖНЕ РАДЊЕ И ЉУДСКА ПРАВА

Модерно друштво као средишњи проблем кривичноправне заштите људских права и основних слобода разумијева сукоб права и слободе човјека.⁵ Управо због тога долази до изражаја могућност да људска права могу бити нарушена јер примјена посебних истражних радњи по својој природи далеко надмашује класичну истрагу. Ипак, примјену посебних истражних радњи познаје велики број савремених законодавстава, при чему се оправданост њихове примјене не доводи уопште у питање, само се траже одговарајући концепти правног регулисања.⁶ С друге стране, строго законско уређење посебних истражних радњи подразумијева придржавање неких међународних и општеусвојених начела и стандарда, као што су предвиђеност у закону, контрола и надзор суда, временска одређеност, супсидијарност, право на заштиту у случају њихове неоправдане примјене и слично.⁷

Посебне истражне радње се у законима неких европских земаља дефинишу као привремена ограничења људских права. Ипак, потреба за сузбијањем савремених облика криминалитета којим се угрожавају основне друштвене вриједности, па самим тим и људско друштво, захтијева да се под одређеним условима, законски прецизно одређеним, дозволи таква могућност. Ипак, могућности злоупотребе су велике, те се, стога, мора водити рачуна о свим аспектима примјене ових мјера, те доћи до резултата који могу да послуже нормативном дјеловању. БиХ, као држава коју поред транзиционих, оптерећују и бројни други проблеми, почев од лоших међунационалних односа, институционалних проблема, сложеног правног система, посљедица тешког ратног

⁵ Modly, D. (1993), *op. cit.*, стр. 93.

⁶ Добовшек, Б. (1997), „Организовани криминалитет“, Љубљана.

⁷ Сијерчић-Чолић, Х. (2008), „Кривично процесно право“, Сарајево.

Посебне истражне радње и људска права

искуства и уништене привреде и енормне корупције, захтијева посебан третман. Стога се мора имати на уму да свака од наведених радњи може бити предмет политичке злоупотребе. Законодавац пред собом има знатно тежи задатак него што је то у другим земљама.

Када размишљамо о овим стварима, па на једној страни посматрамо заштиту државе од организованог криминала а на другој жртве које тај организовани криминалитет доноси, онда сматрамо оправданим да се људска права лица која су озбиљно индицирана као извршиоци кривичних дјела могу ограничити, што је и законодавац предвидио и прописао.

Према Закону о кривичном поступку БиХ, посебне истражне радње јесу: а) надзор и техничко снимање телекомуникација; б) приступ компјутерским системима и компјутерско срањење података; в) надзор и техничко снимање просторија; г) тајно прањење и техничко снимање лица, транспортних средстава и предмета који стоје у вези са њима; д) коришћење прикривених истражитеља и коришћење информатора; ђ) симулирани и контролисани откуп предмета и симулирано давање поткупнине; е) надзирани превоз и испорука предмета кривичних дјела.⁸

Провођење ових радњи на образложени приједлог тужиоца одређује судија за претходни поступак наредбом. Приједлог као и наредба садржи личне податке о лицу против кога се радња предузима, основе сумње, разлоге за њено предузимање, навођење радње која се захтијева и начин њеног извођења, обим и трајање радње и остале битне околности које захтијевају предузимање радњи.

По престанку примјене посебних истражних радњи, полицијски органи морају све информације, податке и предмете добијене предузетим радњама уз писмени извјештај предати тужилаштву, односно надлежном тужиоцу. Тужилац је по пријему наведеног дужан доставити судији за претходни поступак писмени извјештај, на основу ког ће судија провјерити да ли је поступљено по његовој наредби. У случају да тужилац одустане од кривичног гоњења, односно да информације и подаци прибављени наређеним радњама нису потребни за кривични поступак, уништиће се под надзором судије за претходни поступак, о чему се сачињава посебан записник. Са аспекта заштите људских права и слобода битно је напоменути да приликом примјене ових радњи, односно о предузетим радњама, разлозима за њихово предузимање, информацији да добијени материјал није био основ за кривично гоњење и да је уништен, мора се писмено обавијестити лице над којим су мјере провођене. Информације и подаци добијени приликом предузимања ових радњи, ако се не односе на кривично дјело

⁸ ЗКП БиХ („Сл. гласник БиХ“, број: 3/03,32/03,37/03,54/04,61/04,30/05, 53/06, 32/07 и 8/10).

за које су биле одређене, не могу се користити као доказ у кривичном поступку – „случајни налази“.⁹ Судија за претходни поступак не може заснивати своју одлуку на доказима прикупљеним без његове наредбе или ако су докази прикупљени у супротности с наредбом, односно ако су мјере и радње предузете без наредбе или су у супротности с њом.

Свјedoци смо да су у БиХ могуће злоупотребе примјене ових радњи, односно да се поједине институције надлежне за њихово провођење досљедно нису придржавале наведених законских одредби, да приликом провођења ових мјера и радњи нису заштићени подаци до којих се дошло, као ни и идентитет лица над којим се мјере проводе.¹⁰

Поред домаћег нелегалног прислушкивања, грађани БиХ суочени су и с прислушкивањима других безбједносних агенција из региона, а доказ за то су хапшења појединих званичника БиХ које је хрватска служба безбједности прислушкивала у БиХ.

Надзор над примјеном посебних истражних радњи, односно надзор над активностима полицијских органа и безбједносних служби у БиХ је сигурно једна од стално актуелних тема. Сва демократска друштва настоје да граде комплексне механизме за вршење тог надзора, механизме у које, без сумње, поред најважније парламентарне и судске контроле, укључују у већој или мањој мјери и поједине нове независне органе – омбудсмане. Такве нове институције и нова права постепено постају и наша реалност. Закон о слободи приступа информацијама отворио је широке могућности јавности за приступ, у начелу, свим подацима, свих органа власти, а самим тим и информацијама у посједу полицијских органа и безбједносних служби. Иако је закон предвидио довољно рјешења којима се, у случају оправдане потребе, може ускратити приступ овим информацијама, ипак је извјесно успоставио нов однос и нове обавезе и за ове органе.¹¹

ЗАКЉУЧАК

Закони о кривичном поступку у Босни и Херцеговини предвиђају посебне истражне радње као специфичне мјере којима се за потребе сузбијања сложених облика криминалитета привремено ограничавају основна права и слободе човјека.

У савременим условима све државе, па и читава међународна заједница је суочена са различитим облицима криминалитета којима се повређују или угрожавају најзначајнија друштвена добра и вриједности.

⁹ „Случајни налази“, ЗКП БиХ – члан 120.

¹⁰ Списак објављених прислушкиваних телефонских бројева у дневном листу „Независне новине“.

¹¹ Хаџић, М. и Петровић, П. (2008), „Демократски надзор над примјеном посебних овлашћења“, Београд.

Међу посебно друштвено опасним појавама 20. вијека истиче се организовани транснационални криминалитет, који не познаје границе између држава. У супротстављању овим облицима криминалитета класичне методе, средства и поступци не могу да дају очекиване резултате. Стога све државе данас у систему кривичнопроцесног законодавства познају посебне мјере – посебне истражне радње, од којих се очекује помоћ у откривању, доказивању и сузбијању ових посебно опасних облика и видова криминалитета.

Недостаци у законским рјешењима, у корист или на штету ефикасности вођења кривичног поступка, односно у корист или на штету заштите права и слобода човјека зависе од тога из које се перспективе гледа на њих. Без строге судске контроле ове мјере би могле представљати један од механизма кршења основних људских права, својствених ауторитарним политичким режимима.

КОРИШТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] **Барашин, М. и Хасанспахић, Ћ.** *„Посебне истражне радње, законито пресретање“* – законска регулатива.
- [2] **Добовшек, Б.** (1997), *„Организовани криминалитет“*, Љубљана.
- [3] **Матијевић, М. и Митровић, Д.** (2011), *„Криминалистика оператива“*, Бања Лука.
- [4] **Маринковић, Д., Ђурђевић, З.** (2007), *„Прикривени иследник у законодавству Србије“* – анализа спорних питања примене, Београд.
- [5] **Маринковић, Д.** (2009), *„Криминалистички аспекти ангажовања прикривеног иследника“*, Београд.
- [6] **Modly, D.** (1993), *Информатори*, Загреб.
- [7] **Симовић, М.** (2004), *„Кривично процесно право“*, Правни факултет, Бања Лука.
- [8] **Симовић, М.** (2005), *„Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске“*.
- [9] **Сијерчић-Чолић, Х.** (2008), *„Кривично процесно право“*, Сарајево.
- [10] **Сијерчић-Чолић, Х.**, *„Прикривене истражне радње у борби против организованог криминалитета“*, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, год. 46, 4/2009, стр. 687–700.
- [11] **Хаџић, М. и Петровић, П.** (2008), *„Демократски надзор над примјеном посебних овлашћења“*, Београд.
- [12] **Шкулић, М.** (2005), *„Прикривени иследник“* – законско решење и нека спорна питања, Београд.
- [13] Закон о кривичном поступку БиХ, 2003.
- [14] Закон о кривичном поступку Републике Српске.

[15] Закон о кривичном поступку Ф БиХ.

[16] Закон о кривичном поступку Дистрикта Брчко БиХ.

Zoran Savić

Directorate for coordination of police bodies

Igor Kušić

Ministry of Interior of Republika Srpska,
Public security centre I. Sarajevo

Abstract: Special investigative actions are newly constituted legal categories which, for the purpose of combating the complex forms of criminality, temporarily restrict the basic rights and human freedoms. They are used as ultimate measure, because they interfere in the sphere of freedoms and citizens' rights, and only if the expected goal can't be reached through other, classical investigative actions. The purpose of this paper is to point out their legal application, as well as possible violations of fundamental human rights, i.e. rights and freedoms of persons over whom they are applied.

To some extent the paper is based on personal experience of the author, gained through work experience and realised contacts with employees within the state agencies and institutions (courts and prosecution authorities).

Key words: special investigative actions; human rights and freedoms; undercover surveillance; supervision over implementation of measures; orders; organised crime.

Рад примљен: 10.10.2011. године.

Рад одобрен: 04.11.2011. године.

**ПРИМЈЕНА АНАЛИЗЕ ДНК У ИДЕНТИФИКАЦИЈИ ИЗВРШИЛАЦА
КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА**

Application of DNA analysis to identify perpetrators of crimes

Марија Маркановић,

Центар јавне безбједности Бања Лука – Одсјек за спречавање
малољетничке делинквенције, e-mail: marijamarcanovic@gmail.com

Драгана Косић,

Управа криминалистичке полиције МУП-а РС – Одјељење за финансијске
истраге и откривање имовине стечене извршењем кривичног дјела

Милијан Којић,

Центар јавне безбједности Бања Лука – Одсјек за спречавање
разбојништава и имовинских деликата, e-mail: kmilijan@gmail.com

Апстракт: Када је у склопу молекуларне биологије и форензичке генетике дошло до открића да молекула ДНК садржи јединствену генетичку информацију на основу које се сваки појединац разликује од другог, те да се њеном анализом може извршити готово непогрешива идентификација лица из чије ћелије је ДНК екстрахован, криминалистика је та открића прихватила и усмјерила их у правцу постизања својих циљева.

Да би се на основу пронађених биолошких трагова могла извршити идентификација учинилаца кривичних дјела, потребно је проћи кроз седам неопходних корака, односно фаза у анализи молекула ДНК, а то су: 1. прикупљање узорака биолошких трагова везаних за кривично дјело, 2. узимање референтних биолошких узорака од неспорно идентификоване особе, 3. изоловање молекула ДНК из биолошког материјала, 4. утврђивање количине и квалитета молекула ДНК у изолату, 5. ензимска анализа изолата у циљу издвајања дијелова молекула ДНК, 6. добијање ДНК профила из биолошких узорака (генотипизација узорака), односно утврђивање присуства одређених алелских форми у оквиру анализираних полиморфних генских локуса и 7. упоређивање добијених ДНК профила, биостатичка обрада и интерпретација резултата.

Кључне ријечи: ДНК – дезоксирибонуклеинска киселина, идентификација, биолошки трагови, PCR – ланчана реакција полимеразе.

УВОД

У борби против свих облика криминалитета, као један од најважнијих корака намеће се идентификација извршилаца кривичних дјела, за шта је криминалистика, као наука чији је то превасходни циљ, развила многобројне методе. Поред својих метода, она је свом циљу прилагодила и неке методе развијене од стране других наука и научних дисциплина. Једна од таквих метода, преузета из молекуларне биологије и форензичке генетике јесте метода идентификације кориштењем анализе молекула ДНК.

Откриће да се из биолошких материја које потичу од хуманог, анималног или биљног поријекла а које се у великом броју случајева проналазе на лицу мјеста извршења кривичних дјела као њихови трагови може изоловати молекул ДНК и на основу њега извршити готово стопроцентна идентификација оставиоца трага, донијело је огромне помаке у расвјетљавању многих кривичних дјела и откривању њихових учинилаца. Помоћу ове методе бачено је свјетло и на неке од најмистериознијих злочина, за које годинама није било могућности помага у њиховом расвјетљавању.

Бројне су предности ДНК анализе у односу на класичне серолошке методе: брза је, дјелотворна, даје једнообразне, недвосмислене и репродуктивне резултате. При томе, PCR метода за ову анализу захтијева врло малу количину биолошког материјала. Полазна количина ДНК, која је деценијама представљала ограничавајући фактор, свела се на потребу присуства само једне добро очуване ћелије, а мукотрпне процедуре изолације и пречишћавања дијелова генома постале су једноставније.

ПРОЦЕС ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ИЗВРШИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА ПРИМЈЕНОМ ДНК АНАЛИЗЕ

Идентификација учинилаца кривичних дјела помоћу методе анализе ДНК¹ представља сложен процес који пролази кроз неколико

¹ У свим ћелијама људског организма постоје два типа нуклеинских киселина, познатих по својим скраћеним називима ДНК и РНК (дезоксирибонуклеинска киселина и рибонуклеинска киселина). То су кључни молекули у којима су депоноване генетичке информације које се преносе синтезом протеина. ДНК садржи упутства за синтезу протеина, а РНК остварује ту синтезу. Нуклеинске киселине први је изоловао Фридрих Мишер 1872. године, док је први

Примјена анализе ДНК у идентификацији извршилаца кривичних дјела

основних фаза. Свака од тих фаза ће бити детаљније обрађена на страницама које слиједе.

Прикупљање узорака биолошких трагова везаних за кривично дјело

Прикупљање узорака биолошких трагова² представља прву и основну радњу у идентификацији помоћу молекула ДНК. Она обухвата откривање, документовање, прикупљање и чување биолошких трагова. Приликом извођења ових поступака изузетно је важно поштовати слиједеће принципе:

1. потребно је прикупити што је могуће већу количину трага како би се осигурала довољна количина ДНК за даљу анализу,
2. због могућности разградње или загађења бактеријама услед дуготрајнијег стајања потребно је трагове прикупити што хитније и доставити их у лабораторију, а до започињања анализе треба их чувати на хладном и сухом мјесту,
3. битно је избјегавати узимање нечистоћа и других супстанци из окружења трага, јер је познато да оне понекад могу озбиљно угрозити извођење анализе ДНК.³

Пошто се ови поступци примјењују приликом вршења увиђаја, нарочито је важно да их добро познају чланови увиђајне екипе. Поред тих знања, они треба да буду опремљени и одговарајућом опремом, као што су маске на лицу, једнодијелни комбинезони, капе за једнократну употребу, рукавице, прибор за подизање трагова као што су пинцете и слично. Биолошки флуиди прикупљају се са лица мјеста стерилним памучним туфером или газом, која се по потреби може наквасити минималном количином дестиловане воде. Кад год је то могуће, са лица мјеста треба изузети и послати на вештачење цијеле предмете на којима се налазе биолошки трагови.

експериментални доказ да је ДНК носилац наследних информација објавио амерички микробиолог Освалд Авери 1944. године. Нуклеинске киселине су у суштини полимери изграђени од великог броја нуклеотида. Сваки нуклеотид се састоји од једног молекула азотне базе, једног молекула пентозе и једног молекула фосфорне киселине. Нуклеинске киселине садрже два типа азотних база: пуринске (аденин и гуанин) и пиримидинске (цитозин и тимин). Више о овоме у: Матић Г.: Основи молекуларне биологије, Завет, Београд, 1997, и Ђурић В.: Медицинска биохемија за четврти разред медицинске и ветеринарске средње школе у дјелатности личних услуга, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002. година.

² Једна од најшире прихваћених дефиниција биолошки траг третира као биолошку материју, видљиву или невидљиву, пронађену на мјесту извршења криминалних радњи (крв, длака, сперма, ћелије коже, зубног и коштаног ткива).

³ Приморац, Д. и сарадници: Примјена анализе ДНА у судској медицини и правосуђу, НЗМХ, Загреб, 2001, стр.83.

Након успјешног прикупљања биолошких трагова, сљедећи важан корак је њихово правилно паковање. Основна правила која је потребно поштовати при спровођењу те активности јесу: да се сваки биолошки траг пакује потпуно сув, да се сваки траг или предмет с трагом пакује одвојено, да се трагови пакују у амбалажу која омогућава размену ваздуха, тј. "дисање трага". Најчешће се користи амбалажа од картона или папира.

Узимање референтних биолошких узорака од неспорно идентификоване особе

С обзиром на то да су форензичке анализе компаративне, односно заснивају се на поређењу ДНК профила из два узорка, о идентитету особе која је оставила биолошки траг се може судити само на основу поређења ДНК профила добијеног анализом тог биолошког трага са ДНК профилем добијеним анализом узорка узетог на неспоран начин од особе чији је идентитет претходно утврђен на други начин. Као неспорни узорак данас се најчешће користи узорак крви, мада се све више користи узорак бриса усне дупље(узорак пљувачке) или узорак длаке.

Изоловање молекула ДНК из биолошког материјала

Да би се могла извршити анализа молекула ДНК из биолошког материјала, потребно је изоловати молекуле ДНК. Све методе за изоловање молекула ДНК се свде на разбијање ћелија и ћелијског једра у коме се налази генетички материјал, одстрањивање и разлагање протеина који се налазе у комплексу са молекулима ДНК, чиме се постиже ослобађање ДНК молекула из прикупљеног и достављеног биолошког материјала.

У зависности од начина пречишћавања, разликујемо органске и неорганске методе за изоловање молекула ДНК.

Органска метода екстракције ДНК помоћу раствора фенол/хлороформ/изоамилалкохола и дан-данас представља златни стандард у форензичкој генетици, пошто даје највећи принос најчистијих молекула ДНК. Поступак екстракције овом методом пролази кроз двије фазе:

- ☒ водена фаза
- ☒ органска фаза

Код ове методе користи се стандардна органска процедура, која укључује дигестију протеиназом К која разлаже протеине и пречишћавање органским растварачима. Смјеша фенола и хлороформа раствара протеине и липиде присутне у смјеси са молекулима ДНК, док се сами молекули ДНК у овом растварачу не растварају.

Примјена анализе ДНК у идентификацији извршилаца кривичних дјела

Будући да је коришћење органских растварача опасно, не само за аналитичара, већ и за животну средину, методе засноване на другим приступима у изоловању молекула ДНК постају све заступљеније у форензичким лабораторијама. Примјер тих метода су: екстракција ДНК хелирајућим смолама (Chedex), екстракција помоћу магнетних честица (promegin DNA). Поред тога, може се извршити и додатно пречишћавање изолата у ДНК молекулу геловима Qbiogene I Qagen и др., у зависности од типа узорка.⁴

Неорганска метода заснива се на чињеници да се молекули ДНК под одређеним условима након лизирања ћелија (у раствору који садржи високу концентрацију хаотропних соли) могу везивати за честице силике. Након вишеструких испирања којима се уклањају нечистоће из раствора ДНК, сами молекули ДНК прикупљају се са силикатног матрикса након пречишћавања раствором који садржи малу количину хаотропних соли.⁵

Утврђивање количине и квалитета молекула ДНК у изолату

Будући да успешност и ефикасност метода може зависити од квалитета (степен деградације), чистоће (присуство страних честица) и укупне количине молекула ДНК у изолату, прије спровођења генетичке анализе приступа се процјени ових параметара. Уколико је форензички материјал издвојен примјеном парамагнетних честица које аутоматски за себе везују молекуле ДНК, ова фаза није неопходна. Класичне методе квантификације молекула ДНК су спектрофотометрија и електрофореза. Њихов недостатак је што не одвајају ДНК молекуле животињског поријекла. Овај проблем рјешава метода хибридизације, која такође има недостатак, који се огледа у томе што не указује на степен деградације. Због тога се у новије време развијају системи за квантификацију узорка PCR методом, која прецизно утврђује и најмање количине хуманих ДНК молекула.

Анализе ДНК молекула

Постоји више метода вјештачења биолошких трагова ради утврђивања ДНК профила оставиоца трага и његовог упоређивања са ДНК профилем познатог поријекла. Основне методе које се примјењују у форензичкој пракси јесу:

☒ Полиморфизам дужине рестрикционих фрагмената (*Restriction Fragment Length Polymorphism – RFLP*),

⁴ Марјановић, Д., Добрача, И., Дробнич, К.: Прикупљање, презервација и транспорт узорака за ДНК анализу, ИНГЕБ, Сарајево, 2005, стр. 12.

⁵ Ковачевић, Р.: Правна медицина, Правни факултет у Бањалуци, 2007, стр. 65.

- ☒ Ланчана реакција полимеразе (Polymerase Chain Reaction – PCR),
- ☒ RT PCR,
- ☒ Вјештачење митохондријалне ДНК (мДНК),
- ☒ Анализа локуса на Y хромозому.

За потребе овог рада ће ближе бити објашњена PCR метода која је данас највише у употреби у форензичким лабораторијама диљем свијета из разлога вишеструких предности у односу на остале методе, прије свега у односу на методу RFLP која је прије ње била у најширој употреби и која је најстарија од свих претходно наведених. Неке од тих предности се огледају у томе што је за RFLP методу потребна релативно велика количина биолошког материјала доброг квалитета, што је проблем у пракси, јер су биолошки трагови који остају на лицу мјеста често у лошем стању или присутни у малим количинама. За разлику од ње, PCR методи је потребан мали број молекула ДНК и могу се користити и деградирани или делимично иструлели биолошки узорци (довољно је да је очувана само једна једина ћелија). Разлика између наведених метода је и у времену. PCR метода буде готова за неколико сати, а RFLP метода захтева у просеку 6–8 недеља. PCR методом се може вештачити и помешани биолошки материјал од више особа.⁶

PCR или ланчану реакцију полимеразе је осмислио амерички молекуларни биолог Кари Мулис (Kary Mullis), који је за ово откриће 10 година касније добио Нобелову награду. Ова метода омогућава умножавање циљног фрагмента ДНК, тј. представља имитацију репликације ДНК. Након дугих истраживања, Кари Мулис је открио да би се понављањем процеса синтезе ДНК помоћу двије супротно наелектрисане олигонуклеотидне секвенце које ограничавају циљни део ДНК и ензима⁷ ДНК полимеразе број циљних молекула ДНК умножио више милијарди пута.⁸ За ланчану реакцију полимеразе веома је битно присуство прајмера који представљају кратке олигонуклеотиде комплементарне крајевима секвенце која се копира. Најчешће се користе прајмери дужине 14–40 нуклеотида са G+C садржајем од 40 до 75%. Да би се успјешно одвијала ланчана реакција полимеразе, потребно је да се након сваког процеса умножавања у PCR реакциону смјешу дода нова количина ензима ДНК полимеразе, јер је овај ензим неотпоран на високе температуре. Након извјесног времена у топлим језерима Јелоустонског парка у САД из бактерије *Thermus aquaticus* изолована је *Taq* полимеразе. То је први представник термостабилне

⁶ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, Правни факултет, Крагујевац, 2004, стр. 471–472.

⁷ Ензими су посебна група протеина коју синтетизује жива ћелија, а све хемијске реакције у организму, односно цјелокупан метаболизам успјешно се одвија управо захваљујући њима.

⁸ Ромац, С., Вукосавић, С., Стојковић, О., Чуљковић, Б.: *PCR у клиничкој дијагностици*, Биолошки факултет, Београд, 1999, стр. 23.

Примјена анализе ДНК у идентификацији извршилаца кривичних дјела

ДНК полимеразе. Оптимална количина ензима која је потребна за PCR реакцију креће се између 0,5 и 2,5 јединица за финални волумен смјеше од 50µl. Уколико се повећа концентрација ензима, може доћи до грешке при уградњи нуклеотида. PCR се одвија у туби, при чему се излаже цикличним промјенама температуре. Један циклус обухвата 3 фазе:

1. Денатурација ДНК матрице
2. Хибридизацију прајмера са матрицом
3. Елонгацију прајмера

Денатурација ДНК матрице је процес који обухвата раскидање водоничне везе између два комплементарна ланца и одвија се инкубацијом ДНК молекула 3–5 минута на 95° Целзијусових. Ако не дође до комплетне денатурације, молекула ДНК биће дјелимично раздвојена и убрзо ће опет доћи до успостављања водоничних веза између комплементарних база ланца ДНК и биће онемогућен процес хибридизације, а резултат тога је мали принос специфичног фрагмента.

Хибридизација прајмера с матрицом одвија се на температури 42–65° Целзијусових. Управо је избор температуре најважнији у овом процесу и одређује се у зависности од базног састава, дужине и концентрације прајмера. Будући да су прајмери за PCR дужине око 20 нуклеотида, очекује се да се у 3 милијарде нуклеотида хумане ДНК секвенце комплементарне прајмерима нађе на само једном мјесту. Типичан процес хибридизације траје од 20 секунди до једне минуте.

Елонгација прајмера се изводи на температури од 72° Целзијусова. Просјечна брзина уградње нуклеотида катализоване *Taq* полимеразом је 35–100 нуклеотида у секунди. Вријеме трајања овог процеса зависи од температуре на којој се изводи и од концентрације циљне секвенце коју желимо да амплификујемо.

Добијање ДНК профила из биолошких узорака (генотипизација узорака)

Добијање ДНК профила или генотипизација узорка представља детаљнију анализу добијених фрагмената молекуле ДНК који су умножени PCR методом. Савремена генетика познаје више аналитичких метода, а која ће од њих бити примијењена зависи од типа полиморфизма који се жели проучавати. Методе које се најчешће користе јесу: хибридизација (SSO проба) и електрофореза.

Хибридизација молекула ДНК са SSO пробом (SSO – Sequence specific oligonucleotide) заснива се на принципу комплементарности секвенци: SSO проба, чија је секвенца апсолутно комплементарна једном алелу⁹

⁹ Алели су различите варијанте полиморфних гена. Гени су функционални дијелови молекула величине од неколико стотина хиљада нуклеотидних парова и

неког генског локуса¹⁰ везаће се само за тај алел, а не и за друге алелске варијанте тог генског локуса. Електрофореза представља процес помоћу којег се врши анализа и сепарација колоида. Заснована је на путовању колоидних јона под утицајем електричног поља. Откривена је четрдесетих година прошлог вијека и усавршена до те мјере да може да разликује два фрагмента молекула ДНК који се међусобно разликују у дужини за само један базни пар. Позитивне честице путују према катоди, а негативне према аноди.

Упорјеђивање добијених ДНК профила и интерпретација резултата

Поређење ДНК профила се врши на сљедећи начин: да би два профила била истовјетна, читав списак алела присутних на свим анализираним генским локусима мора бити потпуно идентичан. Када су у питању ДНК профили добијени анализом STR локуса, истовјетност се не утврђује поређењем електроферограма, већ се пореде нумеричке ознаке алела утврђене анализом сваког од локуса који чине ДНК профил. Уколико је потребно брзо поредити велики број ДНК профила, користе се савремене компјутерске технологије.

Савремене генетичке лабораторије врше поређења спорних и неспорних узорака на свега 15 мјеста. Дакле, ако се утврди подударност ДНК структура из биолошког трага и узорка од неспорног даваоца, оправдано се поставља питање да ли у популацији постоји још нека особа чија би се ДНК структура на посматраних 15 мјеста слагала са структуром из биолошког трага. Другим ријечима, да ли је поређење ДНК профила на само 15 мјеста довољно. Овај проблем се рјешава примјеном индекса вјеродостојности. У том случају се долази до вјероватноће о поузданости компаративне анализе ДНК профила од око 99,9%.¹¹ Дакле, узимајући ову чињеницу са криминалистичког и форензичког аспекта, произилази да је идентификација учинилаца кривичних дјела на основу биолошких трагова пронађених на мјесту извршења кривичног дјела, примјеном поступка ДНК анализе, можемо слободно рећи, непогрешива.

представљају основну јединицу наслеђивања. Укупност гена једног човјека чини геном.

¹⁰ Генски локуси су дијелови ланца ДНК који су подвргнути анализи ради идентификационог вјештачења

¹¹ Ковачевић, Р.: *Правна медицина*, Правни факултет, Бања Лука, 2007, стр. 66–67.

ЗАКЉУЧАК

Свака од претходно описаних фаза у процесу идентификације примјеном ДНК анализе има подједнак значај за успјешну примјену ове методе, јер грешка и пропуст у било којој од њих може резултирати добијањем погрешних резултата, односно неуспјешном идентификацијом, а самим тим и успјешним избјегавањем правде учинилаца кривичних дјела. Када је у питању онај дио послова које у процесу ДНК анализе обављају полицијски службеници (обезбјеђење лица мјеста, вршење увиђаја током којег се проналазе, фиксирају и пакују трагови биолошког поријекла погодни за ДНК анализу), за њихову успјешну реализацију битно је да они поред законских одредби познају и правила која се односе на криминалистичке и форензичке аспекте биолошких трагова.

Ипак, да све у вези са овом методом не би изгледало исувише сјајно, потребно је на крају нагласити да у вези са њеном примјеном постоје и одређени практични проблеми. Тако, на примјер, постоје различите могућности фалсификовања, манипулисања и свјесног обмањивања коришћењем биолошких трагова (нпр. подметање на лицу мјеста, од стране извршиоца кривичног дјела, трагова биолошког поријекла који потичу од друге особе).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ђурић, В.: Медицинска биохемија за четврти разред медицинске и ветеринарске средње школе у дјелатности личних услуга, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002. година.
- [2] Ковачевић, Р.: Правна медицина, Правни факултет, Бања Лука, 2007. година.
- [3] Матић, Г.: Основи молекуларне биологије, Завет, Београд, 1997. година.
- [4] Марјановић, Д., Добрача, И., Дробнич, К.: Прикупљање, презервација и транспорт узорака за ДНК анализу, ИНГЕБ, Сарајево, 2005. година.
- [5] Приморац, Д. и сарадници: Примјена анализе ДНА у судској медицини и правосуђу, НЗМХ, Загреб, 2001. година.
- [6] Ромац, С., Вукосавић, С., Стојковић, О., Чуљковић, Б.: РСР у клиничкој дијагностици, Биолошки факултет, Београд, 1999. година.
- [7] Симоновић, Б.: Криминалистика, Правни факултет, Крагујевац, 2004. година.

Abstract: When in the Molecular biology and Genetics forensic been discovered that the DNA contains a unique genetic information for the based of which, each individual differs from another, and that its analysis can be performed almost unmistakable identification of the person from whose cells the DNA is extracted, criminalistics has accepted these findings and directs them towards achieving their goals.

To be found on the basis of biological traces could make the identification of perpetrators should be required to go through seven steps or stages in the analysis of DNA molecules, such as: 1. collection samples of the biological traces related with crime, 2. taking referent biological samples from the indisputably identified person, 3. isolation of DNA molecule from biological material, 4. determining the quantity and quality of DNA in isolates, 5. enzymatic analysis in order to isolate parts of DNA molecule, 6. getting DNA profiles from biological samples (genotyping of samples) or determining the presence of certain allelic forms in the analyzed polymorphic gene locus, and 7. comparison of obtained DNA profiles, biostatistical processing and interpretation of results.

Key words: DNA – deoxyribonucleic acid, identification, biological traces, PCR – polymerase chain reaction.

Рад примљен: 15.10.2011. године.

Рад одобрен: 04.11.2011. године.

**РАЗЛИКЕ У НЕКИМ МОТОРИЧКИМ СПОСОБНОСТИМА СТУДЕНАТА
ВИСОКЕ ШКОЛЕ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА С ОБЗИРОМ НА
ЕФИКАСНОСТ ИЗВОЂЕЊА ОДБРАНЕ ОД НАПАДА ШТАПОМ ОДОЗГО**

Differences in some motor abilities students police college of Internal Affairs with respect to the performance of efficiency defense of attack from the top wand

Мр Дарко Паспаљ

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

Апстракт: Истраживање је спроведено с циљем да се утврди разлика у моторичким способностима ситуационо боље оцијењених и ситуационо слабије оцијењених студената. Узорак испитаника састојао се од 44 студента треће године ВШУП-а. За потребе утврђивања статистичких разлика он је подијељен на два подузорка. Један подузорок испитаника (n = 21) чинили су студенти чији се распон оцјена кретао у интервалу од 5,00 до 7,55 (студенти који су оцијењени оцјенама пет, шест и седам), а други подузорок испитаника (n = 23) чинили су студенти чији се распон резултата оцјена кретао у интервалу од 7,56 до 10,00 (студенти који су оцијењени оцјенама осам, девет и десет). Узорак варијабли био је састављен од десет тестова за процјену моторичких способности. Такође, у истраживање је укључена и варијабла под називом одбрана од напада ударцем штапом одозго надоље у правцу главе (ПНШО).

Обрада података извршена је примјеном програмског пакета СПСС верзија 17,00. Резултати урађене дискриминативне анализе моторичких способности показали су да постоји статистички значајна разлика између ситуационо боље оцијењених и ситуационо слабије оцијењених студената. Та разлика је дефинисана значајно бољим вриједностима резултата у моторичким тестовима: кораци у страну (МКУС), окретност на тлу (МОНТ), бубњање ногама и рукама (МБНР) и број подизања трупа за 30 секунди (МБПТ), које су постигли ситуационо боље оцијењени студенти, на основу чега можемо претпоставити да су наведене варијабле предиктивне за успешно извођење одбране од напада штапом одозго надоље у правцу главе и да постоји њихова велика повезаност са

квалитетом рјешавања проблемске ситуације „Напад предметом подесним за наношење тјелесне повреде“ (ПНШО).

Кључне ријечи: моторичке способности, одбрана од напада штапом, студенти ВШУП-а, разлике

УВОД

Већ због саме чињенице да обављање професионалних дужности и обавеза подразумијева и употребу физичке силе, потребно је да студенти Високе школе унутрашњих послова кроз програм специјалног физичког образовања овладају специфичним моторичким знањима, способностима и вјештинама који би им омогућиле да што ефикасније обављају своју дјелатност. Доминантну улогу над осталим адаптивним карактеристикама имају моторичке способности, при чему су за ефикасност примјене основних активности специјалног физичког образовања од посебне важности разни видови снаге, брзине и окретности. Од различитих видова снаге најважнији су: способност за брзо укључење мишића (експлозивна снага), способност генерисања силе при великим брзинама контракције мишића (брзинска снага), способност извођења максималног броја контракција уз одређени отпор (издржљивост у снази) и способност развијања максималне мишићне силе. Експлозивна снага утиче на ефикасност различитих бацања, на брзину улазака, удараца, блокова, улазак у противника, избјегавање напада, одбране од хватова и држања и раскидање противничког гарда. Брзинска снага условљава ефикасност извођења блокова, удараца и кретања у гарду. Издржљивост у снази омогућава велики број понављања акција у циљу одбране или напада у току дужег временског периода, при чему се велики број реакција темељи на способности извођења изометријских контракција с одређеним трајањем (извлачење из равнотеже, захвати гушења, извођење одређених полуга захватима држања и привођења, вођење борбе у стојећем положају и на тлу). Брзина је веома битна за ефикасност извођења техника кретања, удараца, полуга, бацања, измицања и блокова, при чему до изражаја долази: брзина нервно-мишићне реакције, брзина појединачних покрета, фреквенција покрета, способност за убрзање при локомоцији, максимална брзина локомоције, способност за успоравање при локомоцији и способност промјене правца кретања. Велика брзина нервно-мишићне реакције омогућава правовремено избјегавање напада противника и искориштавање најповољнијег момента за конранпад, правовремену блокаду и друге акције. Брзина појединачних покрета омогућује брзо извођење свих техничких акција. Максимална брзина локомоције и способност убрзања при локомоцији омогућава брзо склањање са правца напада, стизање противника, задавање удараца и извођење полуга. Способност успоравања при локомоцији омогућује

Разлике у неким моторичким способностима студената...

правовремено заустављање и прелазак у контранапад. Фреквенција покрета битна је у оним ситуацијама у којима у циљу напада или одбране полицијски службеник мора извести неколико комбинованих техничких елемената (кретања комбинована с блоковима, ударцима, полугама, чишћењима и бацањима). Способност брзе промјене правца кретања омогућава брзо кретање, брзу промјену ставова и гардова, брзу промјену правца напада, брзо извођење комбинација кретања с ударцима и блоковима, одбрана и привођења са везивањем и истовремено извођење кретања и удараца или блокова при различитим нападима лица. С обзиром на то да су свакодневне радне ситуације пуне неизвјесности, од полицијских службеника се тражи да што брже рјешавају настали проблем, да ускладе своје покрете са покретима противника по простору и времену, да врло брзо изводе веома сложене покрете и комбинације и да савладају велики број најсложенијих техничко-тактичких елемената које примјењују противници, што од њих захтијева веома велик ниво развијености координације (Милошевић, М., Зулић, М., и Божић, С. 1989). С обзиром на значај основног моторичког и ситуационо-моторичког простора у одређивању успјеха студената при рјешавању проблемских ситуација различитог нивоа сложености из програма специјалног физичког образовања, употребом физичке снаге или неког другог средства силе, **основни циљ** овог емпиријског истраживања јесте да се дефинишу квантитативне разлике у базичним моторичким способностима ситуационо боље оцијењених и слабије оцијењених студената код рјешавања проблемске ситуације напада предметом подесним за наношење тјелесне повреде, извођењем одбране од напада штапом одозго надоље у правцу главе. Полазећи од дефинисаног циља истраживања, може се поставити хипотеза да постоје статистички значајне разлике у моторичком простору између ситуационо боље оцијењених и ситуационо слабије оцијењених студената, на основу чега ће се провјерити њихова повезаност са квалитетом рјешавања проблемске ситуације „Напад предметом подесним за наношење тјелесне повреде“ (ПНШО).

МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Узорак испитаника

Узорак испитаника су чинила четрдесет четири студената треће године Високе школе унутрашњих послова из Бањалуке, старости између 21 и 23 године, клинички здрава, без видљивих тјелесних недостатака или морфолошких аберација. За потребе утврђивања статистичких разлика, узорак испитаника подијељен је на два подузорка. Један подузорак испитаника ($n = 21$) чинили су студенти чији се распон оцена кретао у интервалу од 5,00 до 7,55 (студенти који

су оцијењени оцјенама пет, шест и седам), а други подузорок испитаника (n = 23) чинили су студенти чији се распон резултата оцјена кретао у интервалу од 7,56 до 10,00 (студенти који су оцијењени оцјенама осам, девет и десет)

Узорак варијабли

Узорак варијабли био је сатављен од десет варијабли за процјену моторичких способности, те варијабле под називом одбрана од напада ударцем штапом одозго надоље у правцу главе (ПНШО). Моторичке способности биле су мјерене сљедећим тестовима: скок удаљ из мјеста (МСДМ) – коришћен за процјену експлозивне снаге, кораци у страну (МКУС) – коришћен за процјену агилности, окретност на тлу (МОНТ) – коришћен за процјену координације, бубњање ногама и рукама (МБНР) – коришћен за процјену реализације ритмичких структура, тапинг руком (МТАПР) – коришћен за процјену фреквенције покрета руком, тапинг ногама о зид (МТАЗ) – коришћен за процјену фреквенције покрета ногом, максималан број склекова за 10 секунди (МБСК) – коришћен за процјену снаге руку и раменог појаса, максималан број подизања трупа за 30 секунди (МБПТ) – коришћен за процјену снаге трупа, циљање боксерске крушке руком (МЦБК) – коришћен за процјену прецизности циљањем и Куперов тест трчања 12 минута (М12К) – коришћен за процјену аеробне издржљивости. Сви моторички тестови у истраживању посједују потребне метријске карактеристике (Метикош, Хофман, Прот, Пинтар и Ореб, 1989). Варијабла под називом: одбрана од напада ударцем штапом одозго надоље у правцу главе (ПНШО) говори о успјешности рјешавања проблемске ситуације напада предметом подесним за наношење тјелесне повреде, а чини је просјек оцјена које су добијене од пет експерата који предају специјално физичко образовање.

Методе обраде података

Обрада података извршена је примјеном програмског пакета СПСС верзија 17,00. За сваку варијаблу израчунати су сљедећи параметри: аритметичка средина као средња вриједност резултата, стандардна девијација као одступање резултата од средње вриједности, најмања вриједност остварених резултата (Мин), највећа вриједност остварених резултата (Макс), те индикатори параметара дистрибуције резултата: коефицијент асиметрије дистрибуције (Skewness), изражен кроз нагнутост кривуље, и коефицијент издужености дистрибуције (Kurtosis), изражен кроз закривљеност кривуље. Нормалност дистрибуције варијабли тј. максималне разлике између реалних и теоретских кумулативних фреквенција, тестирана је Колмогоров-Смирновим тестом. Квантитативне разлике у основним моторичким способностима ситуационо-моторички успјешнијих и ситуационо-

Разлике у неким моторичким способностима студената...

моторички неуспјешнијих студената дефинисане су примјеном т-теста за независне узорке.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Основни статистички параметри ситуационо слабије оцијењених студената

У Табели 1 приказани су дескриптивни параметри моторичких способности ситуационо слабије оцијењених студената. Нормалитет распореда моторичких варијабли тестиран је помоћу Колмогоров-Смирнов теста, при чему резултати сугеришу да се прихвати хипотеза да је расподела код свих примијењених варијабли нормална, будући да су добијене вриједности максималних диференцијација за све варијабле мање од граничних вриједности теста. Вриједности коефицијента нагнутости не прелазе 1,00, изузев код варијабли: кораци у страну (МКУС = 1,162), тапинг руком (МТАП = 1,723), тапинг ногама о зид (МТАЗ = 1,856) и Куперов тест трчања 12 минута (М12К = 3,130), које одступају од нормалне расподеле. Вриједности коефицијента закривљености крећу се испод нормалне вриједности дистрибуције, што чини дистрибуцију платикуртичном или расплинутом. Највеће одступање резултата од аритметичке средине забиљежено је код Куперовог теста трчања 12 минута (М12К), са вриједношћу стандардне девијације (164,15), док је најхомогенији резултат забиљежен код максималног броја склекова за 10 секунди са вриједношћу стандардне девијације (1,60).

Табела 1 Основни статистички параметри варијабли моторичких способности слабије оцијењених студената

Варијабле	Н	Мин	Макс	Средња вриједност	Стандардна девијација	Нагнутост кривуље	Закривљеност кривуље	КС	
								п	п
МСДМ	21	212	273	241.33	17.439	.110	-.818	.674	
МКУС	21	6.62	12.64	9.4033	1.33340	.624	1.162	.830	
МОНТ	21	10.26	18.99	14.5210	2.55298	.097	-.902	.487	
МБНР	21	10	18	13.00	2.345	.514	-.691	.647	
МТАП	21	45	59	50.38	3.154	.605	1.723	.738	
МТАЗ	21	12	28	23.05	4.043	-1.418	1.856	.972	
МСКЛ	21	9	14	12.10	1.609	-.488	-.698	.867	
МПТР	21	24	33	27.95	2.636	.039	-.812	.694	
МЦБК	21	3	10	6.86	1.931	-.606	-.143	.695	
М12К	21	2350	3080	2575.71	164.151	1.318	3.130	.822	

Основни статистички параметри ситуационо боље оцијењених студената

Увидом у основне параметре дистрибуције примијењених моторичких тестова ситуационо боље оцијењених студената (табела 2) може се запазити да су резултати нормално распоређени око аритметичке средине, што потврђују и вриједности Колмогоров-Смирнов теста, гдје су такође вриједности максималних диференцијација за све варијабле мање од граничних вриједности теста. Вриједности коефицијента нагнутости код свих варијабли не прелазе 1,00, док се вриједности коефицијента закривљености крећу испод нормалне вриједности дистрибуције, што дистрибуцију чини платикуртичном. Мјере распршења резултата показују да је већина тестова добро прилагођена за мјерење моторичких способности студената, што потврђују и вриједности стандардне девијације као показатељ диференцирања испитаника по мјереним карактеристикама. Највеће одступање резултата од аритметичке средине забиљежено је као и у претходној групи код варијабле Куперов тест трчања 12 минута (М12К) са вриједношћу стандардне девијације (173,38), док је најхомогенији резултат такође забиљежен код варијабле максималан

Разлике у неким моторичким способностима студената...

број склекова за 10 секунди са вриједношћу стандардне девијације (1,64).

Табела 2 Основни статистички параметри варијабли моторичких способности боље оцијењених студената

Варијабле								
	Н	Мин	Макс	Средња вриједност	Стандардна девијација	Нагнутост кривуље	Закривљеност кривуље	КС п
МСДМ	23	217	270	242.83	14.192	.115	-.438	.605
МКУС	23	7.48	9.44	8.4796	.54851	-.014	-.901	.498
МОНТ	23	9.72	18.13	12.5265	1.96465	.906	1.596	.515
МБНР	23	10	21	15.78	2.923	-.543	.007	.872
МТАП	23	48	57	51.13	2.801	.588	-.363	.805
МТАЗ	23	19	32	25.22	3.176	.109	-.461	.713
МСКЛ	23	10	15	12.48	1.648	-.192	-.810	.808
МПТР	23	23	36	30.17	3.243	-.136	-.064	.665
МЦБК	23	3	10	7.65	2.442	-.725	-.523	1.070
М12К	23	2330	3180	2652.17	173.388	.793	3.466	1.251

Анализа разлика

У Табели 3 приказани су резултати т-теста за независне узорке између наведена два узорка испитаника за варијаблу одбрана од напада ударцем штапом одозго надоље у правцу главе (ПНШО). Резултати су показали да се испитаници статистички значајно разликују у ефикасности извођења одбране од напада ударцем штапом одозго надоље у правцу главе. На основу оцјена експерата из области специјалног физичког образовања, видљиво је да су испитаници друге групе добили боље просјечне оцјене (8,42) у односу на испитанике прве групе (6,87). Претпоставља се да је то вјероватно резултат разлике у моторичким способностима, јер је наставу за све испитанике реализовао исти наставник, према истом наставном плану и програму, под истим околностима и условима и истом методологијом обраде наставних садржаја, с истим фондом сати и истом дужином трајања часа, при чему су форма и структура наставног часа за све испитанике биле исте.

Табела 3 *T-тест за независне узорке за варијабле одбрана од нападаударцем штапом одозго надоље у правцу главе за испитанике прве и друге групе*

Варијабле	Група	Н	Средња вриједност	Ф тест	т тест	Број степени слободе	Значајност (2-смјерна)	Разлика средњих вриједности	Стандардна грешка разлике
ПНШО	1	21	6.8762	5.436	-8.849	42	.000	-1.54990	.17514
	2	23	8.4261		-9.031	37.378	.000	-1.54990	.17162

Резултати т-теста за независне узорке између наведена два узорка испитаника за варијабле моторичког простора приказани су у Табели 4. Прегледом табеле може се видјети да испитаници друге групе показују боље вриједности остварених резултата у свих десет примијењених тестова за процјену моторичких способности. На основу добијених резултата може се закључити да се резултати субузорака статистички значајно разликују у четири теста: кораци у страну (МКУС), окретност на тлу (МОНТ), бубњање ногама и рукама (МБНР) и број подизања трупа за 30 секунди (МБПТ), док у осталих шест тестова моторичких способности не постоји статистички значајна разлика између посматраних група, на основу чега можемо претпоставити да су наведене варијабле предиктивне за успјешно извођење одбране од напада штапом одозго надоље у правцу главе.

Разлике у неким моторичким способностима студената...

Табела 4 Т-тест за независне узорке у варијаблима (тестовима) за процјену моторичких способности за испитанике прве и друге групе

Варијабле	Група		Средња вриједност	Ф тест	т тест	Број степени слободе	Значајност (2-смјерна)	Разлика средњих вриједности	Стандардна грешка разлике
	1	Н							
МСДМ	1	21	241.33	1.287	-313	42	.756	-1.493	4.775
	2	23	242.83		-.310	38.652	.758	-1.493	4.821
МКУС	1	21	9.4033	7.563	3.054	42	.004	.92377	.30246
	2	23	8.4796		2.955	26.091	.007	.92377	.31264
МОНТ	1	21	14.5210	2.297	2.919	42	.006	1.99443	.68331
	2	23	12.5265		2.884	37.507	.006	1.99443	.69151
МБНР	1	21	13.00	.355	-3.462	42	.001	-2.783	.804
	2	23	15.78		-3.497	41.350	.001	-2.783	.796
МТАП	1	21	50.38	.029	-.835	42	.409	-.749	.898
	2	23	51.13		-.830	40.217	.411	-.749	.903
МТАЗ	1	21	23.05	.275	-1.989	42	.053	-2.170	1.091
	2	23	25.22		-1.967	37.937	.057	-2.170	1.103
МСКЛ	1	21	12.10	.002	-.779	42	.441	-.383	.492
	2	23	12.48		-.780	41.797	.440	-.383	.491
МПТР	1	21	27.95	.317	-2.479	42	.017	-2.222	.896
	2	23	30.17		-2.503	41.473	.016	-2.222	.888
МЦБК	1	21	6.86	1.822	-1.190	42	.241	-.795	.668
	2	23	7.65		-1.203	41.196	.236	-.795	.661
М12К	1	21	2575.71	.483	-1.499	42	.141	-76.460	51.024
	2	23	2652.17		-1.502	41.938	.141	-76.460	50.894

ЗАКЉУЧАК

Резултати урађене дискриминативне анализе моторичких способности показали су да постоји статистички значајна разлика између ситуационо боље оцијењених и ситуационо слабије оцијењених студената. Та разлика је дефинисана значајно бољим вриједностима резултата у моторичким тестовима: кораци у страну (МКУС), окретност

на тлу (МОНТ), бубњање ногама и рукама (МБНР) и број подизања трупа за 30 секунди (МБПТ), које су постигли ситуационо боље оцијењени студенти. На основу добијених резултата можемо претпоставити да су наведене варијабле предиктивне за успјешно извођење одбране од напада штапом одозго надоље у правцу главе и да постоји њихова велика повезаност са квалитетом рјешавања проблемске ситуације напад предметом подесним за ношење тјелесне повреде (ПНШО). С обзиром на чињеницу да су испитаници проблемску ситуацију рјешавали из припремног става са основне дистанце, склањањем са правца напада уз истовремену корекцију дистанце коришћењем одговарајућег блока ради онемогућавања лица у намјери извршења започете радње, након чега су комбинацијом техника удараца, чишћења, бацања и полуга савладавали отпор лица и успостављали контролу над њим (гдје до изражаја долази способност брзе промјене правца кретања, брза промјена ставова и гардова, брза промјена правца напада, брзо извођење комбинације кретања са ударцима и блоковима и истовремено извођење кретања и удараца, чишћења и бацања), логично је да су се тестови: кораци у страну (МКУС) као репрезент агилности намијењен за процјену брзе промјене правца кретања, окретност на тлу (МОНТ) као репрезент координације намијењен за процјену усвајања и реализације сложених моторичких структура, бубњање ногама и рукама (МБНР) као репрезент реализације ритмичких структура намијењен за испитивање осјећаја за ритам и број подизања трупа за 30 секунди (МБПТ) као репрезент снаге намијењен за процјену динамичке снаге трупа, показали пресуднима за рјешавање наведене проблемске ситуације.

Научни допринос овог истраживања може се манифестовати прије свега у прикупљању информација и бољем разумијевању нивоа базичних моторичких способности ситуационо успјешнијих и неуспјешнијих студената, при чему добијене информације могу помоћи наставницима код планирања и програмирања наставног процеса, као и при спровођењу процеса селекције кандидата за упис на школовање у Високој школи унутрашњих послова.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Арлов, Д. (2007). *Алати самоодбране*. СИА, Нови Сад, ИСБН 86 – 902353-4-6.
- [2] Благојевић, М., Допсај, М., Вучковић, Г. (2006). *Специјално физичко образовање I за студенте Полицијске академије*, Београд. Инпрес.
- [3] Гужвица, М. (2007). *Предикција утицаја латентних моторичких способности и морфолошких карактеристика на успјешност*

Разлике у неким моторичким способностима студената...

извођења техника из програма специјалног физичког образовања. Безбједност, Полиција, Грађани 1/07, 879–890.

- [4] Милошевић, М., Зулић, М., Божић, С. (1989). *Специјално физичко образовање за студенте и раднике органа унутрашњих послова.* Београд.

MA Darko Paspalj

College of Internal Affairs, Banja Luka

Abstract: The research was conducted in order to determine the differences of motor skills of situationally better and situationally weaker graded students. The sample consisted of 44 third-year students of college of Internal Affairs, with was divided in two-samples to determine the statistical differences. One sub-sample (n = 21) consisted of students whose score-range ranged from 5,00 to the 7,55 (students who were graded with grades five, six and seven), the second sub-sample (n = 23) consisted of students whose score-range ranged from 7,56 to 10,00 (students who were graded with graded eight, nine and ten). The sample of variables was composed of ten tests for the estimation of motor skills. In the research was also included a variable called „ The defence from on attacking stroke with a stick from the top to the bottom in the direction of the head (PNŠO)“. Data analysis was performed using the SPSS software package version 17.00. Results of the mode discriminant analysis from the motor skills showed a statistically significant difference between the situationally better and situationally weaker students. That difference is defined with significantly better result values in motor tests: side steps (MKUS), agility on the ground (MONT), drumming hands and feet (MBNR) and number troop raising from the ground 30 seconds (MBPT), which the situationally better students achieved on the basic of witch we can assume that the variables one predictive for the successful execution of defence againts on attack with a stick from the head, and they have a great conection with the quality of solving the problem situacion „Attack with on object suitable causing body injuris (PNŠO).

Key words: motor skills, defence againts attack with a stick, Police College students, the differences

Рад примљен: 10.10.2011. године.

Рад одобрен: 01.11.2011. године.

ЗАТВОРЕНИЧКИ КОДЕКС

PRISONERS' CODE

Мр Небојша Мацановић¹

Апстракт: Информације из медија о нередима, побунама, физичким обрачунима између затвореника или нападима на службена лица упућују на веома напету психолошку атмосферу која свакако има своје «окидаче» унутар затвора. Психолошка атмосфера у казним установама је веома интересантна област којом се дужи низ година баве стручњаци разних професија. Бројни су фактори који утичу на психолошку атмосферу, али и на сам процес ресоцијализације уопште. Навешћемо само неке: ентропија, репресија, депривације, затворенички кодекс и жаргон, итд. У нашем раду ћемо посебну пажњу посветити затвореничком (осуђеничком) кодексу, јер је он у пенолошкој пракси јако мало истраживан. Покушали смо утврдити колико заправо затворенички кодекс као доминантни фактор неформалног система утиче на успјешност ресоцијализације осуђених лица.

Кључне ријечи: формални систем, неформални систем, осуђена лица, ресоцијализација, затворенички кодекс.

Појам и карактеристике затвореничког кодекса

Свака изолована заједница успоставља свој кодекс, правила и покушава да их наметне и другима. Осуђенички (затворенички) кодекс је присутан у свим нашим затворским установама. То је, у ствари, збирка основних начела по којима су осуђеници дужни да се понашају у тим установама. Због тога у затвору сви осуђеници познају и разумију затворенички жаргон и кодекс.

Кодекс и жаргон су спољашња обиљежја осуђеничке заједнице, без обзира на то што се сви осуђеници не служе њима или их стално крше. Та обиљежја чине ову заједницу поткултуром у односу на општу културу друштвене заједнице. Овај кодекс се не јавља као писано

¹ Мр Небојша Мацановић, Факултет политичких наука, Бања Лука, macanovicn@yahoo.com

правило, већ више личи на неко обичајно право, које је прешло у свијест осуђеника. Отуда потиче стабилност осуђеничког кодекса, његова трајност и снага у регулисању понашања осуђеника, како у међусобним односима, тако и према формалном систему (Николић, 1994).

Поред правила, осуђенички кодекс садржи и мјере присиљавања осуђеника на њихово поштовање. Познато је да се многи осуђеници не придржавају норми кодекса, да их не поштују у истој мјери и у свим приликама, иако их они сами стварају и боре се за њихово поштовање. То се поготово односи на осуђенике који имају супротна гледања, који настоје да се понашају у духу норми формалног система, те и на оне који желе да остану по страни од ступања у осуђеничке групе и друге односе. «По себи се разуме, да присиљавање осуђеника на поштовање затвореничког кодекса понашања значи истовремено супротстављање нормама конвенцијалног система, које се стварају адекватно потребама поправљања и преваспитања осуђеника. То значи да у затворској установи функционишу фактички два контроверзна система вредности и норми понашања. Један тежи постизању успеха у ресоцијализацији, а други се томе супротставља, па се стога може сматрати девијантним. Уколико је овај други вредносни систем израженији и супротнији првом систему и вредносним ставовима ширег друштва, утолико више је отежано преваспитање осуђеника. Због тога је значајно, по нашем мишљењу, да се уђе егзактно у функционисање вредносног и нормативног механизма неформалног система у свакој пенитенцијарној установи, да би се на основу тога предузеле адекватне мере за сузбијање његовог утицаја на осуђенике» (Милутиновић, 1977; 218).

У затворским установама присутан је и грегари мотив, односно тежња осуђеника да се веже за неку групу, тежња да припада некој групи и да од те групе буде прихваћен. Овај мотив посебно је изражен приликом самог доласка у затвор, када осуђеник у фази адаптације на нову средину тражи мјесто у групи. Управо из тог разлога, већина осуђеника покушава да прихватањем и ослањањем на затворенички кодекс изгради своје мјесто у групи. «Група је социјална јединица која се састоји од одређеног броја појединаца који стоје у одређеном односу статуса и улога један према другом и која посједује систем својих вриједности и норми које регулишу понашање појединих чланова, бар у стварима од важности за групу» (Sherif, 1969 – види код: Милосављевић, 2001; 19). Већина психолога сматра да је овај мотив урођен – његову основу виде у стицању навике да се буде у друштву. Међутим, тежња да се буде у друштву не значи и истовремено да се помаже другима, већ као што је случај у казним установама, осуђена лица удруживањем у групе покушавају остварити прије свега неки заједнички интерес. Овај мотив веома често се доводи у везу са афилијативним мотивом. «Али грегари мотив може се разликовати од афилијативног мотива по томе што га карактерише тежња да појединац припада широј групи, гомили, док се

афилијативни мотив манифестује у тежњи да се буде у друштву са другим појединцима» (Рот, 1989; 226). У затвору помоћу групе осуђена лица остварују две важне потребе:

1. *За припадањем.* Та потреба повезана је са потребом за заштитом, односно депривацијом сигурности.
2. *За влашћу.* У групи се нуде различите улоге, различитог статуса. Већина тежи да постане вођа, како би се задовољила потреба за доминацијом.

Основно обиљежје неформалне групе јесте затворенички кодекс преко кога група усмјерава и контролише понашање, те развија интересе и потребе. Затворенички кодекс садржи неколико група принципа понашања осуђених у затвору и он се преноси усмено, тако да га сви осуђени брзо знају. Највећа група тих принципа односи се на санкционисање односа осуђених према особљу затвора, а њихов заједнички мото је «не сарађуј». Међутим, све структуре осуђених крше тај основни захтјев, па је у затвору проблем избјећи или смањити «сараднике» или «цинкароше», како их осуђени у свом жаргону називају. Разлози за такво понашање осуђених лежи у њиховом настојању да олакшају сопствени положај у било ком виду или зато што се не слажу са појавама чији су свјedoци у групи, а немају храбрости или могућности да их сами елиминишу.

«Затвореници покушавају, ослањајући се на затворенички кодекс, сачувати достојанство, пасивно се супротстављати службеним лицима, међусобно се помагати, штитити своје интересе и интересе других осуђеника. Затворенички кодекс подупире међусобну размјену материјалних добара и услуга и забрањује међусобну експлоатацију затвореника. Главне одреднице (начела) затвореничког кодекса јесу:

☒ Лојалност заједници затвореника.

Затвореник треба у свакој ситуацији подржавати интересе затвореника. Најстроже се забрањује давање информација о другим затвореницима особљу. Затвореници требају бити лојални заједници затвореника и јединствени у линији супротстављања особљу.

☒ Контрола емоција.

Затвореници се требају суздржавати од свађа и сукоба с другим затвореницима. Не смију допустити да их разне ствари које их сметају у свакодневном животу избаце из равнотеже и потакну на емоционалну бурну реакцију. Препорука је «не губи живце», «буди хладан».

☒ Спремност за помагање другим затвореницима.

То начело налаже затвореницима да у свакој прилици помажу другим затвореницима. Затвореници требају међусобно дијелити разна материјална добра и помагати једни другима у рјешавању проблема.

☒ Достојанство и интегритет личности.

У свакој, па и најтежој ситуацији затвореник треба издржати и сачувати своје достојанство. Треба храбро издржавати све патње затвореничког друштва. У случају напада од стране других затвореника, треба узвратити.

☞ Суздржаност према особљу.

Затвореник се треба суздржавати од контакта с особљем. Не смије се повлађавати особљу и показивати поштовање или наклоност према особљу. Особље представља друштво које је затворенике одбацило» (Мејовшек, 2001; 29).

Сви осуђени у затвору држе се неписаних правила понашања, односно осуђеничког кодекса. Нека од основних упутстава из затвореничког кодекса за савлађивање затворског живота јесу: Пази шта радиш и немој вјеровати ником. Не вјеруј васпитачима. Не шмекај. У затвору не постоје пријатељи. Поштуј старије робијаше. У затвору се сви по сили упознају. Немој бити ни у чему најбољи ни најгори, златна средина је најбоља.

Одбаченост затвореника од друштва и депривације у казнено-поправном заводу главни су мотиви настанка затвореничког кодекса. Затворенички кодекс једним дијелом има и позитивну улогу, јер би норме тог кодекса требале олакшати живот и патње затвореника и сузбијати насиље у затворима. Међутим, затворенички кодекс уз позитивне стране (нпр. лојалност и подстицање затвореника на међусобно помагање) садржи и негативне норме (нпр. подстицање затвореника на пасиван отпор особљу у свакој прилици). У социјалном систему казнено-поправног завода ипак не постоји потпуна дистанца затвореника од особља, иако то затворенички кодекс прописује (Богојевић, 1991).

Особље, како би имало затворенике под контролом, нуди њиховим вођама повлаштене послове, недоступне обичним затвореницима, а они за узврат одржавају ред у казненом заводу, и тако, барем привидно, овај социјални систем сасвим добро функционише (Радовановић, 1992). Међутим, у КПЗ Бања Лука то није случај. Затворенички кодекс, његови принципи, правила, као и осуђенички жаргон свакодневна су појава, али та супкултура не нарушава функционисање формалног система и већином је усмјерена на превазилажење присутних депривација.

На успјешност ресоцијализације осуђеног лица утичу бројни ендогени, егзогени и институционални фактори. Ми смо се у истраживању ограничили на институционалне факторе, јер су по нашем мишљењу најмање истраживани. Потпуно смо свјесни да успјешност ресоцијализације зависи од свих ових наведених и још мноштва других фактора, али сматрамо да је ипак значајно испитати и утицај институционалних фактора, односно затвореничког кодекса.

Насупрот формалном систему који се заснива на особљу затвора и нормативном систему (Закон о извршењу кривичних санкција и Правилник о кућном реду), јавља се неформални систем који се заснива на осуђеницима и њиховом међусобном односу, као и осуђеничком (затвореничком) кодексу, а који свакако негативно утиче на сам процес ресоцијализације. *Из тог разлога у истраживању смо се фокусирали на осуђенички кодекс, односно колико његово прихватање или неприхватање утиче на успјешност ресоцијализације.*

Методолошки оквир истраживања

Циљ истраживања јесте да се утврди да ли се на успјешност ресоцијализације негативно одражава прихватање затвореничког кодекса.

Задаци истраживања

1. Установити у каквом су односу успјешност ресоцијализације и став осуђеног лица према затвореничком кодексу.
2. Испитати однос између става осуђеног лица према затвореничком кодексу и врсте кривичног дјела.
3. Установити однос између става осуђеног лица према затвореничком кодексу и висине казне.
4. Утврдити однос између става осуђеног лица према затвореничком кодексу и дисциплинског кажњавања.
5. Установити однос између става осуђеног лица према затвореничком кодексу и ванзаводских погодности.

Главна хипотеза

Претпостављамо да се прихватање затвореничког кодекса негативно одражава на успјешност ресоцијализације осуђених лица.

Посебне хипотезе

1. Предвиђамо да постоји статистички значајан однос између успјешности ресоцијализације и става осуђеног лица према затвореничком кодексу.

Помоћне хипотезе

1. Предвиђамо да не постоји статистички значајан однос између става осуђеног лица према затвореничком кодексу и врсте кривичног дјела.

2. Претпостављамо да не постоји статистички значајан однос између става осуђеног лица према затвореничком кодексу и висине казне.
3. Очекујемо да постоји статистички значајан однос између става осуђеног лица према затвореничком кодексу и дисциплинског кажњавања.
4. Претпостављамо да постоји статистички значајан однос између става осуђеног лица према затвореничком кодексу и кориштења ванзаводских погодности

Варијабле

Зависна промјенљива

1. Успјешност ресоцијализације осуђених лица

Успјешност ресоцијализације у емпиријском дијелу рада операционално дефинишемо као резултат примјене институционалног преваспитног третмана који је исказан распоређивањем осуђеника у класификационе групе А, Б, Ц.

1. група А – успјешна ресоцијализација,
2. група Б – дјелимично успјешна ресоцијализација,
3. група Ц – неуспјешна ресоцијализација.

Независна промјенљива

Одбацавање затвореничког кодекса.

1. Дисциплинско кажњавање,
2. Кориштење ванзаводских погодности.
3. Врста кривичног дјела,
4. Висина казне.

Методе, технике и инструменти истраживања

У истраживању смо примијенили сљедеће методе: сервеј истраживачки метод (Survey method), метод теоријске анализе и синтезе, компаративни метод, а од техника – анализу документације и скалирање.

У истраживању смо користили скалер Ликертовог типа, и то:

☒ скалер за утврђивање ставова осуђених лица према затвореничком кодексу (ОПЗК), а који се састоји од 29 ајтема.

Узорак испитаника

У нашем истраживању узорак сачињава сваки други осуђеник из КПЗ Бања Лука који се налази у заводу у вријеме примјене инструмента

(укупно 150 осуђеника). Узорак је репрезентативан по својој величини и начину избора, али је нехомоген у погледу нивоа образовања, степена криминогене инфицираности, менталног здравља итд..

Статистички поступци у обради података

У прелиминарном истраживању ради одређивања метријских карактеристика инструмента које смо примијенили у овом истраживању и у обради прикупљених података насталих провјеравањем хипотеза овог истраживања, примјењивали смо сљедеће статистичке поступке: факторска анализа, ајтем тотал корелација, алфа кронбах тест, медијан, хи квадрат тест, Пирсонов коефицијент корелације, израчунавање процената. Обрада резултата овог истраживања реализована је примјеном софтверског пакета за статистичку обраду података SPSS 13.0 for Windows.

Резултати истраживања

Успјешност ресоцијализације и однос према затвореничком кодексу

Једна од посебних хипотеза које смо поставили у истраживању односила се на претпоставку да постоји статистички значајна повезаност између успјешности ресоцијализације и односа према затвореничком кодексу. За провјеру ове хипотезе анализирали смо ставове осуђених лица према затвореничком кодексу и утврдили класификационе групе у које су осуђена лица распоређена, а преко којих смо операционално дефинисали успјешност ресоцијализације. Анализом наведених варијабли дошли смо до података који указују на однос између успјешности ресоцијализације и прихватања затвореничког кодекса, што је и приказано у сљедећој табели.

Табела 1. Однос успјешности ресоцијализације и прихватања затворске казне

Класификациона група	Прихватање затвореничког кодекса				Укупно	
	НЕ		ДА			
А	39	43,33%	51	56,66%	90	60%
Б	11	26,82%	30	73,17%	41	27%
Ц	3	15,78%	16	84,21%	19	13%
Укупно	53		97		150	100%
df			2			
X ²			6,995			
С			0,280			

Да ли је затворска казна прихваћена или не, утврдили смо тако што смо у инструменту ОПЗК одредили као критериј дуференције медијан. У овом случају тај критериј је 63 бода, што значи да испод те границе осуђена лица не прихватају затворенички кодекс, а изнад прихватају.

Анализа презентованих података показује да од 90 или 60% испитаника који су класификовани у А групу, њих 39 или 43,33% не прихвата затворенички кодекс, а 51 или 56,66% прихвата затворенички кодекс. Код испитаника који су класификовани у Б групу, 11 или 26,82% не прихвата, а 30 или 73,17% прихвата затворенички кодекс, док код испитаника класификованих у Ц групу њих 3 или 15,78% не прихватају, а 16 или 84,21% прихватају затворенички кодекс. Евидентно је да већи број лица – 97 или 64,67% прихвата осуђенички кодекс као супкултуру, као властито обиљежје које је у супротности са инструментима формалног система који им је изрекао и спроводи казне, што се свакако одражава на успјешност ресоцијализације. Анализом података увиђамо да постоји статистички значајан однос између успјешности ресоцијализације и затвореничког кодекса. Утврђени $X^2 = 6,995$ при $df = 2$ статистички је значајан на нивоу 0,05, што указује да успјешност ресоцијализације зависи од степена прихваћености затвореничког кодекса. То што више од половине осуђеника који су класификовани у групу А, која се сматра групом код које је процес ресоцијализације успјешан, прихвата затворенички кодекс, на најбољи начин објашњава комплексност психолошке атмосфере затвора и тежину проблема који ометају ресоцијализацију у затворским условима.

Дакле, можемо констатовати да је затворенички кодекс као обиљежје неформалног система у супротности са формалним системом, што указује на њихову условљеност. Управо из тог разлога у КПЗ Бања Лука води се посебно рачуна о спречавању формирања било каквих неформалних групација које би својим деструктивним дјеловањем утицале на слабљење формалног система, што би се свакако негативно одразило и на сам преваспитни третман, као и на успјешност ресоцијализације уопште.

Затворенички кодекс и врста кривичног дјела

Анализом ставова осуђених лица из инструмента ОПЗК које су осуђеници изнијели, као и анализом врста почињених кривичних дјела, дошли смо до података који указују на однос између затвореничког кодекса и врсте кривичног дјела, што је и приказано у сљедећој табели.

Табела 2. Однос између затвореничког кодекса и врсте кривичног дјела

Кривично дјело (против)	Затворенички кодекс				
	Не прихвата	Прихвата	Укупно		
Живота и тијела	17	42,50%	23	57,50%	40
Полног интегритета	11	33,33%	22	66,66%	33
Имовине	16	27,57%	42	72,41%	58
Саобраћаја	9	47,36%	10	52,63%	19
Укупно	53		97		150
df			3		
X ²			3,685		
C			0,155		

Посматрајући презентоване податке, уочавамо да 97 или 64,66% испитаника прихвата осуђенички кодекс, а да га 53 или 35,33% не прихвата. Међутим, из посматрања података у цјелини, евидентно је да не постоји статистички значајан однос између затвореничког кодекса и врсте кривичног дјела. Утврђени $X^2 = 3,685$ при $df = 3$ није статистички значајан на нивоу 0,05, јер је гранична вриједност 7,815.

На основу тога можемо констатовати да доласком у затвор осуђена лица долазе у додир са специфичном супкултуром која им је наметнута и гдје кривично дјело нема значајнију улогу већ је то питање структуре личности и њене зависности од групе, односно колико је управо

осуђенички кодекс потребан лицу у превазилажењу одређених депривација и рјешавању статуса у групи.

Затворенички кодекс и висина казне

Анализом ставова осуђених лица из инструмента ОПЗК које су осуђеници изнијели, као и анализом висине казне, дошли смо до података који указују на однос између прихватања затвореничког кодекса и висине казне, што је и приказано у табели 3.

Табела 3. *Однос између затвореничког кодекса и висине казне*

Висина казне	Прихвата затворенички кодекс				
	НЕ	ДА	Укупно		
До 1 године	20	45,45%	24	54,54%	44
Од 1 до 5 год.	20	32,25%	42	67,74%	62
Од 5 до 10 год.	7	23,33%	23	76,66%	30
Преко 10 год.	6	42,85%	8	57,14%	14
Укупно	78		72		150
df			3		
X ²			4,467		
C			0,170		

Анализом података изнесених у табели 3 видљиво је да не постоји статистички значајан однос између затвореничког кодекса и висине казне. То смо утврдили израчунавањем хи - квадрата. Утврђени $X^2=4,467$ при $df = 3$ није статистички значајан на нивоу 0,05, јер је гранична вриједност 7,815.

Дакле, као и код врсте кривичног дјела, прихватање осуђеничког кодекса не зависи од висине казне, што доводи до генерализације да је осуђенички кодекс прихваћен од великог броја осуђених лица у КПЗ Бања Лука, што свакако отежава спровођење процеса ресоцијализације, као и функционисање установе уопште.

Затворенички кодекс и дисциплинско кажњавање

Претпоставили смо да постоји статистички значајан однос између става осуђених лица према осуђеничком кодексу и дисциплинског кажњавања осуђених лица. Анализом ставова осуђених лица из инструмента ОПЗК (однос према затвореничком кодексу) које су осуђеници изнијели, као и анализом дисциплинских прекршаја, дошли

смо до података који указују на однос између прихватања затвореничког кодекса и дисциплинског кажњавања осуђених лица, што је и приказано у следећој табели.

Табела 4. Однос између прихватања затвореничког кодекса и дисциплинског кажњавања осуђених лица

Затворенички кодекс	Дисциплински кажњаван				Укупно	
	НЕ		ДА			
Не прихвата	49	92,45%	4	7,54%	53	35%
Прихвата	69	71,13%	28	28,86%	97	65%
Укупно	118		32		150	100%
df			1			
χ^2			9,282			
C			0,241			

Презентовани подаци указују да од укупног броја лица која не прихватају затворенички кодекс, њих 49 или 92,45% није дисциплински кажњавано, док 4 или 7,54% јесте. Код испитаника који прихватају затворенички кодекс њих чак 69 или 71,13% није дисциплински кажњавано, што се дјелимично може правдати чињеницом да таква лица показују солидарност према затвореничком кодексу и осуђеничкој заједници, али исто тако, не желећи да изгубе одређене погодности, воде рачуна о придржавању наметнутих правила формалног система.

Насупрот овој групацији, поједина осуђена лица прихватањем затвореничког кодекса и супкултуре отворено се супростављају формалном систему. У казнено-поправним установама дисциплинске казне су средство за очување формалног система. Оне често, посматране из угла осуђених лица, представљају вид испита и приступа неформалној групацији као начин доказивања лојалности таквој заједници. Неформални систем се веома често формалном систему супроставља кршењем наметнутих правила, из чега углавном произлазе и дисциплинске санкције, што свакако и у нашем истраживању указује на значајан однос између ове две варијабле.

Из података изнесених у табели 4 видљиво је да постоји статистички значајан однос између прихватања затвореничког кодекса и дисциплинског кажњавања. Утврђени $\chi^2 = 9,282$ при $df = 1$ статистички је значајан на нивоу 0,01, те на основу тога можемо констатовати да затворенички кодекс има своја правила и принципе који су у супротности са формалним системом, због чега се разним дисциплинским мјерама такви недозвољени поступци, који нарушавају кућни ред установе, санкционишу, као што је случај и у КПЗ Бања Лука.

Овим се, такође, потврђује хипотеза да је затворенички кодекс сметња успјешној ресоцијализацији.

Затворенички кодекс и кориштење ванзаводских погодности

Анализом ставова осуђених лица из инструмента ОПЗК, као и анализом кориштења ванзаводских погодности које користе осуђена лица, дошли смо до података који указују на однос између прихватања затвореничког кодекса и кориштења ванзаводских погодности, што је и приказано у табели 5.

Табела 5. Однос између прихватања затвореничког кодекса и кориштења ванзаводских погодности

Затворенички кодекс	Ванзаводске погодности		Укупно
	Користи	Не користи	
Не прихвата	27 50,94%	26 49,05%	53
Прихвата	44 45,36%	53 54,63%	97
Укупно	71	79	150
df		1	
X ²		0,428	
C		0,053	

Анализа презентованих резултата показује да 44 или 45,36% испитаника који прихватају затворенички кодекс користи ванзаводске погодности, што се може објаснити чињеницом да осуђена лица прилагођавају своје понашање како би задовољила одређену потребу, а то је у овом случају излазак ван установе, односно допуст. Број лица која прихватају затворенички кодекс а не користе погодности јесте 53 или 54,63%, што се може објаснити и чињеницом да нису испунила законске услове за стицање могућности за кориштење ванзаводских погодности, као и чешћим дисциплинским кажњавањем лица која прихватају затворенички кодекс, што има за посљедицу забрану кориштења погодности. Код лица која не прихватају осуђенички кодекс, њих 27 или 50,94% користи ванзаводске погодности, а 26 или 49,05% не користи.

Из података изнесених у табели 5 видљиво је да не постоји статистички значајна разлика између прихватања затвореничког кодекса и ванзаводских погодности. Утврђени $X^2 = 0,428$ при $df = 1$ није статистички значајан на нивоу 0,05. Дакле, затворенички кодекс као неминовна супкултура у затворским системима не одражава се значајно на кориштење ванзаводских погодности, што указује на чињеницу да већина осуђених лица у КПЗ Бања Лука без обзира на прихватање затвореничког кодекса не злоупотребљава ванзаводске погодности.

Закључак:

Свака људска заједница, па и осуђеничка, има своја обиљежја, по којима се разликује од друге, а нарочито је то видљиво по њеним сопственим правилима понашања и локалном говору, што све чини супкултуру једне заједнице. Затворенички кодекс као обиљежје неформалног система негативно утиче на цјелокупни процес ресоцијализације. Осуђена лица која не прихватају затворску казну, најчешће свој револт испољавају на такав начин што пасивно или активно пружају отпор свему оном што представља нормативни систем. Одређен број лица, иако не прихвата затворску казну, прилагођава своје понашање како би задовољио минималне критеријуме за одређене погодности, а исто тако на мање изражен начин поштовао и прихватао одређене принципе и правила која произлазе из затвореничког кодекса. Из свега овог произлази да осуђена лица прихватају затворенички кодекс како би дала одређену подршку неформалном систему који се супротставља друштвеном систему који им је изрекао казну, те из тог разлога осуђују све елементе који чине формални систем.

Из свега проистиче да је затворенички кодекс увијек присутан и да ће успјешност ресоцијализације умногоме зависити од начина спровођења и очувања формалног система. Јачањем неформалног система, слаби формални систем и управо из тог разлога неопходно је предузимати све потребне мјере како не би дошло до ентропије. Утицај затвореничког кодекса је присутан и немогуће га је елиминисати и као таквог треба га прихватити и контролисати приликом преваспитног рада са осуђеним лицима. Осуђенички кодекс је важан сегмент у пенолошкој пракси, од којег у великој мјери зависи и психолошка атмосфера у затвору, као и стабилност читавог формалног система.

Литература:

- [1] Богојевић, С. (1991). Психолошка атмосфера затвора. *Пенологија*. бр. 3–4, стр. 7–14.
- [2] Богојевић, С. (1988). Анализа дисциплинских прекршаја и дисциплинског кажњавања у КПД Зеница у периоду 1980–1987. године. Зеница: КПД Зеница.
- [3] Мејовшек, М. (2001). Увод у пенолошку психологију. Загреб: Слап.
- [4] Милосављевић, Б. (2001). *Социјална психологија људских група*. Бања Лука: Филозофски факултет Бања Лука.
- [5] Милутиновић, М. (1977). *Пенологија*. Београд: Савремена администрација.

- [6] Николић, З. (1994). Пенолошка андрагогија са методиком превапитања. Београд: Савремена администрација.
- [7] Радовановић, Д.(1992). Човек и затвор: Студија интегрисаности у затворенички друштвени систем. Београд: Прометеј.
- [8] Рот, Н. (1987). Психологија група. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [9] Закон о извршењу кривичних санкција РС (2004). КПЗ Бања Лука.

Nebojsa Macanovic, MA

Abstract: The media information about disorders, riots, fights between the prisoners or even attacks on officials indicate very strained atmosphere which has its “triggers” within the prisons. Psychological atmosphere in penal institutions is a very appealing area that has been a point of interest of many experts for years. Numerous are the factors that have the influence on the psychological atmosphere, and the re-socialization process itself. Some of them are: entropy, repression, deprivation, prisoners’ code and jargon, etc. This paper will pay a special attention to the prisoners’ (convicts’) code, since it has not been enough researched in the correctional practice. We tried to see how much the prisoners’ code, as a dominant factor of informal system, influences the successfulness of the re-socialization of the convicts.

Key words: formal system, informal system, convicts, re-socialization, prisoners’ code.

Рад примљен: 04.10.2011. године.

Рад одобрен: 03.11.2011. године.

ФАКТОРИ ЗАДОВОЉСТВА ПОСЛОМ

Factors of job satisfaction

Жана Врућинић

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

Апстракт: Не треба посебно истицати колико је рад значајан у животу сваког човјека. Доктрина међуљудских односа потенцирала је становиште да су задовољни радници продуктивнији. Задовољство послом се може мјерити холистички (глобално) и помоћу индиректно-адитивног приступа. На задовољство послом утиче више фактора. У овом раду, на основу ранијих истраживања, описан је утицај особина личности, екстринзичке и интринзичке мотивације и радних вриједности на задовољство послом. Такође је описан и синдром изгарања или исцрпљивања на послу, тј. стање психофизичке исцрпљености узроковане претјераним и пролонгираним стресом.

Кључне ријечи: задовољство послом, карактеристике личности, мотивација, синдром сагоријевања

Већина људи велики дио живота проведе радећи у колективу. Ако се уз то узме у обзир вријеме проведено у образовању и разним врстама обука везаним уз рад, као и слободно вријеме испуњено бригама и проблемима с радног мјеста, јасно је зашто рад заузима значајну улогу у свакодневном животу. Толико проведеног времена на послу не може да не утиче на стање и расположење човјека, али, ипак, на сваког од нас утиче на другачији начин. Наиме, личност се најшире може дефинисати као општи начин понашања, који је својствен одређеном појединцу (Рот, 1961; Рот и Хавелка, 1968; Рот, 1983, према Јовановић и Рот, 1996). Сваки човјек емоционално доживљава свој колектив и проживљава сваки дан проведени у сусрету с радним колегама.

Рад има манифестну и латентну функцију. Манифестна функција се односи на осигуравање материјалних средстава за живот, док се латентна функција односи на ниво активности, временску структуру дана, социјалне контакте, осјећај друштвене корисности, статус и самопоштовање (Јахода, 1982, према Мацура 2005). Задовољство у раду се најједноставније може дефинисати као угодан осјећај који човјек

доживљава обављајући радне задатке. Све дефиниције задовољства послом изражавају раскорак између очекивања појединаца тога шта би требали добити од посла (у идеалном случају) и шта добијају у конкретної ситуацији. Осјећај задовољства или незадовољства је субјективна и емоционална реакција појединца на њен или његов посао (Abu-Bader, 2005; Arches, 1991, према Јелеч, Какер, 2009).

Задовољство послом се може мјерити холистички (глобално) и помоћу индиректно-адитивног приступа. Први приступ задовољство послом посматра као генерални став према послу. Раднике се при томе једноставно пита колико су уопштено задовољни својим послом. Овај приступ полази од претпоставке да је задовољство послом више од збира задовољстава појединим аспектима посла и да радник може бити незадовољан одређеним аспектом, али да је и даље уопштено задовољан својим послом. Други приступ укључује испитивање релевантних аспеката посла који придоносе укупном задовољству послом. То су аспекти као: плата, могућност напредовања, разне бенефиције, осигурање, одмор, награђивање, услови рада (Job Satisfaction Survey, JSS, Spector, 1985). Нека истраживања показују да је кориштење глобалног приступа оправданије код поређења задовољства радника различитих занимања и оних који обављају различите послове, док се код радника који обављају исте или сличне послове кориштењем специфичног приступа добија детаљнији и потпунији увид у разлоге (не)задовољства (Oshagbermi, 1999, према Ластрић, 2002).

Доктрина међуљудских односа потенцирала је становиште да су задовољни радници продуктивнији. То је један од разлога због којег је задовољство послом чест предмет истраживања. Међутим, резултати истраживања односа задовољства послом и продуктивности нису једнозначни. Показују да задовољни радници нису увијек и продуктивнији, односно да задовољство послом не води увијек већем залагању и већој продуктивности. У истраживањима се долазило до резултата да већа продуктивност води већем задовољству послом и да се задовољство послом јавља као посљедица повећане продуктивности, а не као њен узрок Steers R, Porter L., 1975, према Младеновић, Марковић, 2011).

Поједине особине личности играју значајну улогу у постизању професионалног успјеха, па су, самим тим, те особе и задовољније послом. Онима који у своме раду долазе у непосредни контакт с људима, најнеопходније особине личности су уравнотеженост, смиреност, пожртвованост, стална брига да се помогне другима, саосјећајност. Општепознато становиште у психологији јесте да је живот без емоција немогућ и да би био празан, чак и без оних негативних. Све човјекове активности – учење, рад, забава и све релације са другим људима прожете су емоцијама. Повезаност особина личности и задовољства послом изучавана је још у радовима Хопока тридесетих година 20.

Фактори задовољства послом

вијека (Norrock, према Judge et al., 2002). Он је примијетио да постоји снажна повезаност између емотивног прилагођавања и задовољства послом. Слично томе, Фишер и Хана (Fisher and Hanna) су запазили да велики дио незадовољства послом управо лежи у емоционалној неприлагођености. Са ријетким изузецима (P. C. Smith, 1955; Weitz, 1952), интересовање за ову тему се поново буди тек 80-тих година, када је спроведено низ провокативних студија (Arvey, Bouchard, Segal, & Abraham, 1989; Staw, Bell, & Clausen, 1986; Staw & Ross, 1985, све према Judge et al., 2002).

Фактор који отежава теоријска објашњења везана за ову тему је недостатак систематизације и интеграције на десетине особина личности које су истраживане у односу на задовољство послом. «Постоји конфузија у погледу тога које особине личности треба испитати. У литератури је истраживан низ особина личности као могућих детерминанти задовољства послом» (Arvey et al., 1991, стр. 377).

Једна од типологија личности која је истраживана у односу на задовољство послом јесте позитивни афекат (енг. positive affectivity, PA) и негативни афекат (енг. negative affectivity, NA) (D. Watson, et al. према Judge et al., 2002). Према Вотсону и сарадницима, појединци са високим PA имају високе предиспозиције да искусе радост, узбуђење, ентузијазам, а они са високим NA су предиспонирани да осјете кривицу, љутњу или страх. У истраживањима је доказано да позитиван афекат утиче позитивно, а негативан афекат негативно на задовољство послом. Иако се ова типологија показала сасвим корисном у истраживањима на ову тему, постоји неколико замјерки. Једна од њих је да су позитивни и негативни афекат у ствари само један биполарни концепт са супротним крајевима (Carroll, Yik, Russell, & Barrett, 1999), али све и да није тако, ова таксономија укључује само двије особине личности.

У посљедњих 30 година постигнута је сагласност да се модел личности «Великих 5» може користити да опише пет најистакнутијих аспеката личности (Goldberg, 1990). Овај модел личности је више истражен у области индустријско-организационе психологије, прије свега у односу на обављање посла, а мање у односу на задовољство послом. Овај модел личности мјери сљедеће аспекте личности;

- ☒ Неуротицизам или Емоционалну (не)стабилност – ова димензија разликује индивидуе, с обзиром степен њихове прилагођености и емоционалне стабилности, у односу на ниво неприлагођености и емоционалне нестабилности. Неуротицизам или Емоционална нестабилност представља генералну тенденцију ка доживљавању негативних емоција, као што су страх, узнемиреност, туга, кривица, гњев и други негативни афективни одговори и стања.
- ☒ Екстраверзија – димензија Екстраверзије представља ниво социјабилности, друштвености особе. Екстраверти, тј. индивидуе

које постижу високе скорове на овој димензији, преферирају велике скупове људи и остварују много социјалних контаката. Причљиви су, самопоуздани, активни, воле узбуђења, веселе су природе, оптимистични и пуни енергије.

☒ Отвореност ка искуству – ова димензија описује склоност индивидуе ка прихватању нових идеја, приступа и искустава, односно, осликава тенденцију особе ка маштовитости, креативности, оригиналности и осјетљивости за љепоту и умјетност.

☒ Пријатност (Сарадљивост) – димензија Пријатности (Сарадљивости) је заправо димензија интерперсоналних релација. Она обухвата особине као што су срдачност, љубазност, повјерење, оданост, несебичност, великодушност, алтруизам, емпатија, потреба да се помогне другима.

☒ Савјесност – димензија Савјесности разликује особе с обзиром на њихов степен оријентисаности на постигнуће и степен организације, а у вези је и с бројем циљева на које је неко усмјерен. Она мјери способност самоконтроле, у смислу дисциплиноване тежње ка циљевима и стриктног придржавања сопствених принципа, а манифестује се у процесима планирања и организације, као и у ефикасности извршења дужности и обавеза (Кнежевић и сар., 2004; Смедеревац, 2000, 2002; Смедеревац и Митровић, 2006, све према Марић, 2011).

У многим истраживањима потврђена је позитивна повезаност, Екстраверзије, Пријатности и Савјесности и задовољства послом, а негативна повезаност Неуротицизма и задовољства послом. Није нађена повезаност Отворености ка искуству и задовољства послом. Наиме, адаптабилна функција оба пола димензије Отворености ка искуству директно зависи од врсте околности у којима се манифестује. Особе које постижу високе скорове на овој димензији велики су индивидуалисти и неконформисти по природи. Овакве личности имају широк спектар интересовања, склоне су експериментисању са различитим садржајима и у разним доменима. ДеНев и Купер (DeNeve and Cooper) ову особину личности чак описују и као «мач са двије оштрице». Она предиспонира појединце да се осјећају врло добро или врло лоше, чинећи нејасним свој директан утицај на афективне реакције у односу на задовољство послом (Judge et al., 2002).

Задовољство послом повезано је и са општим осјећањем задовољства животом. Џад и Ватанабе (Judge, Watanabe, 1994) утврдили су да постоје три типа односа између задовољства послом и животног задовољства. Први тип је преплављивање или преливање задовољства послом на остале нерадне аспекте живота и обрнуто. Други тип је сегментација, гдје су задовољство послом и задовољство животом двије потпуно одвојене сфере и не утичу једна на другу. Трећи тип односа је

Фактори задовољства послом

компензација у оквиру које се животно незадовољство компензује задовољством на послу или се незадовољство послом компензује задовољством у другим животним сферама, у љубави, хобију, пријатељству итд.

Као фактор задовољства послом наводи се и мотивација. Мотив и мотивација су појмови који представљају чиниоце који подстичу на покретање активности јединке, изазивају одређено понашање, одржавају га и усмјеравају ка неком циљу (Група аутора, 1976). Мотивација се не може непосредно видјети, већ се о њој закључује на основу познавања нечијих потреба или жеља. Кључни елементи мотива односе се на активност, усмјеравање, одржавање и инхибицију понашања. Равнотежа биолошких функција у људском организму се назива хомеостаза. Свако одступање од те равнотеже манифестује се на понашање, као потреба да се равнотежа успостави. То доводи до активности. Према томе, узрок одређеног понашања човјека јесу унутрашњи психолошки покретачи који га тјерају на неку активност, па учинак неког појединца не зависи само од његове способности већ и од мотивације. Људи ће бити више мотивисани и задовољнији послом уколико имају могућност учења, тј. стицања нових знања, било у виду стручног усавршавања или усвајања нових начина рада, с становишта праксе. Такође, врло је важна правилна расподјела посла према способностима и преференцијама запослених, јер уколико запослени раде послове који им нису јасни или пак нису послови које воле, онда их неће добро ни урадити, па тако неће бити ни задовољни. Од мотивације зависи смјер активности, односно шта ће човјек радити, напор који ће се уложити у посао, односно колико ће се јако трудити да би га обавио и упорност односно, колико дуго ће се истрајати у раду.

Психолози су интензивно проучавали људску мотивацију и формулисали различите теорије о томе шта мотивише људе. Теорије засноване на потребама укључују Масловљеву хијерархију потреба, Алдерферову теорију (Maslow, Alderfer), Херцбергову двофакторску теорију (Herzberg), МекКлиландову теорију мотивације постигнућа (McClelland). Други приступ фокусира се на спољашњим факторима (нпр. Скинерова теорија поткрепљења). Теорије базиране на унутрашњим факторима фокусирају се на унутрашње мисаоне процесе и схватања о мотивацији (Адамова теорија капитала, Врумова теорија очекивања, Локова теорија постављања циљева – Adam, Vroom, Locke). На овом мјесту се неће детаљно описивати свака од ових теорија, само се жели истаћи да се мотивација може посматрати са различитих аспеката, како унутрашњих, тако и вањских. Више о овим теоријама може се сазнати у литератури која се бави психологијом рада и управљањем људским ресурсима.

У литератури се разликују унутрашњи и спољашњи подстицајни фактори на активност, па тако и екстринзичка и интринзичка

мотивација. Екстринзичка мотивација је мотивација којој је поријекло у факторима изван индивидуе, а не у унутрашњим побудама, нпр. ако студент учи за оцјену, а не ради стицања знања, води га екстринзичка мотивација. Интринзичка мотивација је она мотивација код које је потреба настала из унутрашњих побуда, а задовољство произлази из саме те активности или њеног значења, а не због вањских разлога, нпр. због награде или страха од казне. Слично томе, Мулинс наглашава разлику између екстринзичке и интринзичке мотивације у раду. Екстринзичка мотивација је везана уз конкретне награде као што су плата, бенефиције, унапређење, радно окружење и услови рада, међутим, често су такве награде дефинисане на организационом нивоу и могу бити изван контроле појединих менаџера. Интринзичка мотивација је везана уз психолошке награде као што су могућност кориштења личних способности, осјећај изазова и постигнућа, признање средине и сл. (Mullines, 1999, према Чичин-Шаин).

Када говоримо о мотивацији у раду, морамо споменути и радне вриједности које чине општи и релативно трајни циљеви којима појединци теже у раду, односно које настоје остварити својом радном снагом (Шверко, 1991, према Пророковић и сар., 2009). Тако, на примјер, скуп екстринзичких радних вриједности које су изражене у преферисању материјалне компензације, материјалних бенефиција и напредовања обједињује функционалну и логичку повезаност утилитаристичке вриједносне оријентације.¹ Ова оријентација се у емпиријским истраживањима одређује по одговорима у којима испитаници фаворизирају разне облике користи (не само материјалне), дакле у преферирању споменутих облика екстринзичких радних вриједности (Милиша и сар., 1988, према Пророковић и сар., 2009). Већина релевантних истраживања радних вриједности указује на одређене законитости, тј. да испитаници у урбаним срединама с вишим степеном образовања (или чији родитељи имају виши ниво образовања), који раде на радним мјестима гдје су бољи услови рада, преферирају интринзичке радне вриједности, тј. психолошке награде. Треба нагласити да се не смију поистовјећивати радне и професионалне вриједности. Радне вриједности појединац има већ формиране и прије запослења, док се професионалне радне вриједности разликују у конкретним занимањима, а разлике обично расту с дужином радног стажа.

Средином седамдесетих година 20. вијека предложен је инструмент за испитивање односа задовољства послом и радних вриједности (Rokeach, Super, према Пророковић и сар., 2009). Инструмент се састоји

¹ Утилитаризам (лат. utilis користан), гледиште корисности, етички правац који сматра да је сврха човјечјег дјелања корист и благостање, било појединца (индивидуални утилитаризам) било цјелине (социјални утилитаризам).

Фактори задовољства послом

од 16 честица које представљају радне вриједности. Пола честица скале се односи на екстринзичке, а пола на интринзичке радне вриједности. У *интринзичке* радне вриједности спадају: 1. реализација способности (могућност да способности и склоности дођу до пуног изражаја у раду), 2. стваралаштво (рјешавање нетипичних проблема и домишљатост у креирању нових ствари и идеја), 3. самосталност (самоиницијативно доношење одлука), 4. социјална интеракција (рад с људима а не са стварима), 5. постигнуће (видљиви резултати радних напора), 6. алтруизам (помагање другим људима), 7. допринос заједници (видан допринос развоју друштва), 8. ауторитет (дјеловање на мишљење и понашање других људи), док у *екстринзичке* радне вриједности спадају: 1. напредовање (социјална проходност – брзо напредовање у раду) 2. социјални статус (уважавање и углед у друштву), 3. социјална сигурност (лако и брзо налажење запослења) 4. материјална компензација (добра зарада, од које се може добро живјети) 5. материјалне бенефиције (лака могућност куповања стана, путовања и друге повластице) 6. радно вријеме (повољно радно вријеме које не омета реализацију интереса у слободном времену), 7. радна средина (добри услови рада) и 8. ненапоран посао (рад који није претјерано напоран).

Деведесетих година двадесетог вијека подаци истраживања радних вриједности становника земаља у транзицији упоређени су с онима из 1960-их, 1970-их и 1980-их година. Налази ових истраживања усљед губитка социјалне сигурности и пада животног стандарда су указивали на пораст утилитаристичке вриједносне оријентације са нагласком на добру зараду и сигурност посла (Маслић-Сершић и сар., 2005, према Пророковић и сар., 2009). Нажалост, чини се да се ни до данашњих дана нису стекли услови да се испољи интринзичка мотивација, тј. моћ психолошке награде.

Синдром изгарања или исцрпљивања на послу који је нашироко описан у западним индустријским земљама стигао је као друштвени и професионални проблем и до нас. Овај синдром је посљедица сталног излагања незадовољству (радним мјестом и окружењем, пословном или породичном улогом) које не покушавамо редуковати, већ се оно нагомилава и имамо осјећај да губимо контролу над властитим животом. «Burn-out» или професионално сагоријевање се описује као низ физичких и менталних симптома исцрпљености, односно као одложени одговор на хроничне емоционалне и интерперсоналне стресне догађаје на радном мјесту (Cooper, Dewe i O'Driscoll, 2001). Према налазима разних истраживања, појава тог синдрома се нарочито јавља у радним срединама гдје се појединци сусрећу са проблемом несигурности за своје радно мјесто, гдје је природа посла таква да радници раде прековремено, гдје долази до изненадне промјене у процесу рада и хитности интервенције без могућности довољног седмичног и годишњег одмора.

Симптоми професионалног сагоријевања најчешће се испитују у занимањима која се баве менталним и физичким здрављем и у помажућим професијама (здравство, образовање, управљање људским ресурсима, војска и полиција) (Maslach, 1982). Конструкт професионалног сагоријевања дефинисан је трима димензијама: емоционалном исцрпљеношћу, деперсонализацијом, те перцепцијом смањеног личног постигнућа (Maslach, Schaufeli & Leiter, 2001). Емоционална исцрпљеност односи се на осјећај осиромашености или ослабљености емоционалних ресурса, што на крају резултује губитком енергије и слабошћу. Деперсонализација, често називана цинизмом, означава емоционално дистанцирање и губитак идеализма у професионалном раду, што се најчешће исказује у негативним ставовима особе према клијентима. Димензија перцепције смањеног личног постигнућа укључује смањење осјећаја компетенције и постигнућа на послу. Истраживања често показују повезаност између професионалног сагоријевања и смањеног квалитета и квантитета ефикасности на радном мјесту (Maslach i Jackson, 1984).

Литература:

- [1] Arvey, R. D., Carter, G. W., & Buerkley, D. K. (1991). Job satisfaction: Dispositional and situational influences. **International Review of Industrial and Organizational Psychology**, 6, 359-383.
- [2] Barrick, M. R., & Mount, M. K. (1991). The Big Five personality dimensions and job performance: A meta-analysis. **Personnel Psychology**, 44, 1-26.
- [3] Carroll, J. M., Yik, M. S. M., Russell, J. A., & Barrett, L. F. (1999). On the psychometric principles of affect. **Review of General Psychology**, 3, 14-22.
- [4] Cooper, C. L., Dewe, P. J., O'Driscoll, M. P., (2001). *Organizational stress: A review and critique*. California: Sage
- [5] Чичин-Шаин, Д. Скипта из основа менаџмента. Висока школа за туристички менаџмент. Свеучилиште у Задру.
- [6] Група аутора (1976). Популарна енциклопедија. БИГЗ: Београд.
- [7] Јелеч, Какер, Д. (2009). Задовољство послом и сагоријевање на послу социјалних радника у здравству у Републици Словенији. *Љетопис социјалног рада*, 16 (3), 537-549
- [8] Јовановић, С., Рот, Н. (1996). *Психологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [9] Judge T.A, Watanabe S. (1994). Individual differences in the nature of relationship between job and life satisfaction. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 67(2), 101-107.

Фактори задовољства послом

- [10] Judge, T. A., Heller, D., Mount, K. M. (2002). Five-Factor Model of Personality and Job Satisfaction: A Meta-Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 530–541
- [11] Ластрић, Д. (2002). Несигурност посла и повезаност с неким ставовима према раду. Необјављен дипломски рад. Загреб: Одсјек за психологију Филозофског факултета у Загребу.
- [12] Марић, М. (2011). Чиниоци употребе психоактивних супстанци у адолесценцији. Необјављена докторска дисертација. Нови Сад: Одсек за психологију Филозофског факултета у Новом Саду.
- [13] Maslach, C. (1982). *Burnout: The cost of caring*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- [14] Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). 'Job burnout.' *Annual Review of Psychology*, 52, 397–422.
- [15] Maslach, C., & Jackson, S. (1984). Patterns of burnout among a national sample of public contact workers. *Journal of Health and Human Resources Administration*, 7, 189–212
- [16] Мацура, С. (2005). Психолошки учинци рада „на црно”. Необјављен дипломски рад. Загреб: Одсјек за психологију Филозофског факултета у Загребу.
- [17] Младеновић, В., Марковић, З. (2011). Емоционални профил и задовољство послом здравствених радника. *Енграми*, 33 (2), 5–17.
- [18] Петз, Б. (1987). Психологија рада. Загреб: Школска књига.
- [19] Пророковић, А., Милиша, З., Кнез, А. (2009). Радне вриједности и задовољство послом с обзиром на неке социодемографске значајке. *Аста Iadertina, часопис Одјела за филозофију, Одјела за педагогију и Одјела за социологију*. 6, 3–17

Žana Vrućinić

School of Internal Affairs

Abstract: There is no need to emphasize how much work is important in the life of every man. The doctrine of human relationships points out that satisfied workers are more productive. Job satisfaction can be measured holistically (globally) and by indirect-additive approach. Job satisfaction is influenced by many factors. Based on previous research, this paper describes the impact of personality characteristics, intrinsic and extrinsic motivation and work values on job satisfaction. The burnout syndrome or exhaustion at work, as a result of constant exposure to workplace dissatisfaction and environment, business and family roles is also described.

Key words: job satisfaction, personality characteristics, motivation, burnout syndrome.

Рад примљен: 06.09.2011. године.

Рад одобрен: 07.10.2011. године.

**ПРИКАЗ УЏБЕНИКА ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ АУТОРА ДР
МИЛЕ ШИКМАНА, У ИЗДАЊУ ВИСОКЕ ШКОЛЕ УНУТРАШЊИХ
ПОСЛОВА У БАЊОЈ ЛУЦИ**

Проф. др Миле Матијевић¹

Факултет правних наука,
Паневропски универзитет, Бања Лука

Уџбеник "Организовани криминалитет" аутора др Миле Шикмана настао је као резултат изучавања истоименог предмета на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци, те потребе за актуелизацијом садржаја предмета. Иначе, наведени предмет изучава се на трећој години студија, у шестом семестру, као обавезан предмет који носи пет ЕЦТС бодова. Уџбеник је, поред увода, подијељен у још два дијела: први дио – Организовани криминалитет и други дио – Супротстављање организованом криминалитету. Видљиво је да је предложена систематика уџбеника постављена јасно и логично, кроз два дијела, при чему цјелине одговарају садржају дијелова којима припадају. Наиме, аутор је, користећи дедуктивни метод, садржај уџбеника поставио тако што је прво обрађивао опште појмове и теме, а затим појединачне теме, као што су конкретне методе и средства сузбијања организованог криминалитета. У уводном дијелу организовани криминалитет се посматра као научна дисциплина и као наставни предмет, при чему се сагледава његов однос са криминалистиком, кривичним правом, кривичним процесним правом и криминологијом. Уџбеник је ситуиран на 573 странице, чиме је обавезан садржај обogaћен додатним материјалима, што овај уџбеник чини интересантнијим читаоцу.

Већ на самом почетку, идејним рјешењем корица, аутор нас уводи у динамичан садржај уџбеника, алудирајући на транснационални карактер организованог криминалитета, у "врзино коло" трговине опојним дрогама, трговине људским бићима, прања новца, крујумчарења оружја и муниције, превара, од добро организованих криминалних група мафијашког типа, до криминалних мрежа флуидног типа. Први дио уџбеника систематизован је у седам цјелина. У првој цјелини разматран је проблем појмовног одређења и дефинисања организованог криминалитета. У том контексту сагледане су неке институционалне и ванинституционалне дефиниције организованог

¹ Проф. др Миле Матијевић је и професор криминалистичке групе предмета на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци.

криминалитета, које су најзаступљеније у теоријским и практичним посматрањима феномена организованог криминалитета, као и друга одређења организованог криминалитета (карактеристике, узроци организованог криминалитета, итд.). Друга цјелина обухвата карактеристике организованог криминалитета, трећа однос организованог криминалитета са другим врстама криминалитета, а четврта појам мафије и њене битне карактеристике. Пета цјелина обухвата етиолошку, док шеста цјелина посматра феноменолошку димензију организованог криминала. Надаље, у оквиру седме цјелине сагледани су постојећи појавни облици организованог криминалитета, са освртом на идентификацију појавних облика организованог криминалитета у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Дакле, у првом дијелу уџбеника аутор је обухватио криминолошки аспект организованог криминалитета, као криминалног феномена. Указавши на етиолошку и феноменолошку димензију организованог криминалитета, аутор нам омогућава боље разумијевање овог криминалног феномена, што је свакако један од предуслова за успјешно и ефикасно супротстављање организованом криминалитету.

Други дио уџбеника састоји се од четири цјелине. У првој цјелини уџбеника сагледани су кривични, а у другој процесни аспекти организованог криминалитета. Кривични аспекти организованог криминалитета односе се на кривичноправно одређење организованог криминалитета, односно одређење кривичних дјела организованог криминалитета. Процесни аспекти организованог криминалитета подразумевају сагледавање организованог криминалитета са аспекта кривичног процесног права, односно процесне аспекте супротстављања организованом криминалитету. У трећој цјелини приказани су и криминалистички аспекти откривања и истраге кривичних дјела организованог криминалитета, односно стратешки приступ супротстављању организованом криминалитету и криминалистичко-обавјештајни рад, као и други криминалистички аспекти супротстављања организованом криминалитету. Кроз четврту цјелину су сагледане савремене методе откривања и истраге кривичних дјела организованог криминалитета. Приказани су законски аспекти примјене савремених метода откривања и истраге кривичних дјела организованог криминалитета, те је дат компаративни приказ примјене савремених метода откривања и истраге кривичних дјела организованог криминалитета у појединим земљама. Методе које су обрађене у уџбенику јесу: надзор и техничко снимање телекомуникација, приступ компјутерским системима и компјутерско сравнавање података, надзор и техничко снимање просторија, тајно праћење и техничко снимање лица, прикривени истражитељ и информатор, симуловани откуп предмета и симуловано давање откупнине и надзирани превоз и испорука предмета.

Приказ књиге Организовани криминалитет аутора др Миле Шикмана...

Уколико се упореди презентовани садржај уџбеника "Организовани криминалитет" са садржајем наставног програма за истоимени предмет, може се констатовати да је постотак у којем садржај уџбеника одговара садржају предмета врло висок. Дакле, узимајући у обзир наведено, садржај и обим уџбеника, можемо констатовати да уџбеник у потпуности одговара садржају предмета за који је припремљен (Организовани криминалитет). Поред тога, уџбеник је методички прилагођен тако да обухвата предмет организованог криминалитета као наставно-научне дисциплине, теорију и ставове с кохерентним научним чињеницима, метод сазнања предмета и језик, односно појмовно-категоријални апарат којим се објашњава предмет истраживања. У писању уџбеника аутор се служио референтном литературом, с одговарајућим бројем библиографских јединица, системтизованих у попису коришћене литературе, што такође представља посебан допринос, као потенцијални извор за друга истраживања. Садржај уџбеника у великој мјери представља ауторово изворно дјело, будући да се у основи темељи на његовим монографским и другим садржајима. Поред тога, терминологија која је коришћена у потпуности одговара стручној и законској терминологији код нас, а законски садржаји су усклађени с важећим законским и подзаконским прописима.

Значај и допринос овог уџбеника, са становишта актуелног стања у кривичним наукама, и то у области супротстављања организованом криминалитету, огледа се у стицању нових сазнања везаних за примјену савремених метода откривања и истраге кривичних дјела организованог криминалитета, прије свега специјалних истражних техника. Прикупљеним, сређеним, обрађеним и класификованим подацима, научна, стручна, али и сва остала јавност може стећи јасан увид у примјену савремених метода сузбијања организованог криминалитета. Поред тога, указано је на нове појавне облике организованог криминалитета (феноменолошка димензија), сагледани су нови начини организовања криминалних група за вршење кривичних дјела организованог криминалитета, итд. Резултати уџбеника умногоме могу допринијети разумијевању супротстављања организованом криминалитету примјеном савремених метода откривања и истраге кривичних дјела организованог криминалитета, те би могли послужити не само студентима Високе школе унутрашњих послова, већ и полицијским агенцијама, тужилаштву и другим органима и службама безбједности, владама и институцијама, и грађанима, у супротстављању организованом криминалитету. Такође, овај уџбеник, својим сазнањима на нивоу дескрипције, с елементима класификације и објашњења, омогућава даља истраживања у овој области, и то не само с аспекта кривичних наука, већ и с аспекта: криминалистичких, криминолошких, социолошких, економских, етичких и других наука. Поред тога,

Матијевић, М., *Безбједност – Полиција – Грађани*, година VII, број 3-4/11

примјенљивост и корисност уџбеника др Миле Шикмана је неспорна. Практична примјена уџбеника је у чињеници да његов садржај умногоме може допринијети супротстављању организованом криминалитету, примјеном савремених метода откривања и истраге кривичних дјела организованог криминалитета.

На крају, можемо констатовати да уџбеник аутора др Миле Шикмана, који је публикован у издању Високе школе унутрашњих послова, представља значајан допринос научној и стручној литератури из ове области. Такође, сматрамо да се ради о изузетном дјелу које ће наићи и на повољан пријем код шире читалачке јавности, јер само на тај начин можемо одговорити пошастима савременог свијета, као што је организовани криминалитет. С тим у вези, препоручујемо уџбеник не само студентима Високе школе унутрашњих послова, већ и студентима других студија (права, политикологије, социологије, безбједности, итд.) који изучавају овај вид криминалитета, полицијским службеницима, тужиоцима, као и широј читалачкој јавности.

Рад примљен: 20.10.2011. године.

Рад одобрен: 04.11.2011. године.